

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН ТА МЕТОДИК ЇХ НАВЧАННЯ

В. В. Григор'єва

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА РОБОТИ З ДИТЯЧИМ ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ

*для студентів напряму підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво»
вищих навчальних закладів
(за кредитно-трансферною системою)*

Навчально-методичний посібник

*Бердянськ
2014 р.*

УДК 372.878:784.6 (075.8)

ББК 74.268.53я73

Г83

Рецензенти:

Отич Олена Миколаївна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Коваль Людмила Вікторівна - доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету

Горбенко Сергій Семенович - кандидат педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування Інституту мистецтв Національного педагогічного університету ім. Драгоманова

Рекомендовано до друку

*Міністерством освіти і науки України як навчально-методичний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1/11-7502 від 20.05.2014 р.)*

Григор'єва В. В.

Г83 Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів (за кредитно-трансферною системою) / Вікторія Вікторівна Григор'єва. – Бердянськ : ФО-П Ткачук О.В., 2014. – 128 с.

Навчально-методичний посібник містить навчальну програму з дисципліни «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом», зміст лекційного курсу, плани практичних занять, тематику самостійної роботи та методичні рекомендації щодо опрацювання матеріалу; тестові завдання для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки 6.020204 Музичне мистецтво*.

Посібник адресований вчителям музики, керівникам дитячих хорових колективів, студентам музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів, які навчаються за кредитно - трансферною системою.

УДК 372.878:784.6 (075.8)

ББК 74.268.53я73

ISBN 978-966-2261-74-5

© Григор'єва В.В., 2014 р.

© ФО-П «Ткачук О.В.», 2014 р.

ЗМІСТ

Передмова	4
РОЗДІЛ 1. Програма курсу «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом»	6
1.1. Мета та завдання навчальної дисципліни.....	6
1.2. Програма навчальної дисципліни.....	7
1.3. Структура курсу за кредитно-трансферною системою	8
РОЗДІЛ 2. Зміст і планування аудиторної та самостійної роботи	12
2.1. Змістовий модуль 1 «Структура, форми та принципи організації дитячого хорового колективу».....	12
2.2. Змістовий модуль 2 «Методика роботи з дитячим хоровим колективом».....	38
2.3. Додатковий навчальний матеріал «Дитячі хорові колективи України»	77
2.4. Питання для самоконтролю та самоперевірки	81
2.5. Тестові завдання	82
Глосарій	88
Список використаної літератури	94
Іменний покажчик	97
Предметний покажчик	99
Додатки	102

ПЕРЕДМОВА

XXI століття ставить нові вимоги до вищої мистецької педагогічної освіти. Як зазначено в законі України „Про освіту”, вища педагогічна школа покликана забезпечувати підготовку фахівця, здатного ефективно здійснювати музичне навчання і виховання школярів. У контексті цих завдань дедалі більшого значення набуває вдосконалення хормейстерської підготовки майбутнього вчителя музики, важливою складовою якої є опанування методикою роботи з дитячими хоровими колективами. Ця дисципліна входить до складу диригентсько-хорових навчальних дисциплін, основною метою яких є підготовка майбутнього вчителя до хормейстерської роботи як на уроках так і в позаурочний час.

Дисципліна «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом» пов’язана із багатьма дисциплінами диригентсько-хорового циклу: хорове диригування, хорознавство, хорове аранжування, хоровий клас, практикум роботи з хором, а також тісно взаємодіє із методикою музичного виховання, методикою викладання диригування тощо. Підготовка майбутніх вчителів музики за вищевказаними дисциплінами здійснюється послідовно на протязі всього періоду навчання, а «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом» за нашою програмою завершує диригентсько-хоровий цикл комплексної підготовки бакалаврів.

Хоровий спів є одним із найдоступніших засобів підвищення загальної та музичної культури і найбільш масова форма активного залучення дітей до музичного мистецтва. Він виступає провідною діяльністю учнів на уроці музики і є для них природним засобом вираження естетичних потреб та почуттів.

Проблема професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хоровим колективом пов’язана, в першу чергу, з необхідністю відродження дитячого хорового виконавства, що зумовлено природною потребою суспільства в збереженні та подальшому розвитку традицій вітчизняної хорової культури. Хоровий спів сприяє цікавому, масовому і доступному знайомству школярів з основами музичної культури. Певну значущість має і статус дитячого хору як самостійного виконавського напряму в сучасному мистецтві. Спів у хорі лежить в основі позакласної музичної роботи в школі. Отже, усе вищевказане, у певній мірі, є передумовами для цілеспрямованого навчання майбутніх вчителів музичного мистецтва – керівників дитячих хорів та потребою в їх професійній підготовці.

Дисципліна «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом» є дисципліною циклу професійної підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», напряму підготовки 6.020204 Музичне мистецтво*, галузь знань 0202 «Мистецтво» і вивчається протягом одного семестру на четвертому курсі педагогічного університету.

Дисципліна «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом» акцентує увагу на вікових аспектах роботи з дитячими хорами та психолого-педагогічних і анатомо-фізіологічних чинниках, які обумовлюють вибір форм та методів роботи з дітьми й підлітками. Робота з дитячими хоровими колективами має ряд специфічних властивостей як організаційно-структурних так і змістовних. Головне в цій роботі – пробудити активність школярів, сприяти прояву їх емоційних реакцій, викликати інтерес до співочої діяльності, захопити нею. Це стає можливим завдяки грамотному підбору керівником співочого репертуару, здатного зацікавити і захопити хористів; живій, образній мові педагога та правильно підібраним методам і прийомам роботи.

Вивчення цієї дисципліни дає змогу студентам оволодіти специфікою вокально-хорової роботи з дітьми різних вікових груп, організаційними та методичними основами роботи з дитячим хором.

Матеріал навчального посібника складається із двох розділів. Перший розділ містить програму курсу «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом». Другий розділ включає зміст і планування аудиторної та самостійної роботи студентів за модулями. Окрім плану та завдань до кожної форми роботи у посібнику подається опорний текстовий матеріал для підготовки студентів до занять. Також у посібнику подано питання для самоконтролю та самоперевірки, тестові завдання для поточного контролю знань. Доповнюють зміст посібника глосарій та додатки, що унаочнюють теоретичний матеріал.

Сподіваємось, що запропонований навчально-методичний посібник буде корисним для студентів бакалаврату, а також викладачів-початківців, викладачів диригентсько-хорових дисциплін музичних шкіл та керівників дитячих хорових колективів позашкільних закладів освіти.

РОЗДІЛ 1. Програма курсу «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом».

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом» - формування у майбутнього музиканта-хормейстера знань про основні методико-педагогічні принципи організації хорової роботи з дітьми; вироблення вмінь використовувати методів та прийомів вокально-хорової роботи; озброєння студентів системою навичок керівництва дитячим хоровим колективом.

Завдання навчальної дисципліни

- формувати у майбутніх вчителів інтерес до дитячого хорового мистецтва як одного із засобів виховання та розвитку школярів;
- розкрити студентам роль та значення музично-естетичного виховання дітей, зокрема хорового та специфіку дитячого хору як джерела духовного та морального розвитку особистості дитини;
- ознайомити зі структурою та формами організації дитячих хорових колективів, організаційно-методичними основами роботи з дитячим хором;
- дати поняття про фізіологію дитячого голосового апарату та проблему охорони і гігієни дитячого голосу;
- оволодіти вміннями здійснювати вокально-хорову роботу з дітьми в умовах загальноосвітньої школи, використовувати в роботі різні елементи вокально-хорової техніки;
- формувати у студентів особисте відношення до альтернативних методик вокально-хорової роботи з дітьми, вміння їх аналізувати та використовувати кращі творчі здобутки в практичній роботі;
- закласти основи творчого підходу до роботи з дитячим хором в загальноосвітній школі;
- виробити уміння грамотно підбирати репертуар для роботи з хоровим колективом;
- виховувати любов та інтерес до музично-педагогічної діяльності;
- узагальнювати та аналізувати досвід роботи видатних хормейстерів – керівників дитячих хорових колективів.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- теоретичні основи дисциплін: теорія музики, сольфеджіо, гармонія, поліфонія, аналіз музичних форм, історія музики, гра на фортепіано, постановка голосу, що забезпечать успішне оволодіння курсом «Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом»;

- міжпредметний зв'язок дисциплін вокально-хорового циклу (хорове диригування, хорознавство та хорове аранжування, хоровий клас);
- основи диригентсько-хорові техніки для проведення практичної роботи з хором;
- специфіку вокально-хорової роботи з дітьми різних вікових груп.

вміти:

- використовувати основні прийоми техніки хорового диригування;
- застосовувати у практичній роботі власні музичні здібності (музична пам'ять і творче мислення, артистизм, слухові навички сприйняття сучасної музичної мови);
- володіти практичними навичками самостійної роботи над хоровою партитурою (спів партій, акордів, виконання партитури на фортепіано, вміти передати зміст твору та його виконавську інтерпретацію засобами диригентської техніки, слова, міміки);
- володіти організацією та методикою роботи з хором;
- організовувати вокально-хорову роботу у загальноосвітніх навчальних закладах з учнями різних вікових груп та позашкільних установах.

**Структура програми навчального модуля
«Теорія та методика роботи з дитячим хоровим колективом»**

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 1,5	Галузь знань 0202 Мистецтво Напрям підготовки Бакалавр	За вибором	
Змістових модулів – 2	6.020204 «Музичне мистецтво»	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин - 45		4-й	4-й
		Семестр	
		1-й	2-й
Усього годин для денної форми навчання: аудиторних – 24 самостійної роботи студента - 21	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Лекції	
		12 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		12 год.	6 год.
		Самостійна робота	
		21 год.	33 год.
Вид контролю: залік			

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль № 1

Структура та форми організації дитячого хорового колективу.

Тема 1. Основні історичні етапи розвитку дитячого хорового виконавства.

Тема 2. Характеристика хорового колективу. Процес прослуховування дітей у шкільний хор. Принципи організації дитячих хорових колективів відповідно віковим особливостям.

Тема 3. Дитячі хорові голоси та їх характеристика. Фізіологія дитячого голосового апарату та особливості його розвитку. Вікові особливості стану голосового апарату та співочих можливостей дітей шкільного віку. Співочі діапазони дітей різних вікових груп. Етапи становлення співочого голосу школярів. Мутаційний період у хлопчиків та дівчат. Особливості протікання мутації. Охорона дитячого голосу. Основні правила гігієни співочого голосу школярів. Взаємозв'язок слуху й голосу.

Змістовий модуль № 2

Методичні основи роботи з дитячим хоровим колективом.

Тема 1. Формування вокально-хорових навичок у дитячому хоровому виконавстві. Співоча постава хористів. Співацьке дихання, його типи. Взаємозв'язок співацького дихання з іншими елементами вокально-хорової техніки. Ланцюгове дихання. Методи роботи над співацьким диханням з дітьми. Тембр співацького голосу. Теситура. Сила голосу. Види атаки звуку, способи звуковедіння. Розвиток артикуляції та дикції у дітей.

Тема 2. Методика роботи з дитячим хором: організація вокально-виконавського процесу, основні репетиційні прийоми в роботі з хором, розспівування та вокальні вправи. Методика роботи над голосними та приголосними звуками. Розвиток звукового діапазону. Робота над рухливістю голоса. Методика роботи над ансамблем, строєм у дитячому хорі.

Тема 3. Організація репетиційно-виконавського процесу в дитячому хорі. Принципи підбору пісенного репертуару.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усьог о	у тому числі					усь ого	у тому числі				
1	2	л	п	с.р.			8	л	п	с.р.		
		3	4	5	6	7		9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Структура та форми організації дитячого хорового колективу												
Тема 1. Основні історичні етапи розвитку дитячого хорового виконавства.	3			3			5	1		4		
Тема 2. Характеристика хорового колективу. Принципи організації дитячих хорових колективів відповідно віковим особливостям.	6	3		3			7	1	1	5		
Тема 3. Дитячі хорові голоси та їх характеристика. Вікові особливості голосового апарату дітей шкільного віку. Взаємозв'язок слуху та голосу.	10	3	3	4			9	1	2	6		
Разом за змістовим модулем 1	19	6	3	10			21	3	3	15		
Змістовий модуль № 2 Методичні основи роботи з дитячим хоровим колективом												
Тема 1. Формування вокально-хорових навичок у дитячому хоровому колективі.	10	3	3	4			8	1		7		
Тема 2. Методика роботи з дитячим хором відповідно віковим особливостям.	10	3	3	4			10	1	2	7		
Тема 3. Організація репетиційно-виконавського процесу в дитячому хорі. Принципи підбору пісенного репертуару.	6		3	3			6	1	1	4		
Разом за змістовим модулем 2	26	6	9	11			24	3	3	18		
Усього годин	45	12	12	21			45	6	6	33		

Теми лекційних занять

№ теми	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
ЗМ № 1	Структура та форми організації дитячого хорового колективу	6	3
1.1.	Тема 1: Характеристика хорового колективу. Принципи організації дитячих хорових колективів відповідно віковим особливостям.	3	1
1.2.	Тема 2. Дитячі хорові голоси та їх характеристика. Вікові особливості голосового апарату дітей шкільного віку.	3	2
ЗМ №2	Методичні основи роботи з дитячим хоровим колективом	6	3
2.1.	Тема 1. Формування вокально-хорових навичок у дитячому хоровому колективі.	3	1
2.2.	Тема 2. Методика розучування пісні у дитячому хоровому колективі. Робота над текстом і партіями. Формування навичок багатоголосного співу.	3	1
2.3.	Тема 3. Організація репетиційно-виконавського процесу в дитячому хорі. Принципи підбору пісенного репертуару.		1
	Усього	12	6

Теми практичних занять

№ теми	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
ЗМ № 1	Структура та форми організації дитячого хорового колективу	3	3
1.1.	Тема 1. Співочі діапазони дітей різних вікових груп. Етапи становлення співочого голосу школярів. Взаємозв'язок слуху та голосу дитини.	3	3
ЗМ №2	Методичні основи роботи з дитячим хоровим колективом	9	3
2.1.	Тема 1. Співацьке дихання та умови правильного звукоутворення у дитячому хорі. Прийоми звуковедення.	3	
2.2.	Тема 2. Методика роботи з дитячим хором відповідно віковим особливостям.	3	2
2.3.	Тема 3. Принципи підбору пісенного репертуару.	3	1
	Усього	12	6

Самостійна робота

№ теми	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
ЗМ № 1	Структура та форми організації дитячого хорового колективу	10	15
1.1.	Тема 1. Основні історичні етапи розвитку дитячого хорового виконавства.	3	4
1.2.	Тема 2. Початковий етап організації шкільного хорового колективу.	3	5
1.3.	Тема 3. Фізіологія дитячого голосового апарату та особливості його розвитку.	4	6
ЗМ №2	Методичні основи роботи з дитячим хоровим колективом	11	18
2.1.	Тема 1. Типи та види вправ для розвитку вокально-хорової техніки у дитячому хорі.	4	7
2.2.	Тема 2. Використання методу відносної сольмізації у роботі з дитячим хором. Хорове сольфеджіо як частина репетиційної роботи хорового колективу.	4	7
2.3.	Тема 3. Проблема підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячими хоровими колективами в загальноосвітній школі.	3	4
	Усього	21	33

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ І ПЛАНУВАННЯ АУДИТОРНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль 1

«Структура та форми організації дитячого хорового колективу»

Самостійна робота № 1

Основні історичні етапи розвитку дитячого хорового виконавства

Теоретичні питання

1. Виховне значення хорового співу та огляд цієї проблеми в науково-педагогічній літературі.
2. Становлення та розвиток зарубіжної дитячої хорової освіти.
3. Історія дитячого хорового виконавства на Україні.

Практичні завдання

1. У чому вбачали музиканти-педагоги минулого виховне значення хорового співу? Охарактеризуйте основні позиції щодо значення та впливу хорового співу на естетичне виховання дітей відомого педагога кінця XIX - початку XX століття О. І. Пузиревського.
2. Прокоментуйте думку Г.П. Стулової: «Мистецтво вокалу є взаємодією мовної і співочої функції ... Поєднання музичного і мовного тексту посилює виховну функцію співу».
3. У якій стародавній країні поняття «той, що не вміє співати в хорі» вважалося поняттям «неосвіченої людини»? Прокоментуйте цю думку.
4. Назвіть російських педагогів-музикантів минулих століть, що займалися дослідженнями проблеми хорового виховання дітей. Укажіть їх найвідоміші праці з цієї тематики.
5. Зазначте особливості методики навчання дітей співу О.М. Карасьова – російського музичного педагога. Обґрунтуйте її переваги у порівнянні з попередниками, проаналізуйте недоліки.
6. Письмово зробіть порівняльну характеристику методів навчання хорового співу Джона Кьорвена (Англія), Золтана Кодая (Угорщина), Р. Мюнниха (Німеччина).
7. Продовжить думку Н.Л. Гродзенської, яка стверджувала, що працюючи з дітьми, дуже важливо, «що співати, як співати, навіщо співати», необхідно «вчити дітей взапас, а не ...» .
8. Виділіть основні недоліки системи хорового виховання дітей першої половини XX століття. Висловіть та аргументуйте власну думку щодо причин такого стану.

Рекомендації до самостійної роботи

Готуючись до самостійної роботи, студентам рекомендується опрацювати основну та додаткову літературу. Звернути увагу на роль дитячого виконавства як основи повноцінного функціонування хорової культури як в Україні так і у світі та з'ясувати значення дитячого хорового співу у спеціальних музично-навчальних закладів України та Росії. Під час виконання практичних завдань студентам пропонується використовувати опорний матеріал, що поданий нижче.

Основна література

1. Абелян Л. М., Гембицкая Е. Я. Детский хор института художественного воспитания Академии педагогических наук СССР: Содержание и методы работы / Л. М. Абелян, Е. Я. Гембицкая. – М. : Музыка, 1976. – 120 с.
2. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: навчальний посібник / О. Г. Бенч-Шокало. – К. : Український світ, 2002. – 239 с.
3. Іванов В. Ф. Співацька освіта в Україні у XVIII ст. / В. Ф. Іванов. – Київ. : Музична Україна, 1997. – 289 с.
4. Из истории советского музыкального образования : сб. материалов и документов 1917-1927 / сост. Л. А. Баренбойм. Л. : Музыка, 1969. - 307 с.
5. Миропольский С. И. Очерк истории церковно-приходской школы: от ее возникновения на Руси до настоящего времени / С. И. Миропольский. –М. : Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2006. – 408 с.
6. Никольская-Береговская К. Ф. Русская вокально-хоровая школа: От древности до XXI в. : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / К. Ф. Никольская-Береговая. – М., 2003. – 270 с.
7. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII століття / О. Цалай-Якименко. – Київ-Львів-Полтава, 2002. – 488 с.

Додаткова література

1. Баренбойм Л. О музыкальном воспитании в Венгрии / Л. О. Баренбойм // Музыкальное воспитание в Венгрии. – М. : Сов. композитор, 1983. – С. 5 – 40.
2. Зеленецька І. О. Мистецтво. Освіта. Наука. Життя. Афоризми, думки, поради / І. О. Зеленецька. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2009. – 224 с.
3. Из истории музыкального воспитания : хрестоматия / сост. О. А. Апраксина. - М. : Просвещение, 1990. - 207 с.
4. Сени Э. Некоторые стороны метода Кодая / Э. Сени // Музыкальное воспитание в Венгрии. – М. : Сов. композитор, 1983. – С. 61 –139.

Опорний матеріал до самостійної роботи № 1

Сучасна хорова культура своїм корінням сягає в глибоку давнину і є найбільш стародавньою гілкою музичної культури. Вона пов'язана з народно-співацькою творчістю, обрядами та спирається на традиції колективного виконання.

У сучасних наукових дослідженнях проблемам дитячого хорового співу в історичному аспекті приділяється певна увага. Аналіз літератури з цього питання свідчить про те, що науковці, педагоги, музиканти виховне значення хорового співу вбачали у формуванні активної творчої, духовно багатой особистості; почуття національної гідності та любові до рідного краю; особистих рис характеру в процесі колективної співтворчості. Вони визнавали, що заняття хоровим співом впливають на фізичний, моральний, психічний та розумовий розвиток дитини, сприяють активному і ефективному розкриттю їхніх творчих здібностей.

Так, у стародавній Греції поняття «той, що не вміє співати в хорі» асоціювалось із неосвіченою людиною [9, с.109]. Подібне свідчення слов'янський народ зберіг у стародавній російській билині про Василя Буслаєва, де йдеться про те, що серед усіх наук, необхідних «молодцю», слід навчитися і співу: «И чтоб молодцу петъё в наук пошло» [24, с.64].

За часів християнства традиції дитячого хорового виховання найпоспідовніше культивувалися при церквах. У добу Відродження на півночі та північному заході Європи існували співацькі школи-інтернати, так звані метризи, — дитячі хорові капели, у яких навчали дітей з раннього дитинства. У вітчизняній історії добре відома Глухівська музична школа, яка надавала різносторонній музичний розвиток, що ґрунтувався переважно на хоровому співі.

Один із провідних російських педагогів XIX століття С. В. Смоленський вважав, що проблему музичної культури суспільства як національну традицію музичної освіти в Росії можна вирішити через хоровий спів. Уперше у шкільній освіті С. В. Смоленський ставить проблему єдності навчання й виховання на уроках музики. У своїй статті «Замітки про навчання співу» він визначає три головні завдання останнього:

1. Виховна - формування духовної культури.
2. Навчальна - знання російської музичної літератури.
3. Розвивальна - навчання прийомам співу.

Він створює підручник - чотиритомний «Курс хорового співу», який містить методичні розробки щодо навчання дітей хорового співу, а також «Абетку хорового співу», у якій висвітлює методику знаменного співу. Велике значення С. В. Смоленський приділяв діяльності щодо розвитку навичок слухового сприйняття, використовуючи метод слухових порівнянь (акорди – колокольний дзвін, протяжна мелодія – ріка тощо). Істотне значення С. В. Смоленський приділяв репертуару й неодноразово підкреслював особливу

відповідальність вчителів до підбору саме дитячого репертуару. Пісні відбиралися дуже ретельно й обережно, враховуючи їх змістовність та теситурні умови. С. Смоленський створив дидактичний співацький комплекс, що спирався на зразки давньоруських розспівів. Його доцільність він обґрунтував тим, що давньоруські розспіви діатонічні на ладовій основі й інтонаційно близькі до характерних зразків народної музики, а теситурні особливості розспівів (примарна зона) дуже зручні для початкового навчання дітей співу.

У 70-х роках ХІХ століття з'являється книга С. І. Миропольського (1842-1907) «Про музичну освіту народа в Росії та Західній Європі». Одна із статей цієї книги присвячена огляду російської навчально-музичної літератури з навчання співу. С. Миропольський особливо виділяє значення хорового співу, яке, за його словами, є:

1. Навичкою до дружньої, сукупної дії.
2. Розумним прагненням спільними силами досягти мети.

Висвітлюючи методи навчання дітей співу, С. Миропольський визначав, що:

- 1) голос формується не раніше 8-9 - літнього віку, і з цього часу й варто починати навчання співу.
- 2) спів по слуху й спів по нотах представляє дві стадії в навчанні цьому мистецтву.

Разом з тим, С. Миропольський допускав в початковому періоді навчання графічне або цифрове зображення висоти звуку, але поряд із цим, не заперечував труднощів навчання нотній грамоті й докладно висвітлював ці труднощі [18].

Велику популярність того часу набула двочастинна «Методика співу» Олексія Миколайовича Карасьова (1854-1914). Він надає навчанню співу не тільки музично-освітнього, а й виховного значення. Автор особливо підкреслює, що під час хорових занять розвивається активна увагу та загострюється розумова робота. Велику увагу О. М. Карасьов приділяє нотній грамоті, необхідність вивчення якої він наполегливо підкреслює: «При співі «з голосу», людина блукає у сутінках, виявляється безпомічною у кожному новому випадку» [12].

Перевага методики Карасьова полягала у строгій, продуманій послідовності в побудові всього процесу навчання й у детальній його розробці, що сприяє виробленню міцних навичок в учнів. У той же час вищезазначена методика відображала схоластику і формалізм навчання того часу. Хоча завдяки строгій послідовності досягалася чистота інтонування й міцність засвоєння музичного матеріалу.

Відомий педагог кінця ХІХ – початку ХХ ст. О. І. Пузиревський (1855-1917), обґрунтовуючи методи навчання співу, застерігав від формального підходу до навчання нотній грамоті. Педагог стверджував, що хоровий спів

прямо впливає на формування почуттів дітей та облагороджує їх, сприяє душевному зростанню. Здібність хорового співу безпосередньо відбиватись на душевному стані людини, на думку педагога, відволікає від поганих думок, позитивно впливає на організацію та проведення вільного часу учнів. Завдяки йому дитина стає більш щирою, доброю, а спілкування між учнями – гуманнішим. „Хоча школа може знайти й інші засоби такого впливу, але спів є одним із самих сильних” [24, с. 179]. На думку О. Пузиревського, специфіка навчання співу, яка вимагає постійної уваги учнів, дотримування тиші, зосередженої роботи слуху та створення атмосфери співтворчості, сприяє вихованню волі й дисциплінованості учнів. Факторами, що впливають на формування характеру і темпераменту дитини, являються музичний темп, метр і ритм, що “примушують самих учнів стримувати або підганяти себе в залежності від загального руху” [24, с. 182].

Більш рішучим вираженням нових педагогічних тенденцій того часу була «Методика співу в початковій школі», заснована на новітніх даних експериментальної педагогіки Олександра Леонтійовича Маслова (1876-1914). Педагог вважав хоровий спів основним видом шкільної роботи з музики. При цьому він вважав, що введення посиленого вивчення нотної грамоти легко може вбити в дитині як музичне чуття, так й інтерес до творчості. Нотна грамота в початковій школі повинна бути лише допоміжним засобом при навчанні. Головна цінність його методики - у стимулюванні творчого потенціалу дітей. Творчість дітей він вбачав у виконавській інтерпретації пісень і у вокальній імпровізації. Разом з тим О. Маслов спеціально вивчав можливості дітей, яких учителі відносили до категорії музично нездібних. Зазвичай до таких зараховували фальшиво співаючих учнів. Він провів спеціальне дослідження, у результаті якого дійшов висновку, що у всіх фізично здорових дітей є музичний слух, розвинутий у різній мірі. Фальшивий спів, за його думкою, обумовлений наступними причинами:

1. Обмежений діапазон голосу (2-3 звуки).
2. Відсутність координації між слухом і голосом.
3. Недостатня гострота слуху, відсутність співочих навичок.

Аналіз ролі хорового співу в формуванні підростаючого покоління та його стан в навчальних закладах різних типів кінця XIX – початку XX ст. дозволили визначити недоліки у постановці хорового виховання дітей. Головні причини полягали у відсутності науково-методичного підґрунтя у навчанні, спеціально підготовлених учителів та ґрунтовно розроблених програм. Як зазначали І. Ананьєв, І. Гуськін та В. Лебедев, правильній постановці викладання хорового співу буде сприяти цілеспрямована підготовка вчителя співу в учительських семінаріях [2, 12] та організація короткочасних курсів зі співів для підготовки вчителів співу та регентів, перші спроби створення яких мали місце та позитивні результати [10].

Роботи К. Галлера „Про навчання хоровому співу в міських та народних школах” (1880), О. Касторського „Навчання співу в початковій школі” (1900), О. Покровського „Короткі методичні вказівки для навчаючих співу” (1902); П. Мироносицького „Розвиток слуху. – Слухові завдання та вправи” (1915) порушували коло питань щодо постановки голосового апарату учнів, які привертали увагу їх авторів. Усі вони підкреслювали, що суттєву роль у процесі навчання співу відіграють спеціальні вправи. Вчителі-методисти розглядали особливості роботи над диханням, чіткою вимовою, розвитком ритмічного почуття тощо. На думку К. Галлера, необхідними умовами для досягнення правильної постановки голосу є:

- а) правильне, натуральне і відкрите положення рота;
- б) відповідне положення гортані;
- в) ясна і виразна вимова слів [6, с. 41].

У період до 30-х років XX століття першочергове значення набували проблеми охорони дитячих голосів та створення спеціальної дитячої вокальної музики. З 1930 по 1941 року починається систематична робота над удосконаленням методів співочого навчання, заснованих на регулярних спостереженнях за вокальним розвитком дітей. Докладно про це пишуть у своїх роботах Н. Л. Гродзенська та В. Т. Соколов.

У 50-70-х роках XX століття важливе місце приділяється оволодінню технічними навичками і розвитку вокального слуху учня (Н. Л. Гродзенська, О. А. Апраксина, В. Т. Соколов, О. Я. Гембицька).

Наприкінці XX століття проблемі формування вокально-хорових навичок школярів приділяється певна увага. Ця тема докладно висвітлена у методичних працях Г. П. Стулової, Л. Г. Дмитрієва, Н. М. Чорноіваненко, В. М. Нікітіної, Л. Б. Безбородової.

Окремо необхідно звернутися до питання історичного становлення та розвитку вітчизняної дитячої хорової освіти.

Хорове виконавство є історично-традиційним в Україні і займає провідне місце у національній культурі. Донині ця мистецька ділянка стимулює творчість композиторів у створенні високохудожніх зразків, серед яких знаходяться і твори, призначені для дитячих колективів.

Традиція залучення дитячих голосів до повноцінної участі у хоровому мистецтві є характерною рисою української співацької культури, а дослідження загальної картини навчання дітей-співаків сьогодні набуває особливого значення, оскільки їх присутність сприяла зростанню якості хорового співу в Україні.

Від раннього періоду формування християнського обряду вагоме місце належало літургійному співу, що супроводжував повний цикл богослужб, до яких безсумнівно залучалися й дитячі голоси. В процесі розвитку богослужбового обряду, що полягав на урізноманітненні жанрів, а відповідно, й форм виконавської практики, вироблялися певні методи і форми навчання,

закладалися базисні основи освітнього процесу для забезпечення якісного вишколу церковних співаків, в тому й дітей. Майстерність учнів була необхідною передумовою для виконання складних літургійних творів, зокрема, багатоголосих. Дитячий спів був обов'язковим у загальному звучанні хорів – альтові і, головно, дискантові голоси разом з тенорами й басами складали єдиний механізм культурно-співацької справи, а їх мистецька майстерність була рівноцінним свідченням не лише досягнень хорового співу, але й послідовного вдосконалення виконавської педагогіки. Від найдавніших часів у лоні літургійного співу Західної та Східної церков закладалися основи майбутнього розвитку вокально-хорової майстерності, що яскраво проявилось в Україні XVII-XVIII ст. Засади літургійного співу, з його вимогою стрункого вирівняного звучання, із заборонаю звукового форсування і невиразною дикцією, з виробленням вокально-технічної майстерності соборних півчих і неухильним зростанням діапазону – все це засвоювалося в Україні, що постійно перебувала на перетині західних та східних культурних впливів, зберігались і розвивалися давні традиції півчої школи [30].

Дитячий спів давнього періоду не регламентувався спеціальною спрямованістю і посідав досить скромне місце в системі навчання, зосереджуючись, головним чином, на вивченні літургійного матеріалу. Школи були доступні для дітей заможних жителів, які здобували там елементарні музичні знання, співали згодом на крилосах місцевих парафій, тож традиції хорового мистецтва в цих закладах були дуже міцними. Важливу роль в цей період відіграли духовні семінарії, в яких вишколювались співаки для архієрейських хорів, що вимагало систематичного і якісного навчання. У вибудуванні системи освіти головну роль відіграли братства, зокрема, Львівське, де одним з основних предметів було викладання музики – співу з нот. За прикладом Львівського братства, відбувалися навчальні процеси в інших братських школах, Січовій школі, Харківських та Київських вокально-інструментальних класах [29].

Поруч із професійними навчальними осередками вокально-хорової освіти, в Україні практикувалися студійно-шкільні форми навчання у домашніх умовах, при церквах, на монастирських криласах, а також у парафіяльних та полкових школах, колегіумах, що сукупно забезпечило підготовку відповідних півчих кадрів для подальшого професійного вишколу.

Вагоме місце займав хоровий спів в Києво-Могилянській Академії, яка була одним з відомих культурно-просвітницьких центрів України. Колективи оркестрів і хорів Академії обслуговували різного роду свята й церемонії, зустрічали царських осіб. У вокально-хоровому навчанні дітей чітко визначалось два напрямки: теоретичний (вивчення музичної грамоти і теорії ірмологійного співу) і практичний (оволодіння наукою хорового співу на заняттях і виступи з музичними творами).

Особливу роль у розвитку музичної освіти в Україні належить Глухівській школі, в стінах якої формувалися майбутні спеціалісти в галузі дитячої хорової культури. У літературі акцентується, що одним із головних завдань Глухівської школи було виховання кадрів для Придворної півчої капели у Петербурзі, але школа орієнтувалася, насамперед, для забезпечення відповідними кадрами церков і монастирів України і тільки порівняно невелика частина її вихованців (зрозуміло, що це були найталановитіші з них) потрапляли до Росії [26].

Отже, розвиток дитячого хорового співу активно впливав на покращення якості співацької культури України і на цій основі створено міцний фундамент для подальшого розвитку національного вокально-хорового мистецтва.

Друга половина ХХ століття стала періодом бурхливого розвитку жанру дитячої хорової музики у творчості Б. Бріттена, З. Кодая, Б. Бартока, І. Дунаєвського, Д. Кабалевського, Р. Бойка, М. Парцхаладзе, Л. Ревуцького, П. Козицького, Ю. Рожавської, А. Філіпенка, Б. Фільц, В. Шаповаленка, Л. Дичко, М. Кармінського та багатьох інших авторів. Широко відомими стають методики вокально-хорового виховання Д. Огороднова, В. Попова, В. Соколова, Г. Струве, А. Свешникова, Д. Кабалевського.

Лекція №1

Характеристика хорового колективу. Принципи організації дитячих хорових колективів відповідно віковим особливостям.

План

1. Хоровий колектив одна з найважливіших форм музичного виховання дітей.
2. Основні виховні завдання хорового співу.
3. Принципи організації дитячого хорового колективу.
4. Залежність методів організації хорового колективу від конкретних умов та цілей (шкільний хор, хор музичної школи, хорова студія, хорова школа тощо).
5. Форми дитячого хорового виконавства.
6. Організаційні засади роботи дитячого хорового колективу (навчально-виховна, суспільно-корисна, культурно-масова, просвітницька тощо).

Основні поняття: хоровий спів, шкільний хор, навчальні дитячі хори, дитячі ансамблі пісні і танцю, дитячі хорові студії, хорові капели хлопчиків, дитячі хорові школи.

Основна література

1. Осеннева М. С., Самарин В. А. Хоровой класс и практическая работа с хором: Учебное пособие для студентов музыкальных факультетов высших

- педагогических учебных заведений / М. С. Осеннева, В. А. Самарин. – М. : Academia, 2003. – 192 с.
2. Осеннева М. С., Самарин В. А., Уколова Л. И. Методика работы с детскими вокально-хоровыми коллективами. Учеб. Пособие / М. С. Осеннева, В. А. Самарин, Л. И. Уколова. – М. : Academia, 2001. – 224 с.
 3. Стулова Г. П. Теория и практика работы с детским хором: Учебное пособие для студентов педагогических высших учебных заведений / Г. П. Стулова. – М. : Владос, 2002. – 124 с.
 4. Стулова Г. П. Хоровое пение в школе : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. П. Стулова. – М. : Музыка , 2010. – 176 с.

Додаткова література

1. Из истории музыкального воспитания: Хрестоматия / Сост. О. А. Апраксина. М. : Просвещение, 1990. – 207 с.
2. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 6. - М. : Музыка. 1970.
3. Струве Г. А. Школьный хор: Книга для учителя / Г. А. Струве. – М. : Просвещение, 1981. – 192 с.
4. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе / Д. Е. Огороднов. – Изд. 3-е. – Киев : «Музична Україна», 1989. – 164 с.
5. Щур М. В. Шкільний хор / М. В. Щур. – Тернопіль-Харків : Видавництво «Ранок», 2010. – 96 с.

Самостійна робота №2

Початковий етап організації шкільного хорового колективу

Теоретичні питання

1. Види шкільних хорів та їх характеристика.
2. Процес прослуховування дітей у шкільний хор як початковий етап організації шкільного хорового колективу.
3. Методика перевірки музичних даних та співочих здібностей співаків.
4. Правила комплектування дитячого хору.
5. Вимоги до особистості керівника дитячого хорового колективу.
6. Планування роботи хору.

Практичні завдання

1. Дайте визначення поняттям: «професійні здібності керівника хорового колективу», «педагогічні здібності керівника хорового колективу». Письмово визначте східні та відмінні особливості.
2. Висловіть власну думку щодо проблеми професійно-педагогічних здібностей керівника хорового колективу. Якими якостями повинен володіти останній?

Проаналізуйте вислови видатних педагогів-музикантів з цього приводу [Осеннева М. С., Самарин В. А. Хоровой класс и практическая работа с хором: Учебное пособие для студентов музыкальных факультетов высших педагогических учебных заведений / М. С. Осеннева, В. А. Самарин. – М. : Academia, 2003. – С. 40-44].

3. Сформуйте пропозиції щодо рівня професійних навичок, якими повинен володіти керівник дитячого хорового колективу.
4. Приведіть у відповідність формулювання необхідних педагогічних здібностей майбутнього керівника хору та поясніть як ви це розумієте:

1) комунікативні	а) здатність до вибору репертуару, до розробки концертної діяльності хору
2) дидактичні	б) здатність до яскравої емоційності, володіння інтонаційною палітрою мовлення та вільним, пластичним технічним апаратом
3) організаційні	в) здатність викликати стійкий інтерес у співаків до хорового мистецтва, об'єднати співаючих у хоровий колектив із загальною метою та завданнями
4) конструктивні	г) здатність до спілкування, співробітництва
5) прогностичні	д) здатність до пізнання специфіки роботи в хоровому колективі, готовність до постійної самоосвіти
6) гностичні	е) здатність пояснювати, показувати, навчати
7) перцептивні	ж) здатність здійснювати педагогічне передбачення, прогнозувати результати взаємодії у роботі з хором
8) креативні	з) здатність до творчості
9) експресивні	і) здатність проникати до внутрішнього світу співака, розуміти його стан

5. Складіть письмово план організаційного заняття хору (хорового гуртка), що має на меті прослуховування та відбір учнів у шкільний хор. Зазначте завдання, за допомогою яких ви будете діагностувати музичні здібності школярів.

Рекомендації до самостійної роботи

У процесі опанування студентами питань цього самостійного заняття треба усвідомити, що молодому хормейстеру найчастіше доводиться стикатися з організаційними проблемами створення хорового колективу. Від продуманості й серйозності постановки організаційної роботи будуть залежати і результати музично-естетичного виховання, і рівень творчого зростання дитячого хору. Необхідно засвоїти, що головне завдання керівника-початківця хорового колективу – прищепити любов і зацікавлення до хорового співу та хорових занять.

Особливу увагу студентам треба приділити плануванню роботи дитячого хорового колективу та пам'ятати, що тематика занять повинна відповідати віку та співочим можливостям школярів (див. Додаток А).

Основна література

1. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 10. - М. : Музыка. 1975.
2. Осеннева М. С., Самарин В. А. Хоровой класс и практическая работа с хором: Учебное пособие для студентов музыкальных факультетов высших педагогических учебных заведений / М. С. Осеннева, В. А. Самарин. – М. : Academia, 2003. – 192 с.
3. Осеннева М. С., Самарин В. А., Уколова Л. И. Методика работы с детскими вокально-хоровыми коллективами. Учеб. пособие / М. С. Осеннева, В. А. Самарин, Л. И. Уколова. – М. : Academia, 2001. – 224 с.
4. Стулова Г. П. Теория и практика работы с детским хором: Учебное пособие для студентов педагогических высших учебных заведений / Г. П. Стулова. – М. : Владос, 2002. – 124 с.
5. Стулова Г. П. Хоровое пение в школе : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. П. Стулова. – М. : Музыка , 2010. – 176 с.

Додаткова література

1. Музыкальное воспитание в школе: Метод. консультации в помощь учителю пения общеобразоват. шк. Вып. 1 / Ин-т художественного воспитания Академии пед. наук. М. : Музгиз, 1961. - 134 с.
2. Никольская-Береговская К. Ф. Начальный этап вокально-хоровой работы с детьми: Методическое пособие в помощь обучающим пению / К. Ф. Никольская-Береговая. – Изд. 2-е. – М. : «Сов. Россия», 1969. – 15 с.
3. Щур М. В. Шкільний хор / М. В. Щур. – Тернопіль-Харків : Видавництво «Ранок», 2010. – 96с.

Опорний матеріал до самостійної роботи № 2

Як свідчить аналіз літератури з питань дитячої вокально-хорової освіти та виховання, у дитячих хорах співають діти дошкільного, молодшого шкільного, середнього шкільного та старшого шкільного віку. Відповідно до цього виділяються етапи становлення голосу дитини, а саме домутаційний (5-10 років), мутаційний (11-14 років), післямутаційний (15 -16 років).

Отже, дитячі голоси умовно можна розподілити на три вікові групи: молодшу, середню та старшу. Кожна вікова група буде відрізнятися характером звучання, який залежить від фізіологічних можливостей голосового апарату та об'єму звукового діапазону. У молодшій групі діапазон голосів приблизно однаковий від “до” першої октави до “до”, “ре” другої октави, тому й немає чіткого розподілу на хорові партії.

У середній та старшій віковій групі голоси дітей розподіляються на високі (сопрано-дівчатка та дисканти-хлопчики) та низькі (альт). Однак сопрано середньої вікової групи мають менший діапазон голосу, меншу силу звучання ніж сопрано старшого хору. Відповідно й альти в середній віковій групі не мають повноцінного грудного регістру та менш потужні за силою звучання. Так, діапазон сопранової партії в середній віковій групі становить від “до”, “ре” першої октави до “фа”, рідко “соль” другої октави, а діапазон альтової групи від “ля” малої октави до “ре”, “мі бемоль” другої октави. Діапазони хорових партій старшого хору збільшуються на півтора, два тони і складають відповідно: сопрано від “до” першої до “соль”, “ля” другої октави, альти від “соль”, “ля” малої октави до “ре”, “мі бемоль” другої октави. Однак представлений діапазон у кожного співака може відрізнятися та бути суто індивідуальним.

Головним завданням молодшого хору (I-IV класи), який характеризується обмеженням голосовим діапазоном, є вироблення унісонного звучання хору, засвоєння диригентських жестів та реакції на них відносно уваги, дихання, зняття звуку, фермат, різної динаміки тощо). Особливу увагу диригент хору має приділяти диханню. Важливим чинником розвитку навичок хорового співу є використання різних методів і прийомів вокально-хорової роботи: зміна тональності, спів за знаками руки (релятив), розучування пісень з голосу.

Основними дидактичними принципами роботи в молодшому хорі є доступність співацького матеріалу, врахування вікових особливостей, систематичність, послідовність, творчу активність, емоційність.

Середній хор (5-7 класи) – це найважливіша ланка в усій хоровій роботі у школі. Основне завдання середнього хору розвиток двоголосного співу, опанування навичок співу простих триголосних творів – гармонічних та найпростіших поліфонічних. У цій хоровій групі основним завданням керівника стає виявлення тембрових особливостей кожної окремої хорової партії.

Старший хор (8-11 класи) може бути однорідним, якщо в ньому співають дівчата та хлопчики (до мутації), і неповним, в якому беруть участь дівчата та хлопці (після мутації). Основне завдання, яке стоїть перед керівником старшого шкільного хору, – продовжувати розвиток музичних навичок хористів та виконання багатоголосних пісень.

Як вказувалось вище, відбір дітей у шкільний хор – одне з необхідних умов функціонування дитячого хорового колективу. Але, дуже важливо, щоб перше прослуховування не перетворилося на суворий екзамен, після якого діти втратять бажання співати у хорі. Тому під час прослуховування керівнику необхідно створити невимушену, спокійну обстановку.

Зазвичай під час прослуховування діагностуються: інтонація, почуття ритму, музична пам'ять, діапазон, емоційність та музичність тощо. Дитині пропонують заспівати знайому пісню. У процесі її виконання виявляється

точність інтонування, правильність виконання ритмічного малюнка, ясність вимови тексту. Під час перевірки почуття ритму застосовують не складні вправи на ритмічне групування, які дитина повинна прохлопати у долоні. Музична пам'ять перевіряється шляхом повторення дитиною фраз із мелодій з різним ритмічним групуванням, що програє хормейстер на фортепіано або співає. Якщо встановлено, що дитина володіє певними співочими здібностями і може заспівати мелодію або повторити вправу після першого програвання, її можна без сумніву приймати до хору.

Перевірку співочих даних (інтонація, голос дитини) проводять на примарних тонах за допомогою невеликих ладотонально стійких поспівок. Мелодії поспівок повинні бути досить легкими та простими, щоб дитина змогла їх швидко запам'ятати та відтворити. Точне інтонування - показник гарного слуху. Не точне інтонування може виражатися в неузгодженості між слухом та голосом, у відсутності певної уваги при виконанні і, нарешті, в невмінні користуватися різними регістрами. Останнє зустрічається навіть у дітей з гарними даними.

Під час визначення типу голосу (сопрано, альти) важливо звертати увагу на його тембр, а не на діапазон, бо тембральне забарвлення та природне звучання голосу в середній, високій та низькій теситурі дають більш ясне уявлення щодо його типу.

У процесі визначення типу голосу у співаків, що вже мають досвід співу в хорі, можна використовувати наступні правила: починати прослуховування голоса у середній теситурі; враховувати рамки діапазонів – сопрано перші: ре першої октави – фа, соль другої октави сопрано другі: ре першої октави – ре другої октави, альти: сі-бемоль малої октави – соль першої октави. При цьому забарвлення вокального звуку (густий, темний, світлий, м'який, польотний, сильний, слабкий, з більшим або меншим числом обертонів) буде вказувати на приналежність голосу до конкретної хорової партії [21].

Результати виявлення музичних здібностей школярів фіксуються у журналі (таблиця 1).

Таблиця 1

Прізвище ім'я	Клас	Ритм	Пам'ять	Інтонація	Діапазон	Якості співочого голосу	Емоційність, музичність	Особливості характеру
Павлова Катерина	3-В	5	5	5	c1 – d2	Легкий, дзвінкий	Емоційна, музична	Уважна
Грищенко Єгор	1-А	4	3	«Гудошник»	h – e1	Низький хрипкий	Не емоційний	Досить розкутий

Кожен керівник повинен вести план роботи та облік роботи хору. План роботи хору рекомендується складати за схемою:

№	Дата	Кількість годин	Тема заняття	Підпис керівника	Примітка
1.	09.09.2013	1,5	Організаційне заняття		Необхідно вказати застосування технічних засобів навчання або зазначити про зміни у плануванні заняття

Окрім цього, на першій сторінці плану роботи слід сформулювати мету та завдання кожної репетиції. На другій сторінці слід вказати список учасників хорового колективу, їх дату народження, домашню адресу. І, нарешті необхідно здійснювати облік відвідування та роботи хору, виступів з концертами, проведення вечорів, зустрічей тощо.

План роботи гуртка складається на початку першого і другого півріччя і затверджується дирекцією школи.

Лекція № 2

Дитячі хорові голоси та їх характеристика. Вікові особливості голосового апарату дітей шкільного віку.

План

1. Співочі діапазони дітей різних вікових груп.
2. Характеристика вікових змін у розвитку голосового апарату дитини.
3. Зона примарного звучання дитячих голосів.

Основні поняття: дитячий голосовий апарат, співочий діапазон, мутація голосу, примарні звуки.

Основна література

1. Алиев Ю. Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях : учеб. пособие для студ. муз. фак. педвузов / Ю. Б. Алиев, Л. А. Безбородова. – М. : Академия, 2002. – 416 с.
2. Апраксина О. А. Методика развития детского голоса : Учебное пособие / О. А. Апраксина. – М. : МПГИ им. В. И. Ленина, 1983. – 96 с.
3. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению : учеб. пособие для студ. пед. институтов / А. Г. Менабени. – М. : Просвещение, 1987. – 189 с.
4. Осеннева М. С., Самарин В. А., Уколова Л. И. Методика работы с детскими вокально-хоровыми коллективами: Учеб. Пособие / М. С. Осеннева, В. А. Самарин, Л. И. Уколова. – М. : Academia, 2001. – 224 с.

5. Стулова Г. П. Дидактические основы обучения пению : Учеб. пособие / Г. П. Стулова ; Науч. ред. В. В. Мерцалова; Моск. гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина, М. : МГПИ. – 1988. – 69 с.
6. Стулова Г. П. Хоровое пение в школе : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. П. Стулова. – М. : Музыка , 2010. – 176 с.

Додаткова література

1. Егоров А. А. Теория и практика работы с хором / А. А. Егоров. – Л., 1951. – 232 с.
2. Живов В. Л. Хоровое исполнительство : теория, методика, практика / В. Л. Живов. – М. : Владос, 2003. – 272 с.
3. Люш Д. В. Развитие и сохранение певческого голоса / Д. В. Люш. – Киев : Муз. Украина, 1988. – 162 с.

Практичне заняття №1

Співочі діапазони дітей різних вікових груп. Етапи становлення співочого голосу школярів. Взаємозв'язок слуху та голосу дитини.

Теоретичні питання

1. Співоча постава хористів. Навички співу сидячи і стоячи.
2. Варіанти розміщення школярів у дитячому хорі.
3. Взаємозв'язок слуху та голосу дитини. Прийоми розвитку слуху школярів.

Практичні завдання

1. Сформулюйте основні правила співочої постави дітей-хористів. Під час педагогічної практики в умовах уроку музики або роботи позакласного хорового гуртка проведіть роботу з учнями початкової школи щодо правильної співочої постави, використовуючи різноманітні прийоми: пояснення, власний приклад, контроль за положенням корпусу тощо.
2. Аргументуйте відповідність діапазону та якісних характеристик звучання дитячого голосу наведеним у таблиці віковим періодам його розвитку:

Період	Вік	Діапазон	Якісні характеристики звучання
Молодший шкільний вік	6-10 років	До1 – до2, ре2	Легке, дзвінке, високе, головне, невелике за силою та діапазоном
Предмутаційний	11-12 років	Сопрано: до1, ре1 – фа2; альти: ля М – ре2	Тембрально забарвлений, зростає звуковисотний та динамічний діапазон

Мутаційний	12-15 років		Тьмяне звучання, детонація, осиплість, відчуття незручності у горлі під час співу, зриви голосу на високих звуках, зниження сили
Післямутаційний	15-18 років	Сопрано: До1 – соль2; Альти: ля М – ре2	Нерівномірність звучання голосу по всьому діапазону за тембром і силою, порушення у роботі голосового апарату, строкатість голосних, тьмяність тембру, швидка стомлюваність

3. Проаналізуйте варіанти розміщення школярів у дитячому хорі. Охарактеризуйте та обґрунтуйте ефективність кожного варіанту.
4. Доберіть музичний репертуар для дитячого хору, враховуючи періоди становлення співочого голосу школярів. Використовуйте додаткову літературу, що подана нижче. Завдання оформіть у вигляді таблиці та обґрунтуйте зроблений вибір.

Основна література

1. Алиев Ю. Б. Пение на уроках музыки : метод. пособие / Ю. Б. Алиев. – М. : Просвещение, 1978. – 175 с.
2. Воспитание музыкального слуха / сост. А. П. Агажанов. - Вып. 2. - М. : Музыка, 1985. 121 с.
3. Морозов В. П. Вокальный слух и голос / В. П. Морозов. - М. - Л. : Музыка, 1965. – 147 с.
4. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 12. - М. : Музыка. 1977.
5. Стулова Г. П. Теория и практика работы с детским хором: Учебное пособие для студентов педагогических высших учебных заведений / Г. П. Стулова. – М. : Владос, 2002. – 124 с.
6. Стулова Г. П. Хоровое пение в школе : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. П. Стулова. – М. : Музыка , 2010. – 176 с.

Додаткова література

1. Весняний дощик : пісні для дошкільників та молодших школярів. Навчальний посібник / ред. І. О. Зеленецька. - Кам'янець-Подільський : Абетка, 2012. - 184 с.
2. Даруйте радість людям. Хорові твори для дітей різного віку та виконавських можливостей : збірник / упоряд. І. О. Зеленецька. - Кам'янець-Подільський : Абетка, 2012. - 168 с.
3. Доронюк В. Д. Диригент шкільного хору : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Доронюк В. Д., Серганюк Л. І., Серганюк Ю. М. ; Прикарпат.

- нац. ун-т ім. В. Стефаника, Ін-т мистецтв. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2010. – 512 с.
4. Музика в школі. Зб. статей. Вип. 1-7. - К. : Музична Україна, 1976. – 1981.
 5. Співає хор старших класів : репертуарно-методичний посібник / упоряд. І. О. Зеленецька. - Київ : Музична Україна, 1977. - 143 с.
 6. Хорові твори українських композиторів для дитячого та жіночого хору : учебник / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова ; упоряд. І. О. Зеленецька. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. - 179 с.
 7. Хорові твори українських композиторів для жіночого та дитячого хору : навчальний посібник. Вип. 2 / упоряд. І. О. Зеленецька. - Кам'янець-Подільський : Абетка, 2013. - 160 с.

Опорний матеріал до практичного заняття № 1

Однією з важливих умов виховання навичок співу є співоча постава. У поняття співочої постави входять навички правильного тримання корпусу і голови під час співу. Співаючи, треба стояти чи сидіти прямо, не витягуючи шиї та не напружуючи її м'язів. Руки краще вільно опустити вниз (під час співу стоячи), чи вільно покласти на коліна (під час співу сидячи). Корпус не повинен бути розслабленим або напруженим. У всій поставі повинна відчуватися активність, готовність до співу. Голова під час співу повинна бути трохи піднятою, таке її положення буде сприяти кращому положенню гортані під час співу.

Природа обдарувала людину не лише голосом, який є джерелом звуку, але й не менш важливим органом, який спроможний уловлювати різнобарвну гаму звуків, - слухом. Слух є головним результатом і коректором мовної поведінки і всього голосового апарату. Наявність цих двох органів не лише сприяє розширенню можливостей звукоутворення та сприйняття звуків, які оточують людину, але й значно посилює можливості взаємного розвитку, як слуху, так і голосу. Сучасна наука акцентує увагу на те, що розвиток голосу і слуху відбувається в процесі їх впливу один на одного.

З фізіологічної точки зору в основі формування вокального слуху дитини покладено утворення рефлексорних зв'язків у корі головного мозку у процесі одночасного подразнення різних його ділянок. Адже під час співу дитина одночасно чує свій голос, регулює тембр, звуко-висотність, динаміку та ін. Весь цей комплекс різноманітних відчуттів діє одночасно і багатократно, що сприяє утворенню міцних зв'язків. Вокальний слух не обмежується лише здатністю розрізняти висоту звуків, тобто його характерними особливостями є здатність відрізняти забарвлення звуків - відчуття тембру, місце даного звуку у тональності - ладові відчуття, відчуття гармонії, динаміки тощо. Вокальний слух розвивається поступово, по мірі засвоєння вокальної техніки. Складовими

музичного слуху є такі різновиди слухових відчуттів: мелодійний, гармонійний, динамічний, тембровий слух.

Мелодійний слух дитини ґрунтується на звуковисотному й забезпечує цілісне сприйняття мелодії. Саме завдяки мелодійному слуху можливо впізнати ту чи іншу мелодію, програну чи проспівану. Часто хормейстери стикаються з таким явищем, коли дитина заспівати мелодію пісні не може, але впізнає її - це приклад, коли розвинений мелодійний слух і недостатньо розвинений звуковисотний.

В основі мелодійного слуху закладено інтервальний і ладовий слух. Більшість вітчизняних і закордонних вчених схилиються до думки, що відчуття ладу є основою мелодійного слуху, а інтервальний слух є похідним від ладового, тому що кожен інтервал має своє визначене місце в середині ладу. "Мелодійний слух представляє собою єдність відчуття висоти звуку та його ладової функції. Емоційний компонент мелодійного слуху бере свій початок у ладовому слуху, який відчуває стійкість і нестійкість окремих звуків мелодії"¹.

Гармонічний слух також є важливим чинником для набуття вокальної майстерності, адже він спрямований на відчуття вертикального розташування звуків, на вірне виконання своєї партії у співі з ансамблем чи у хоровому колективі.

Дуже важливою складовою вокального слуху є відчуття динаміки, яке дозволяє суттєво розширювати можливості виконавця у створенні та передачі художньо-емоційних образів. Хормейстер має звертати увагу на питання співвідношення сили та гучності звуку. Якщо сила звуку є його фізичною властивістю, то гучність звуку відноситься до сфери відчуттів й означає інтенсивність слухового відчуття. Саме здатність відчувати гучність звуку є одним з найважливіших показників розвитку слуху, що обумовило зацікавленість науковців та педагогів до цього явища. Л. В. Нейман зазначає: «Чутливість нашого слуху до звуків різної висоти не однакова, внаслідок чого звуки однакової інтенсивності, але різної висоти відчуються нами з різною гучністю», «... необхідно відзначити, що відчуття гучності залежить від стану слухового аналізатора і загального стану нервової системи. Звуки, які в нормальних умовах сприймаються як середні за гучністю, в умовах підвищеної збудженості нервової системи можуть бути занадто гучними»².

Отже від якості та різноманіття слухових відчуттів залежать як рівень слухового сприйняття, якість вокально-слухових уявлень та образів, так і в кінцевому підсумку - рівень мовлення та якість співу дитини.

¹ Петрушин В.И. Музыкальная психология / В. И. Петрушин. - М. : ВЛАДОС, 1991. - С. 137.

² Нейман Л.В., Богомилский М.Р. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В.И. Селиверстова. - М. : ВЛАДОС, 2001. - 224 с.

Дослідженнями встановлено, що фізіологічною основою розвитку звукової мови людини є утворення умовно-рефлекторних зв'язків у корі головного мозку. Безумовними подразниками тут є самі предмети зовнішнього світу, а умовними - її слухові, м'язові, зорові та інші подразники, які виникають у процесі мови. Наприклад, імпульси, які йдуть від слуху, зору, артикуляційного апарату у слухову, зорову та рушійну зони мозку, створюють так званий зворотний зв'язок, завдяки якому можлива кореляція (виправлення) рухів мовного апарату, а отже, вплив на чистоту інтонації. Тобто, якщо ми використовуємо спів мелодій по нотах або спів супроводжуємо рухом руки, відтворюючи мелодійну лінію, то у складових пам'яті накопичуються не лише звукові образи, але й зорові, які також пов'язані з рухами. У цій ситуації звукоутворювальна функція знаходиться не тільки під контролем слухового аналізатора, але й аналізаторів зору та руху. Така потрібна допомога у процесі звукоутворення сприяє підвищенню інтонаційної якості голосу. Отже, щоб покращити інтонаційну якість звуку, слід використовувати у вокальній роботі таку формулу: чую - бачу - рухаю - співаю.

Для розвитку музичного слуху пропонується використання наступних прийомів, спрямованих на формування слухового сприйняття та вокально-слухових уявлень:

- порівняння різних варіантів виконання з метою вибору кращого;
- слухове зосередження та вслухання у голос хормейстера з метою правильного повтору;
- використання дитячих музичних інструментів для активізації слухової уваги та розвитку почуття ритму;
- повторення окремих звуків за інструментом;
- підстроювання висоти свого голосу до звуку інструмента, голосу хормейстера або групи дітей з найбільш розвиненим слухом;
- спів «ланцюжком»;
- моделювання висоти звуку рухами руки;
- настройка на тональність перед початком співу;
- затримка звучання хору на окремих звуках за рукою диригента з метою побудови унісону, що змушує учнів зосередити слухову увагу;
- у процесі розучування твору зміна тональності з метою пошуку найбільш зручної для дітей, в якій голос звучать найкраще.

Самостійна робота №3

Фізіологія дитячого голосового апарату та особливості його розвитку.

Теоретичні питання

1. Голосовий апарат дитини: будова та особливості розвитку у дітей шкільного віку.
2. Фізіологічні зміни в організмі дитини та їх вплив на формування вокальної функції.
3. Механізми звукоутворення.
4. Охорона дитячого голосу. Основні правила гігієни співочого голосу у школярів.

Практичні завдання

1. Проаналізуйте принципи роботи голосового апарату дитини у різні періоди його становлення.
2. Зробіть конспект на тему «Будова дихального та голосового апарату людини», використовуючи літературу, що подана нижче. Схематично оформіть дихальний апарат людини із позначенням на малюнку його частин. Поясніть їх функції.
3. Підготуйте реферат на тему: «Гігієна та охорона дитячого голосу».
4. Назвіть зовнішні ознаки мутації голосу дитини. Під час педагогічної практики визначте ці ознаки у дітей підліткового віку та внесіть свої спостереження у щоденник.
5. Порівняйте процес формування голосового апарату у хлопчиків та дівчат на різних вікових етапах його становлення. Зробіть висновки щодо методів роботи зі школярами у ці періоди.

Рекомендації до самостійної роботи

Опрацьовуючи питання самостійної роботи, особливу увагу треба звернути на специфіку формування голосового апарату дитини та його зв'язок із анатомо-фізіологічними особливостями дитячого організму. Детального вивчення підлягає питання щодо мутаційних змін голосового апарату дитини та співочих можливостей підлітків. Необхідно засвоїти вимоги щодо методики проведення хорових занять під час мутації – обмеження тривалості занять або тимчасове їх припинення.

Основна література

1. Алмазов Е. И. О возрастных особенностях голоса у дошкольников, школьников и молодежи / Е. И. Алмазов // Развитие детского голоса. – М. : АПН РСФСР, 1963, с. 18-27.
2. Добровольская Н. Н. Что надо знать учителю о детском голосе / Н. Н. Добровольская, Н. Д. Орлова. - М. : Музыка. 1972. – 91 с.

3. Егоров А. М. Гигиена голоса и его физиологические основы / А. М. Егоров. – М. : Музгиз, 1962. – 173 с.
4. Лысек Ф. Мутация / Ф. Лысек // Развитие детского голоса; под ред. В. Н. Шацкой. М. : АПН РСФСР, 1963 - С. 284-291.
5. Малинина Е. М. Смена голоса у мальчиков и девочек в переходном возрасте / Е. М. Малинина // Воспитание и охрана детского голоса; под ред. В. А. Багадурова. М. : АПН РСФСР, 1953. - С. 42-64.
6. Стулова Г.П. Развитие детского голоса в процессе обучения пению / Г. П. Стулова . – Москва : Прометей, 1992 . – 269 с.

Додаткова література

1. Акустико-физиологические основы вокальной работы с детским хором : учебное пособие для вузов / Г. П. Стулова. – Москва. : Классикс Стил, 2005 . – 149 с.
2. Алиев Ю. Б. Подросток – музыка - школа / Ю. Б. Алиев // Вопросы методики музыкального воспитания детей. - М. : Музыка, 1975. - С.71-116.
3. Левидов И. Охрана и культура детского голоса / И. Левидов. – Л. : Гос. муз. издат., 1939. – 112 с.
4. Малинина Е. М. Опыт работы по обучению школьников пению / Е. М. Малинина. - М. : Акад. Пед. Наук РСФСР, 1964. - 48 с.
5. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 12. - М. : Музыка. 1977.

Опорний матеріал до самостійної роботи № 3

Голос - це сукупність різних за частотою, інтенсивністю та тембром звуків, що вимовляються людиною за допомогою голосового апарату. Голосовий апарат - комплекс органів і систем, які беруть участь у голосоутворенні. Він має три периферичних відділи, взаємопов'язані між собою і які регулюються корою головного мозку: органи дихання (легені, бронхи, трахея), гортань з голосовими складками, надставна труба (порожнина рота, носа, глотки, пазухи носа).

У молодшому шкільному віці основні голосоутворювальні системи знаходяться у стані формування і це накладає певні обмеження на акустичні можливості голосу. Специфічність вокальної роботи з молодшими школярами полягає у тому, що організм дитини знаходиться у процесі змін. Майже всі органи та системи у дитячому віці, перш ніж вони будуть здатні виконувати повністю свої функції, проходять тривалий шлях розвитку. Складність роботи з дитячими голосами полягає в тому, що значна частина органів, які беруть участь у голосоутворенні, позбавлена паралелізму у зростанні та розвитку власних функцій. Скоріше цей процес можна охарактеризувати як стрибкоподібний, причому зміна цих стрибків протягом росту відбувається

неодноразово і може набувати як інтенсивного характеру, так і послабленого. Спостерігається диспропорція окремих органів голосового апарату, коли одні органи вже завершили свій розвиток, а інші продовжують розвиватися. Розвиток гортані відбувається паралельно з розвитком нервової системи, однак, процес цей протікає нерівномірно, стрібноподібно. Розмір, положення, будова м'язів та нервово забезпечення гортані дитини має певні особливості. І однією з таких особливостей є те, що гортань дитини розташована дещо вище рівня, звичайного для дорослої людини. У молодших школярів ще не сформований голосовий м'яз. На тій ділянці гортані, де має бути голосовий м'яз, утворюються лише окремі волокна майбутнього м'яза, вони ще не вплелися у голосові зв'язки і не прикріпилися до хрящів. Тому природно, що дитина не може у сім-дев'ять років користуватися механізмами грудного звукоутворення, вони ще просто не сформувалися. Означені фізіологічні процеси пояснюють, чому у молодшому шкільному віці переважає фальцетний механізм звукоутворення, у здійсненні якого основну роль відіграє перстнещитоподібний м'яз. У цей період голосові зв'язки при фонації коливаються головним чином своїми внутрішніми краями, що обумовлює так зване фальцетне звучання, при якому голосова щілина залишається дещо відкритою на всю довжину голосових зв'язок. Власне, голосовий м'яз у механізмі фальцетного звучання не бере участі, він знаходиться у стадії її формування. «Встановлено, що голосовий м'яз починає формуватися у дітей з 5-річного віку й закінчується цей процес до 12 років. Голосоутворення до цього періоду відбудеться переважно за допомогою перстне-щитоподібних м'язів, які регулюють натягнення голосових зв'язок. Поступово настає зміна голосоутворення, коли функцію натягнення голосових зв'язок бере на себе голосовий м'яз»³.

Подальший розвиток усього дитячого організму і голосового апарату зокрема відбувається повільно, плавно й без стрибків. Голос набуває дзвінкості й польотності. У цей період спостерігається найбільша рівномірність у розвитку нервової та м'язової систем дитини, що дозволяє хормейстеру поступово ускладнювати та урізноманітнювати вокальні вправи та пісенний репертуар.

На цьому етапі більш активно розвиваються волокна майбутнього голосового м'яза. В окремих волокнах уже спостерігається будова, яка характерна для дорослої людини (деякі волокна мають косу, поперечну і поздовжню будову), тобто на цьому етапі вже відбувається поступове вплетіння м'язових пучків у голосові зв'язки, що значно покращує можливості тонкого реагування останніх. Приблизно в 10-11 років у дітей уже частково сформований голосовий м'яз, що впливає на механізм звукоутворення. Тепер коливаються не лише краї, але й середня частина голосових складок (у яких

³ Тевлина В.К. Проблема развития вокально-хоровых навыков у детей младшего школьного возраста в музыкально-методической и научно-исследовательской литературе // Подготовка учителя музыки общеобразовательной школы. – М. : МГПИ, 1978.

розвивається голосовий м'яз). З'являється більш щільне змикання й більш складні коливання голосових зв'язок, що суттєво збільшує тембральні можливості учнів. За умов вірного, нефорсованого режиму співу голосовий апарат дитини у цей віковий період суттєво зміцнюється.

Починаючи з одинадцяти-дванадцяти років, внутрішній щито-черпалоподібний м'яз уже оформлюється, як самостійний, і починає брати активну участь в управлінні діяльністю голосових зв'язок. Означений механізм проявляється у тому, що на нижніх нотах голосові зв'язки повністю змикаються (тобто коливання відбувається по всій довжині), що викликає появу грудного звучання. Це призводить до певної небезпеки у роботі з дитячим голосом, яка полягає у виникненні нового для дитини грудного механізму звукоутворення. Отже, в період 11-12 років у співацькому звукоутворенні вже діють два механізми, які відповідають регістрам: грудному та головному. Перший з регістрів, який охоплює нижню частину діапазону, створюється шляхом скорочення голосових м'язів, другий – охоплює верхню ділянку діапазону й залежить від натягнення голосових зв'язок за допомогою перстнещитоподібного м'яза. Це так звані «природні» регістри, тобто ті, які виникли самі по собі у співі ненавчених співаків.

Виходячи з особливостей фізіологічного розвитку дитини молодшого шкільного віку і керуючись міркуваннями охорони дитячого голосу, вважається за доцільне у процесі занять співом не експлуатувати активно грудний тип звучання, а основну увагу слід зосередити на фальцетному механізмі звукоутворення. Активізації фальцетного звукоутворення хормейстер може досягти за умов використання вокальних вправ, які виконуються за тризвуками або звукорядом у межах першої октави, у напрямку зверху донизу.

У процесі систематичного співу виникає необхідність згладжувати перехід від одного регістру до другого, що, до речі, складає найбільш трудомістку частину вокальної роботи в хорі. У результаті «змішування» цих регістрів утворюється третій регістр, так званий мікст. Особливості мікстового механізму звукоутворення полягають у перенесенні грудного звучання на ті ділянки діапазону, яким притаманне фальцетне звучання, а механізми фальцетного звучання використовуємо на тих ділянках діапазону, яким притаманне грудне звучання. Тобто відбувається «змішування» регістрів – мікстування.

Розвиток м'язової системи призводить до того, що, починаючи з десятирічного віку, у процесі управління голосовими зв'язками бере участь значно більша кількість м'язів, які регулюють отвір голосової щілини при фонації, натягнення голосових зв'язок (як повністю, так і окремих їх частин), що впливає на зміну якості звуку. Тобто змішування головного і грудного регістрів дозволять зберегти природні властивості голосу й спрямувати у вірному напрямі його подальший розвиток.

Формування голосу підлітків має низку особливостей порівняно з молодшими школярами. Особливості ці визначаються тим, що дитячий організм остаточно не сформований і знаходиться у стадії постійного анатомо-фізіологічного та психологічного розвитку. Тому ті засоби та прийоми, які ефективно застосовувалися у предмутаційному процесі, можуть не дати подібного ефекту з дітьми середнього шкільного віку.

Під впливом статевого дозрівання у голосовому апараті дітей виникають певні зміни. І.І.Мечников назвав цей період в житті людини дисгармонічним, оскільки статеве дозрівання випереджає загальне фізичне дозрівання організму. Відбувається зміна голосу – *мутація*, тобто перехід дитячого голосу в дорослий. У цей період відбувається швидке зростання гортані. Гортань дівчаток збільшується в середньому на половину. А гортань хлопчиків зростає на 2/3, різко витягується вперед, голосові складки також відповідно подовжуються. Інтенсивне зростання гортані супроводжується посиленням припливом крові до тканин, що зростають, і запальними змінами в них. Збільшується просвіт трахеї і бронхів, глибина і висота твердого піднебіння (у хлопчиків), розвивається рухливість м'якого піднебіння, змінюється форма ротової та носової порожнини, збільшується об'єм цих порожнин.

Наслідком нерівномірного зростання організму є дискоординація між роботою органів дихання та гортані. У хлопчиків ця дискоординація більш виражена. Але відомо, що зріст гортані і координація її роботи з дихальним апаратом та резонаторами відбувається значно краще, якщо дитина займалась співом до мутації та продовжує заняття під час мутації.

Мутація відбувається по-різному, залежно від рівня розвинутої психіки, а також від загального стану здоров'я дитини та кліматичних умов. У дітей, які живуть у середній смузі України, статеве дозрівання охоплює приблизно вік від 14 до 17 років, у підлітків південних районів воно протікає раніше. До того ж дитячий організм, ослаблений постійними захворюваннями, перебудовується пізніше. У тих самих кліматичних умовах, залежно від індивідуальних особливостей організму (від стану здоров'я психіки й наслідків генетичного розвитку), мутація може бути ранньою (з 11 років) чи спізнілою (після 17 років). У подібних випадках необхідно визначити причину відхилення від загальної закономірності з метою більш ефективного співацького розвитку дитини. У не співаючих підлітків процес мутації голосу відбувається довше та гостріше.

У мутаційному періоді умовно розрізняють три стадії розвитку: передмутаційну, власне мутаційну і постмутаційну.

Ознаками передмутаційної стадії є:

- “втрата” верхніх крайніх нот у хлопчиків;
- окремі нові низькі ноти в малій октаві;
- незручності і покахування, захриплість, сипатість при співі;

- псування тембру співацького голосу, тьмяність нот, грубість голосу, втрата легкості та дзвінкості;
- інтонація стає хисткою;
- голосова стомленість підвищується.

У період власно мутації (приблизно в 10–12 років) розпочинається бурхливе зростання організму дитини під впливом посиленої діяльності ендокринних залоз – настає період статевого дозрівання. В середній, власне мутаційній стадії, всі явища прогресують: захриплість, сипатість голосу посилюється; значно коротшає діапазон; різко падає сила звуку; голос швидко втомлюється; хлопчики мають можливість співати двома голосами: дитячим і більш низьким, близьким за звучанням до чоловічого голосу, але поки ще не можуть плавно переходити від одного до іншого.

Звукоутворення у підлітків 11-13 років відбувається головним чинником за принципом змішаного регістру. Грудний регістр у підлітків, порівнянно з дорослими, відрізняється меншою наповненістю, звучить м'яко, має “бархатистий тембр”, а ноти головного регістру носять яскраво виражений фальцетний характер. У цьому віці легко відрізнити голоси дівчаток від голосів хлопчиків, вони розрізняються не тільки за тембром, але й за силою звучання. Голоси хлопчиків зазвичай бувають сильніші від голосів дівчаток.

Швидше, найменш помітно і найменш болісно друга стадія мутації проходить у підлітків, які співали в домутаційний період і мають правильні вокальні навички. Найважливішим у цьому плані виявилось уміння співати легким світлим звуком, максимально використовувати головний резонатор. У співаючих підлітків голосові зміни настають поступово: зв'язки збільшуються в розмірі рівномірно, при прослуховуванні помічається зниження діапазону.

У дівчаток мутаційні процеси менш бурхливі, ніж у хлопчиків. Але все ж вони є і потребують такої ж уваги як і голоси хлопчиків. На стадії гострої мутації голоси дівчаток стають грубими, набувають різних “тріскачих” призвуків. Відзначається різка стертість тембру і падіння сили звуку (беззвучність) на середній ділянці діапазону (мі1–сі1; фа1–до2).

Для третьої, постмутаційної стадії, характерне:

- поступове збільшення діапазону і сили співацького голосу;
- темброве збагачення співацького голосу;
- хворобливі відчуття при співі зникають, спадає сипатість, хрипота;
- у дівчат залежно від типу голосу (сопрано, альт) відбувається розширення діапазону вгору або вниз;
- у хлопчиків виявляються більш-менш чіткі типологічні ознаки дорослого голосу.

На початку постмутаційної стадії голоси хлопчиків можуть бути ще слабкими за силою, іноді важко відрізнити баритон від тенора. Але основною ознакою даного постмутаційного періоду у хлопчиків є відокремлення регістрів

голосу, коли голос хлопчика робить різкі переходи з фальцетного на доросле чоловіче звучання.

Таким чином, одним із головних завдань хормейстера є не лише виявлення співацьких задатків учнів, але й створення таких умов життєдіяльності голосового апарату, які б сприяли найкращому розвитку співацької функції.

Змістовий модуль № 2
Методичні основи роботи з дитячим хоровим колективом

Лекція №1
Формування вокально-хорових навичок
у дитячому хоровому колективі

План

1. Процес підготовки хормейстера до проведення вокально-хорової роботи у дитячому хорі.
2. Вокальні навички у дитячому хорі. Методи і прийоми вокальної роботи з дітьми.
3. Хорові навички у дитячому хоровому колективі. Ансамбль та стрій.
4. Урахування вікових особливостей співочого апарату дітей у процесі формування вокально-хорових навичок.

Основні поняття: вокально-хорові навички, звукоутворення, атака звука, звуковедення, унісон, хоровий ансамбль, хоровий стрій.

Основна література

1. Багадуров В. А. Вокальное воспитание детей / В. А. Багадуров. – М : АПН РСФСР, 1953. 96 с.
2. Глушакова Т. И. Комплексы вокально-хоровых упражнений в формировании певческих навыков школьников / Т. И. Глушакова // Работа хормейстера в детском хоре: сб. науч.-метод. ст. / под ред. Г. П. Стуловой. К. : Прометей, 1992. - С.47-65.
3. Гневышева В. Вокальное воспитание в хоре начальной школы / В. Гневышева // Музыкальное воспитание в школе: сб. ст. в помощь учителю музыки / сост. О. Апраксина. - Вып.2. - М. : Музыка, 1963. - С.57-63.
4. Детский хор : пособие для хормейстера / ред.-сост. В. Г. Соколов. М., 1981. - Вып. 1, 2.
5. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики / Л. Б. Дмитриев. - М. : Музыка, 2000. – 368 с.

Додаткова література

1. Никольская-Береговская К. Ф. Начальный этап вокально-хоровой работы с детьми: Методическое пособие в помощь обучающим пению / К. Ф. Никольская-Береговая. – Изд. 2-е. – М. : «Сов. Россия», 1969. – 15 с.
2. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе / Д. Е. Огороднов. – Изд. 3-е. – Киев : «Музична Україна», 1989. – 164 с.

3. Щур М. В. Шкільний хор / М. В. Щур. – Тернопіль-Харків : Видавництво «Ранок», 2010. – 96 с.

Практичне заняття № 1
Співацьке дихання та умови правильного звукоутворення
у дитячому хорі. Прийоми звуковедення.

Теоретичні питання

1. Принципи співацького дихання у дитячому хорі. Ланцюгове дихання.
2. Умови правильного звукоутворення.
3. Основні прийоми звуковедення.
4. Атака звука у дитячому хоровому співі.
5. Дикція та артикуляція. Основні правила вимови слів у процесі співу.
6. Методи роботи над строем та ансамблем у дитячому хорі. Унісон в хорі.

Практичні завдання

1. Обґрунтуйте характер співацького дихання у наступних хорових творах: «Соловейко» муз. М. Кармінського, сл. М. Познанської; «Чорногуз» муз. М. Дремлюги, сл. Д. Луценка; «Кульбаба» Ю. Рожавської. Зробіть у хорових партитурах необхідні позначки.
2. Наведіть приклади вокально-хорових вправ на відпрацювання ланцюгового дихання.
3. На групі студентів практично продемонструйте:
 - а) методику володіння диханням на витриманому звуці;
 - б) методику роботи над кантиленою у вибраному хоровому творі;
 - в) прийоми розвитку дикційних навичок в швидких і повільних темпах;
 - г) методику роботи над вправою «дихання без звуку» (зміст поданий нижче).

Рекомендації до практичного заняття

Готуючись до практичного заняття студентам необхідно усвідомити важливість формування початкових співацьких умінь та навичок у дітей. Цей процес включає в себе роботу над диханням, артикуляцією, виразністю фразування; розумінням диригентського жесту; розвитком слухової уваги та вміння працювати в групах. Варто пам'ятати, що у молодшому хорі основна робота спрямована на формування співацького дихання як основи співу взагалі. Це одночасний вдих та початок співу, різноманітний характер дихання перед початком співу в залежності від характеру твору; зміна дихання у процесі співу; різноманітні прийоми (коротке та активне дихання у швидкому темпі, спокійне

й активне у повільному). Також відбувається знайомство із «ланцюговим» диханням та цезурами.

Основна література

1. Емельянов В. В. Развитие голоса. Координация и тренинг / В. В. Емельянов. 3-е изд., испр. - СПб. : Лань, 2003. - 192 с.
2. Лебедева Н. Ф. Различные отклонения от нормы, мешающие правильному голосообразованию / Н. Ф. Лебедева // О детском голосе. - М. : Просвещение, 1966. – С. 46-74.
3. Менабени А. Г. Методы вокальной работы в школе / А. Г. Менабени // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 11. - М. : 1976.
4. Мигай С. И. Дыхание в пении / С. И. Мигай // Вопросы вокальной педагогики. - Вып. IV.; ред.-сост. В. Л. Чаплин. М. : Музыка, 1969. - С. 163-180.
5. Шамина Л. Работа с самостоятельным хоровым коллективом / Л. Шамина. – М. : «Музыка», 1988. – 96 с.

Додаткова література

1. Ермакова И. И. Коррекция речи и голоса у детей и подростков : кн. для логопеда / И. И. Ермакова. 2-е изд., перераб. - М. : Просвещение, АО «Учеб. лит.», 1996. - 143 с.
2. Зданович А. П. Некоторые вопросы вокальной методики / А. П. Зданович. - М. : «Музыка», 1965. - 148 с.
3. Малышева Н. М. О работе певца над голосом / Н. М. Малышева // Вопросы вокальной педагогики; под ред. Л. Б. Дмитриева. - М. : Музгиз, 1962. - С. 50-77.
4. Никольская-Береговская К. Ф. Начальный этап вокально-хоровой работы с детьми: Методическое пособие в помощь обучающим пению / К. Ф. Никольская-Береговая. – Изд. 2-е. – М. : «Сов. Россия», 1969. – 15 с.

Опорний матеріал до практичного заняття № 1

Творчий розвиток дитячого хорового колективу неможливий без оволодіння вокально-хоровими навичками. Основою вокально-хорової техніки є формування навичок правильного співацького дихання, що сприяє якості звука, чистоті інтонування, виразності виконання, чіткій вимові тексту.

Розглядаючи питання дихання в утворенні звуку, слід відзначити, що робота дихального апарату під час мовної і співочої фонації тісно пов'язана з роботою гортані і артикуляційного апарату. Як відомо, повітряний струм викликає коливання голосових зв'язок, внаслідок чого народжується звук, який, потрапляючи у резонаторні порожнини, посилюється і набуває вокального звучання. Співацьке дихання складається з двох моментів: вдиху і видиху. Їх характер зумовлюється характером твору. Занадто сильний вдих веде до

форсованого нерівного звучання і підвищення інтонації. Мляве дихання позбавляє звук барвистості і викликає пониження інтонування.

У співочій практиці розрізняють чотири основні типи дихання:

- ключичний, при якому активно працюють м'язи плечового пояса, у результаті чого піднімаються плечі. Цей тип дихання дуже розповсюджений у шкільній практиці. Плечові рухи вказують на те, що повітрям заповнюється лише верхня частина легенів і такого дихання не вистачає до кінця фрази.
- черевний, або діафрагматичний - подих здійснюється за рахунок активних скорочень діафрагми і м'язів живота;
- змішаний - грудочеревний здійснюється при активній роботі м'язів як грудної, так і черевної порожнини, а також нижнього відділу спини.

Щоб краще розвинути тривалість дихання, корисно співати різні вправи: діти за рукою хормейстера беруть дихання, затримавши подих та зробивши опору на першому звуці, починають співати на голосну "у". При цьому керівник рахує "раз", "два", "три", "чотири" тощо. Це викликає у дітей інтерес, активність, мотивацію змагання - хто довше протягне звук. Такі вправи проводяться на початковому етапі роботи хорового колективу, коли учні ще не знайомі з нотами. У процесі роботи цю вправу можна ускладнити, уповільнивши темп лічби і збільшивши цим тривалість видиху. Після цього можна переходити до співацьких вправ, що включають безперервне виконання на 3-4 тактах.

У процесі систематичних тренувань організм дитини пристосовується до правильного дихання. Закріпити ці навички можна на вправі «дихання без звуку»:

- маленький вдих - довільний видих;
- маленький вдих - повільний видих на приголосні «ф» або «в» на рахунок до шести, до дванадцяти;
- вдих з рахунком на розспів у повільному темпі;
- короткий вдих носом і видих через рот на рахунок вісім;
- подібні вправи можна повторити, піднімаючи і нахиляючи голову без зупинок, а також повертаючи голову направо й наліво.

Слід зауважити, що ці вправи дуже корисні як для формування навички вокального дихання, так і для розігрівання голосового апарату.

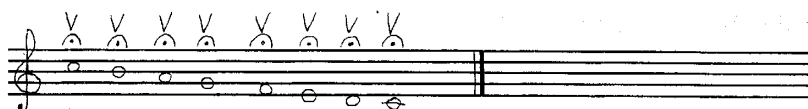
Під час виконання хорових творів часто необхідно використовувати прийом *ланцюгового* дихання, завдяки якому можна виконувати музичні фрази будь-якого обсягу, вони не розриваються зміною дихання і у слухачів створюється враження, що хор виконує фразу на одному диханні.

Використовуючи під час співу ланцюгове дихання, необхідно дотримуватися певних правил:

- не робити вдих одночасно з поруч сидячим сусідом;

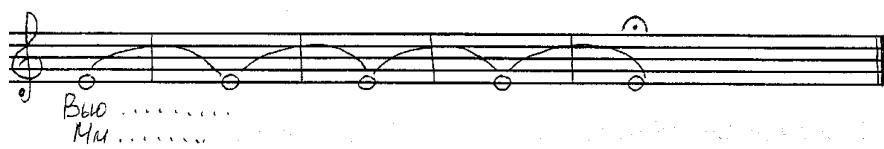
- не робити вдих на стику музичних фраз, а лише по можливості усередині довгих нот;
- брати подих непомітно й швидко;
- вливатися в загальне звучання хору без акценту, з м'якою атакою, інтонаційно точно;
- чуйно прислухатися до співу своїх сусідів і загального звучання хору.

Для вироблення навичок ланцюгового дихання, насамперед, потрібно навчитися швидко і непомітно міняти подих усередині довгих нот. Із цією метою застосовується вправа, що побудована на низхідній або висхідній гамі з довгими тривалостями, без пауз і цезур. Наприклад:

Вправа виконується кілька разів у різних тональностях у межах робочого діапазону з назвою звуків або на склади: лю-, на-, ма, ю- тощо. Хормейстеру необхідно слідкувати за тим, щоб співаки брали дихання не на стику щаблів і не одночасно, а по черзі, усередині довгих нот.

Також корисно співати закритим ротом або на будь-який склад довгі за тривалістю звуки, користуючись ланцюговим диханням так, щоб момент поновлення подиху не був чутний:

Регуляцією тривалості фонаційного видиху є довжина музичної фрази. Рекомендується використовувати вправу, що сприяє тривалості фонаційного видиху:

На початковому етапі роботи з дитячим хором важливо вибирати твори з урахуванням ступеня розвитку навичок економного розподілу подиху під час співу: від пісень із короткими музичними фразами поступово переходити до пісень з більш довгими. Якщо музична фраза виявляється для школярів занадто довгою, то в процесі розучування твору вважається припустимим трохи прискорити темп, а потім поступово сповільнити його до потрібного.

Для художнього виконання твору потрібна культура звуку. Вона забезпечується не тільки правильним диханням і дикцією, а й манерою звукоутворення, яка, насамперед, залежить від вміння володіти своїм голосом. У співаків-початківців, як правило, дихання нестійке, нижня щелепа стиснута, губи мляві, шия витягнута, це негативно впливає на якість звуку – спів стає нечистим, неприємного горлового тембру, з “плоским”, “білим” звучанням.

Звукова палітра хору може бути різноманітною та різнобарвною, адже для того, щоб передати радісний, ліричний, героїчний, драматичний або гумористичний зміст потрібен різний характер звуку, різні звукові барви. При всіх змінах характеру звучання, звук хору повинен мати постійні якості: бути природнім, не напруженим, рівним на всьому діапазоні, округлим, точним.

Особливе значення для правильного звукоутворення має формування голосних звуків. Їх якість залежить від форми рота під час співу: нижня щелепа опускається повільно, утворюючи губами коло. За таких умов утворюється округлений звук. Щоб уникнути плоского, відкритого звуку рекомендується співати вправи на склади “ду”, “до”, “ту”. Щоб виробити однакове звучання голосних слід співати вправи на одній висоті, на склади: ді, де, да, до, ду; мі, ме, ма, мо, му; грі, гре, гра, гро, гру; е, лі, о, но, фа.

Під час навчання співу триває перебудова роботи голосового апарату з мовної функції на співацьку. При цьому артикуляція співу суттєво відрізняється від мовної, яка характерна звичайній розмовній вимові слів. У розмовному мовленні більш енергійно й швидко працюють зовнішні органи артикуляційного апарату, тобто губи, нижня щелепа, а при співацькому утворенні звуків активніше й енергійніше функціонують внутрішні артикуляційні органи – язик, м’яке піднебіння, глотка.

Культура звуку в дитячому хорі багато в чому залежить від того, як артикулюються голосні під час співу. Усі голосні повинні звучати округлено, трохи навіть затемнено за тембром і рівно. У правильному формуванні голосних під час співу велике значення має положення рота і губ. Керівникові хору належить постійно стежити за тим, щоб артикуляційний апарат співаків приймав правильну форму відповідно до тої чи іншої голосної. Так, голосний звук (а) потребує досить широко розкритого роту, але хормейстерові слід контролювати якість звуку, щоб не отримати відкритий звук. Голосний звук (о) допомагає закріпити округлу манеру звучання, при цьому губи трохи випнуті вперед у вигляді «бантика». Артикулюючи голосний звук (у), слід активно витягнути губи вперед, «трубочкою». Цей звук допомагає сконцентрувати звучання, робить його прикритим, зібраним. Голосний звук (і) привчає співаків до користування верхніми резонаторами, спрямовує звук уперед, додає йому світлого забарвлення. При цьому рот майже закритий, а губи трохи відтуляють передні зуби. Вправи з цим звуком допоможуть у роботі над дзвінкістю й легкістю співу. Під час співу голосного звуку (е) рот набуває положення напівусмішки, його треба вимовляти виразно, він теж допомагає закріпленню

навичок округленого звучання. Йотовані голосні: (я), (ю), (ї), (є) передають звучання звичайних (а), (у), (і), (е) після м'якої приголосної (й).

Керівникові дитячого хору слід знати про вплив окремих голосних на роботу дихального апарату та якість звукоутворення під час співу. Так, голосні (і) та (у) допомагають активізації роботи голосових зв'язок та дихання, бо при формуванні цих голосних вони не потребують широко відкритого рота. Крім того, звук (і) допомагає знайти близьке звучання і для інших голосних, оскільки сам звучить дзвінко та яскраво. Така особливість зумовлена тим, що одна з його власних формант збігається з високою співочою формантою – групою підсилених обертонів, які формують тембр голосу. Голосний (у) допомагає формувати звук на «зівку», знайти правильне положення м'якому піднебінню, виробити м'яке звучання голосу. Нейтральне положення гортань займає під час співу голосного (а).

Робота артикуляційного апарату спрямована передусім на досягнення під час співу хорошої, правильної дикції. Під якісною співацькою дикцією розуміється розбірливе, чітке, виразне, чисте звучання кожного голосного та приголосного зокрема, а також слів, фраз, усього тексту в цілому. Вона вимагає досконалої природної вимови слів, правильних акцентів і наголосів.

Зазвичай погану дикцію учасників хору зумовлює млявий артикуляційний апарат, для якого характерна відсутність повної свободи. На початковому етапі вокального виховання дітей слід домагатися м'якого опускання нижньої щелепи, активного й еластичного руху язика, губ, слідкуючи за спокійним станом м'язів обличчя.

Серйозною перешкодою в роботі над дикцією є занадто млявий або напружений рух язика. Цей орган являє собою сукупність м'язів, розташованих у різних напрямках, завдяки чому він може різко змінювати свою форму і положення, від чого залежить правильне звучання голосних і приголосних та їх чітка вимова. Тому необхідно домагатися досягнення в роботі язика повної м'язової свободи. Цьому сприяють вправи, у яких застосовуються склади із зубними язиковими – (д), (з), (т), (р), (л), (н), а також губними приголосними – (б), (п), (в), (м). Такі склади (да, де, ді, до, ду; ла, ле, ло, лі, лу; ба, бе, бі, бо, бу; зі, зе за, зо, зу; або ті, ді) залишають задню частину язика в стані спокою, активізуючи рух його передньої частини. Темп на початковому етапі роботи щодо напруженості м'язів язика повинен бути помірним, вправи співаються або на одному звуці, або гамоподібно. Поступово темп можна прискорювати, а вправи ускладнювати. Особливої уваги в роботі з дітьми молодшого віку потребує приголосний (р). Діти цього віку вимовляють його досить мляво, що зумовлено м'язовою слабкістю та пасивністю передньої частини язика. Удосконалюючи вимову цього приголосного, слід рекомендувати вправи, проспівуючи які відчувалося б тремтіння, кінчика язика. Це можуть бути такі склади: кра-кро-кру; бра-бро-бру; дра-дро-дру; пра-про-пр; гра-гро-гру; тра-тро-тру та інші.

Розвивати м'язи артикуляційного апарату допомагають і різноманітні скоромовки, які можна промовляти або ж проспівувати на одному звуці чи нескладних поспівках (див. *Додаток В*). Роботу зі скоромовками слід розпочинати із засвоєння тексту, промовляючи його активно і чітко, обов'язково в досить повільному темпі. Під час проспівування скоромовок як вокальних вправ, слід передусім звертати увагу на якість звука, чистоту інтонації, правильне дихання і звукоутворення.

У дітей середнього віку гортань дещо опущена, а це впливає на звучання голосу і на вимову слів. Це може бути наслідком фізіологічних змін дитячого організму, недоліків розмовної мови, іноді результатом наслідування чужої манери співу, що, як правило, є копіюванням не завжди якісного співу. Глибоко опущена гортань зумовлює й глибоку вимову, ліквідація цього недоліку може бути здійснена за допомогою вправ з використанням сонорних приголосних: л, м, н.

Важливим фактором у роботі над текстом хорового твору є правильне співвідношення наголошених та ненаголошених складів. Типова помилка при цьому – увиразнення закінчень слів, їхнє виділення під час співу, а це спричиняє перенесення логічних акцентів на ті елементи, де їх не повинно бути. Керівник хору повинен постійно стежити за осмисленим, грамотним, чітким проспівуванням тексту, контролювати логічні наголоси в словах та музичних фразах. При цьому можна використати засоби звукозапису, а потім разом із дітьми проаналізувати помилки.

Самостійна робота № 1

Типи та види вправ для розвитку вокально-хорової техніки у дитячому хорі

Теоретичні питання

1. Вокальні вправи та розспівування у дитячому хорі. Їх місце та роль у вокальному навчанні дітей в хорі.
2. Типи та види хорових вправ.
3. Основні функції хорових розспівувань.
4. Вимоги до проведення хорових розспівувань та вправ.
5. Прийоми роботи хормейстера над багатоголосними вправами у дитячому хорі.

Практичні завдання

1. Підберіть вокально-хорові вправи, спрямовані на підготовку голосового апарату дитини до співу.

2. Запишіть у нотний зошит вокально-хорові вправи, спрямовані на формування ланцюгового дихання. Продемонструйте методику роботи з вокально-хоровими вправами на групі студентів.
3. Запропонуйте вокально-хорові вправи для роботи над співацькою кантиленою. Практично реалізуйте вищезазначені вправи під час педагогічної практики у школі.
4. Вивчіть три скоромовки та за допомогою їх відпрацюйте активну артикуляцію й дикцію на групі студентів і з школярами у процесі педагогічної практики.

Рекомендації до самостійної роботи № 1

Опрацьовуючи матеріал цієї самостійної роботи, студентам варто пам'ятати, що найкраще за все усувати недоліки та прищеплювати правильні співочі навички школярам за допомогою спеціальних вправ. Треба усвідомити, що кожна вокальна вправа повинна бути посиленою для виконання, мати чітко сформульоване керівником вокально-технічне завдання, а також ключ до її рішення. Хормейстер повинен або сам продемонструвати техніку виконання того або іншого вокального завдання, або доступно пояснити механізм його виконання, фіксуючи увагу хористів на правильних і неправильних моментах співу. Щоб робити це кваліфіковано, керівникові необхідно навчитися добре чути недоліки співу, знати причину і способи їх виправлення. Треба уникати формального співу вправ, безцільної «вокалізації».

Основна література

1. Альбова Е., Шереметьева Н. Вокально-хоровые упражнения для начальной школы / Е. Альбова, Н. Шереметьева. – М.-Л. : Музгиз, 1949. – 43 с.
2. Глушакова Т. И. Комплексы вокально-хоровых упражнений в формировании певческих навыков школьников / Т. И. Глушакова // Работа хормейстера в детском хоре: сб. науч.-метод. ст. / под ред. Г. П. Стуловой. К. : Прометей, 1992. - С.47-65.
3. Овчинникова Т. Н. К вопросу о воспитании детского певческого голоса в процессе работы с хором / Т. Н. Овчинникова // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 10. - М. : Музыка, 1975. - С. 37-23.
4. Попов В. С. Хоровой класс : Методическое пособие для музыкальных школ и школ искусств / В. С. Попов, П. В. Халабузарь. М., 1988.
5. Тевлина В. К. Вокально-хоровая работа / В. К. Тевлина // Музыкальное воспитание в школе. М., 1982. - Вып. 15. - С. 43-77.
6. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі : метод. посібник / Л. О. Хлебнікова. – Тернопіль : Навчальна книга „Богдан”. – 2006. – 216 с.

Додаткова література

1. Никольская-Береговская К. Ф. Начальный этап вокально-хоровой работы с детьми: Методическое пособие в помощь обучающим пению / К. Ф. Никольская-Береговая. – Изд. 2-е. – М. : «Сов. Россия», 1969. – 15 с.
2. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе / Д. Е. Огороднов. – Изд. 3-е. – Киев : «Музична Україна», 1989. – 164 с.
3. Учителі дітей петь : песни и упражнения для развития голоса у детей 6-7 лет / сост. Т. М. Орлова, С. И. Белкина. М., 1988.
4. Щур М. В. Шкільний хор / М. В. Щур. – Тернопіль-Харків : Видавництво «Ранок», 2010. – 96 с.

Опорний матеріал до самостійної роботи № 1

Одним із важливих елементів роботи у дитячому хорі є вокально-хорові вправи, які використовуються на уроці музики для розспівування. На заняттях хорового колективу розспівуванню приділяється 10 – 15 хвилин. Вправи підбираються відповідно віку та рівню музичного розвитку дітей, які співають у хорі. Матеріал для розспівування складається з технічних вправ на різні голоси та окремі склади, а також із пісенних уривків зі словами (*див. Додаток Б*).

Особливість вправ полягає в тому, що вони повинні мати просту будову, швидко запам'ятовуватися і не відволікати увагу хористів від вокальних завдань, поставлених хормейстером. Повторювання будь – якої поспівки повинно мати чітко організовану мету (розвиток правильного дихання, діапазону, техніки співу, тембру, звучності голосу тощо).

Робота з розспівування проводиться шляхом повторення на півтони угору і униз, але в межах діапазону дитячого голосу: І клас - «до¹ – ля¹», 2 клас - «до¹ – до²», 3 клас - «до¹ – ре²» .

Характерні якості голосу починають розвиватися в молодшому шкільному віці (7-9 років). Більшість педагогів рекомендують починати розспівування з примарних звуків. Примарними називаються такі звуки, які серед інших тонів голосу звучать найбільш природно і вільно. Для більшості дітей до періоду мутаційного віку зона примарного звучання, на думку деяких фахівців, припадає на звуки «фа¹ – ля¹». Формування голосового м'яза завершується остаточно до 12 років.

Розспівування у дитячому хорі виконує подвійну функцію: по-перше, настроїти і розігріти голосовий апарат співаків і, по-друге, розвиток вокально-хорових навичок. Розспівування сприяють формуванню початкових вокальних навичок хористів, а саме: навички дихання; формування голосних та приголосних звуків (артикуляція); формування навички дикції; навички інтонації та рухливості голосу. Завдяки ним відпрацьовуються різні види звуковедення, навички унісонного та ансамблевого співу, розвиваються

психічні процеси, емоційна сфера та особистісні якості, грамотніше стає мовлення та розвивається розуміння виразності музичної мови.

Під час роботи над розспівуванням важливо враховувати та коригувати навички співацького дихання та звукоутворення школярів. Відомо, що діти й дорослі під час співу користуються мішаним типом дихання. Вокальна теорія і практика переконує: співоче дихання з'являється тільки в процесі самого співу. Під час співу вдих короткий, а видих розтягнутий.

Слід звертати увагу дітей на вірне положення корпусу. Вони повинні сидіти або стояти прямо, без напруги, не опускаючи й високо не піднімаючи голови.

Порад до вироблення вірного дихання досить багато. Наприклад, можна запропонувати дітям уявити, що живіт – це повітряна кулька, яку поступово треба наповнити, дихаючи носом; або ж понюхати квітку і затримати дихання, потім випустити повітря поволі, щоб свічка не згасла тощо.

Більшість дітей, особливо на початку роботи, користуються ключичним диханням, внаслідок чого під час вдиху у них піднімаються плечі. Таке дихання є поверховим, адже в ньому бере участь лише верхня частина легенів, а решта легенів не працює.

Відучити дітей дихати поверхово можна за допомогою нижченаведеної вправи. При її виконанні необхідно стежити за легким звучанням і рівним звуковеденням. По можливості співати її на одному диханні, чітко вимовляючи слова.

Щоб привчити дітей робити вдих одночасно і видихати повітря поступово М. Щур пропонує наступні вправи [36, с. 28].

Вправа 1.

Прямий корпус. Ноги ледве розведені в сторону, носки в різні сторони. Руки на стегнах. Рот закритий. На «раз» - піднятися на носки, при цьому вдихнути через ніс, на «два» - опускання на п'ятку з видихом через рот. Повторити 3-5 разів.

Вправа 2.

Стати, як у вправі 1. При вдиху через ніс на «раз» - підняття на носках, на «два», «три» - більш повільне опускання на п'ятки з більш повільним вдихом.

Вправа 3.

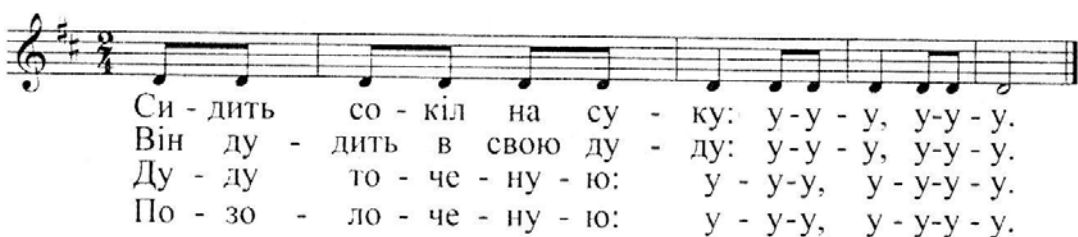
Стати, як у вправі 1. При вдиху через ніс, крок вперед з перенесенням центру ваги на передню ногу, а при вдиху – крок назад з опусканням п'ятки.

Вправа 4.

За знаком керівника хористи роблять вдих, на якусь мить затримують повітря і під лічбу «раз, два, три, чотири, п'ять» поступово видихають його.

В процесі роботи цю вправу можна ускладнити, уповільнивши темп лічби і збільшивши цим тривалість видиху.

Після цього можна переходити до співацьких вправ, побудованих на 3-4 тактах змістової безперервності.

Вправи на зміщення швидкого безшумного дихання одночасно ротом і носом при незмінному положенні плечей.

Після цього слід на якусь мить затримати дихання перед звукоутворенням.

Під час співу необхідно стежити за тим, щоб повітря витрачалось економно, рівномірно.

Потрібно зберігати «вдихальне положення» нижньої частини грудної клітки та поступово розслаблювати вдихувальні м'язи, що запобігає штовхоподібному видихові.

Вправа № 1

Вправа № 2.

Вправа № 3.

Вправа № 4.

Важливим художнім засобом, який сприяє виразності хорового співу, є ланцюгове дихання. Суть його полягає в тому, що хористи беруть дихання не одночасно, а по черзі «ланцюжком», підтримуючи безперервність звучання. Діти повинні знати, що при ланцюговому диханні не можна брати його в кінці слова, краще це робити в середині слова, передихаючи на голосному звуці.

Знімати треба майже непомітно, а вступати, вимовляючи тільки голосний звук на піано, поступово доводячи спів до тієї сили звучання, якою співає хор.

Роботу зі співацьким диханням звичайно починають з окремих невеличких вправ, які поступово ускладнюються і збільшуються за розміром.

Виховання хорової навички ланцюгового дихання можна розпочати з такої елементарної вправи для того, щоб співаки поновлювали дихання в різний час і безшумно.

Вправа №1

При виконанні вправи №2 треба стежити за плавним звуковеденням, єдиною манерою співу голосних, економним, поступовим видихом.

Вправа №3

Закріплювати навички активного співацького дихання і одночасно твердої атаки звука рекомендується вправами, в яких після кожних двох нот береться коротке, але досить об'ємне дихання.

Вправа №4

Під час співу хормейстер пояснює, що ротова порожнина повинна бути круглою, з відчуттям, ніби тримаєш в роті яблуко чи сливу. При зміні голосних звуків губами не смикати і не напружувати м'язи обличчя.

Уміння співати округлим і рівним звуком залежить від вірного формування голосних та артикуляції приголосних звуків. Найбільш поширеним голосним звуком, який використовується у вокальному вихованні є звук «а». Він потребує найменших зусиль для його утворення. Цей звук найкраще розслаблює голосовий апарат, звільняє від затиснення, більше ніж голосні потребує округлого звучання, що досягається шляхом його наближення до «о». Голосний «і» використовується для відчуття «високої» позиції звуку та звільняє голос від глухого звучання. Найбільш зручним голосним звуком, який потребує найменших змін артикуляційного апарату є «у», тому починати розспівування рекомендовано саме з цього звука. Але діти повинні дотримуватися правильного положення ротової порожнини на кожному голосному («у» - не слід дуже витягувати губи вперед; «а» - не дуже опускати нижню щелепу; «о» - форма ротової порожнини повинна мати овальне положення тощо).

Робота над співацькою кантиленою під час розспівування відбувається в тісному взаємозв'язку з роботою над дикцією. Основним правилом дикції під час співу є швидке й чітке формування приголосних і найбільша подовженість голосних. Це досягається тренуванням м'язів артикуляційного апарату (язика, губ та м'якого піднебіння.)

Для досягнення чіткої дикції, активної артикуляції рекомендується звертатися до народних скоромовок, які також сприяють виправленню дефектів мови. Наприклад:

Женя з бджільми не дружив –
Завжди Женя бджіл дражнив,
Женю бджоли не жаліли -
Та дражнила нажалили!

Хитру сороку спіймати морока,
А на сорок сорок – сорок морок.

От Кіндрат, так Кіндрат!
Зуб зламав об мармелад!

На дворі трава, на траві дрова
Не рубай дрова на траві двора.

У роботі над рухливістю голосу слід дотримуватися поступовості: перед тим, як співати вправи у швидкому темпі, слід навчитися виконувати їх у помірному темпі з помірною силою звучання. Неприпустимо виконання вправ у повільному темпі, які призводять до «розповзання» музичного твору.

Розспівування слід починати із вправ на одній ноті в примарній зоні (соль - ля).

1. Вправа, за допомогою якої набуваються елементарні навички вдиху і видиху та вірного формування голосних звуків, виконується на заданий звук (А, Е, І, О, У). Якщо треба округлити голосні, то між голосними ставлять приголосний (ма, ме, мі, мо, му; ла, ле, лі, ло, лу; да, де, ді, до, ду).

2. Вправи на двох та трьох сусідніх звуках.

3. Вправи з низхідним та висхідним рухом. (Низхідний поступеневий рух голосу на легато при м'якій атаці звука є найзручнішим). Спів із закритим ротом на звук М...

4. Вправи для активізації роботи артикуляційного апарату, на засвоєння вірного інтонування гам. У вправу можна ввести прийом «staccato» й «legato».

5. Вправи на різні інтервали від вузьких і до широких.

6. Вправи на мажорні і мінорні тризвуки та арпеджіо. Переходити від одного звука до іншого без зміни позиції і співацького тембру.

7. Вправи на рухливість голосу. Можливо поєднання скоромовки і музики.

8. Вправа «Від шепоту до крику» може продемонструвати динамічні можливості голосу («Раз, два» - пошепки, «три, чотири» - тихим голосом, «п'ять, шість» - середнім голосом, «сім, вісім» - голосно, «дев'ять!» - дуже голосно, «десять!!!» - кричать). (Зразки вправ представлені у Додатку В).

Останнім часом багато педагогів використовують фонетичні вправи. Створюють голосом звукозображальну імпровізацію фонемами (І, Ж, Х, Ф, С, И, М, У, О тощо), складами, використовуючи при цьому різний тембр, динаміку, гліссандо, жести.

Ці вправи виконують роль творчих завдань, роблять процес роботи над вправою цікавим, образним. Зразком такої вправи може бути «озвучення» вірша О. Вациєтіса «У кого що в середині».

У кого що в середині

У кульбабок білих – вилітала (учні легко здувають уявний пух з долоні).

У мотоцикла – ричалка (учні супроводжують вимову звукозображальним елементом «трр-трр» круговими рухами кулачків.)

У годинника – спішила (учні активно і чітко вимовляють склади «тік-так» і виконують коливання з боку в бік, як маятник годинника).

У дівчат – смішинка (вимовляють «ха» й «хі» у фальцетному регістрі).

У мишки – пищалка (вимовляють тоненько й швидко «пі - пі - пі»).

У коника – іржала (зображується іржання коника).

У вітру – здувала (двічі довго видихається повітря).

У каблучків – стукалка (легко й рухливо цокають язиком).

У носа – сопілка (тихенько шмигають носом).

В їжака – пихтіла (пошепки й неголосно вимовляється «пих»).

У телефоні – дзвонилка (зображують довге «тру - у - у» міжміський зв'язок, і міський – «тру, тру, тру».)

А у сонця – світилка (кожна дитина співає будь – який звук.)

Наводимо приклади вокально-хорових вправ для дитячого хору:

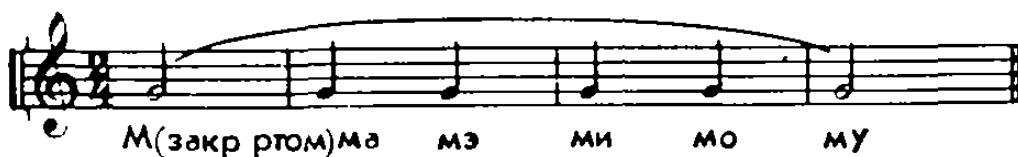
1. Спів на заданій висоті різних голосних (*a, e, i, o*). Стежити, щоб звук тягнувся рівно, без поштовхів. Подих показувати жестом руки спокійно. Звертати увагу дітей на округлення всіх голосних, на єдину манеру їх виконання. Співати без напруги:

2. До вищезазначених голосних додаються приголосні, які допомагають активізувати роботу артикуляційного апарату. Разом з тим не можна допускати перебільшеної, навмисної вимови приголосних. Варто домагатися чіткого, швидкого й природного їх виконання. Вправа співається легко і бадьоро, по півтонах вгору й вниз у діапазоні голосу:

3. Починається вправа зі співу закритим ротом заданого звуку. Треба стежити, щоб зуби при цьому не стискалися, звук вільно проходив через невелику щілину, утворену між верхнім і нижнім рядом зубів. Губи м'яко зімкнуті. Звук направляється до передніх стінок зубів. За рукою диригента всі переходять на спів складів (*ма, ме, мі, мо, му*). Тут важливо зберегти ту саму рівність звуку, що була досягнута при співі закритим ротом:

4. Невелика поспівка «Колискової» допоможе в роботі над інтонацією в межах великої терції. Якщо спочатку подиху не вистачає, його можна брати через чотири такти, але поступово намагатися виконати весь наспів на одному подиху, спокійно, протяжно. Необхідно просити дітей співати голосні *i, e* на зразок *ю, у*, які «збирають» звук:

5. Вправа розвиває стійке інтонування у межах чистої квати. Її можна гармонізувати і виконувати під акомпанемент. Хормейстеру треба стежити, щоб при повторному виконанні мелодії інтонація першого звуку зберігалася чистою:

6. Та ж інтонація дається у зворотному, спадному русі. Дуже важливо, щоб діти чисто попадали на перший, високий звук і зберігали високу позицію співу, незважаючи на низхідний напрямок мелодії. Треба домагатися співу всієї фрази на одному подиху:

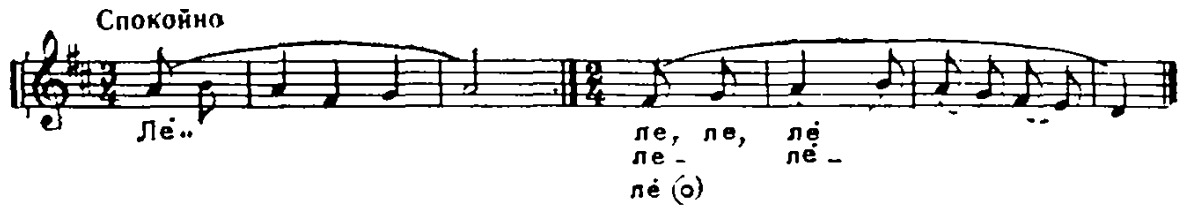
7. Інтонування мажорного тризвуку в сполученні з низхідним мажорним звукорядом. Необхідно стежити, щоб вимова тексту не порушувала плавного й рівного звучання. Співати у високій позиції, «близько»:

8. Освоєння стрибка мелодії на чисту квінту. Виконання знайомої пісеньки Г. Лобачева «Кіт Васько» допоможе перебороти ці труднощі. Треба навчити дітей брати верхній звук «без під'їзду», відразу «зверху» інтонуючи заданий тон. Для цього необхідно попрацювати над мелодійним ходом окремо, у повільному темпі, даючи можливість дітям вслухатися в інтонацію чистої квінти:

9. Вправа побудована на інтонаціях мажорного звукоряду. Перша частина її виконується на один склад, а друга - варіюється: склад *льо* поширюється то на один звук, то на два, то на всю фразу. Під час співу на один склад варто зберігати певну чистоту інтонації й чіткий перехід від звуку до звуку, що й при співі на повторювані склади:

10. У співі мажорного звукоряду й тризвуку вводиться прийом staccato. Цим прийомом виконуються такти 1-2 і 5-6 на одному, опорному диханні. Треба починати роботу з повільного темпу, змушуючи співаків уважно вслухуватися в чистоту інтонації:

Лекція № 2

Методи та прийоми розучування пісні в дитячому хорі

План

1. Методика розучування пісні у дитячому хоровому колективі.
2. Робота над текстом і партіями.
3. Формування навичок багатоголосного співу у дитячому хорі.

Основні поняття: етапи розучування пісні, бесіда при знайомстві з твором, вимоги до змісту бесіди (стислість лаконічність, емоційність), первісне сприйняття пісні, форми ілюстрації пісні хормейстером, зміст етапів аналізу пісні, прийоми розучування поетичного тексту, мелодії пісні по фразам, активізація слухової уваги дітей, прийом співу «за ланцюжком», інтонаційна будова та ритмічний малюнок мелодії, етапи роботи над художньо-виразним виконавством, характер співу дітей, виразність та гнучкість фраз, цезури у співі, часткові та загальні кульмінації, багатоголосся, унісон, принцип поділу на хорові партії, підголоскове двоголосся, терцовий рух голосів.

Основна література

1. Менабени А. Г. Методы вокальной работы в школе / А. Г. Менабени // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 11. - М. : 1976.
2. Осеннева М. С., Самарин В. А., Уколова Л. И. Методика работы с детскими вокально-хоровыми коллективами. Учеб. Пособие / М. С. Осеннева, В. А. Самарин, Л. И. Уколова. - М. : Academia, 2001. - 224 с.

3. Стулова Г. П. Теория и практика работы с детским хором: Учебное пособие для студентов педагогических высших учебных заведений. – М. : Владос, 2002. – 124 с.
4. Стулова Г. П. Хоровое пение в школе : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. П. Стулова. – М. : Музыка , 2010. – 176 с.
5. Тевлина В. К. Вокально-хоровая работа / В. К. Тевлина // Музыкальное воспитание в школе. М., 1982. - Вып. 15. - С. 43-77.
6. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі : метод. посібник / Л. О. Хлебнікова. – Тернопіль : Навчальна книга „Богдан”. – 2006. – 216 с.

Додаткова література

1. Доронюк В. Д. Диригент шкільного хору : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Доронюк В. Д., Серганюк Л. І., Серганюк Ю. М.; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, Ін-т мистецтв. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2010. – 512 с.
2. Живов В. Л. Хоровое исполнительство : теория, методика, практика / В. Л. Живов. – М. : Владос, 2003. – 272 с.
3. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 6. - М. : Музыка. 1970.
4. Струве Г.А. Школьный хор : книга для учителя / Г. А. Струве. – М., 1981. – 127 с.

Практичне заняття №2

Методика роботи з дитячим хором відповідно віковим особливостям

Теоретичні питання

1. Методика роботи із дитячим хором молодшого віку.
2. Методика роботи із дитячим хором середнього та старшого віку.
3. Методи формування навичок розуміння диригентського жесту.

Практичні завдання

1. Охарактеризуйте якість звучання голосів молодших школярів.
2. Порівняйте характер тембральних характеристик голосу дітей молодшого шкільного віку та старшого.
3. Проаналізуйте співоче дихання дітей молодшого шкільного віку. Продемонструйте метод співу «на опорі».
4. Назвіть недоліки звучання голосу молодших школярів та прокоментуйте з позиції фізіології наступні: «зажатість», поверхове дихання, спів «говірком», невміння «тягнути» звук під час співу.
5. На групі студентів продемонструйте вправи щодо правильного співу голосних – у-ю, о-є, і-и, а-я, є-е.

6. Доберіть скоромовки для дітей молодшого шкільного віку щодо формування навичок чіткої дикції.
7. Пригадайте правила вимови наголошених і ненаголошених голосних під час співу. Наведіть приклади.
8. Охарактеризуйте методичні прийоми виховання ансамблю в хорі. На прикладі самостійно обраних хорових творів обґрунтуйте використання певних методичних прийомів роботи.
9. Назвіть методичні прийоми роботи над строем. Продемонструйте прийоми вироблення навичок інтонування тона і полутона.
10. Продемонструйте ігрові прийоми розвитку внутрішнього слуху («Відлуння», «Ланцюжок»).
11. Складіть ритмічний акомпанемент до обраної пісні.

Рекомендації до практичного заняття №2

Готуючись до практичного заняття студентам необхідно звернути увагу на вікові особливості методики роботи із дитячими хоровими колективами, діапазони хорових партій та специфіку розвитку регістрів дитячого голосу. Також потрібно проаналізувати запропоновану літературу щодо роботи хормейстера з формування ланцюгового дихання у хорі, використання у співі м'якої, твердої та придихової видів атаки звуку, розвитку навичок артикуляції, дикції та звуковедення у хорі, вплив дикції на формування певного характеру звуковедення.

Необхідно звернути увагу на те, що у роботу дитячого хору, що складається з дітей середніх класів запроваджується багатоголосся: виконання пісень із «хоровою педаллю» в одному з голосів, спів канонів, творів різного способу викладення (гармонічного, поліфонічного), а також внесення у репертуар хору творів без музичного супроводу.

Майбутні хормейстери повинні усвідомити вимоги до рівня музичної грамотності співаків середнього та старшого хорів: знання нот та написання їх на нотному стані у скрипичному ключі; мажорного і мінорного ладів; основних простих розмірів; тривалостей нот, темпових та динамічних позначень; визначення на слух мажорного та мінорного ладів, тона та полутона, простих інтервалів та співзвуч; виконання мажорної та мінорної гами, стійких та нестійких ступенів, інтервалів та акордів від звука, простих дво- триголосних мелодій.

Основна література

1. Гембицкая Е. Я. Музыкальное воспитание в старшем школьном возрасте / Е. Я. Гембицкая // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 11.- М., 1976. - С. 94-102.
2. Гневышева В. Вокальное воспитание в хоре начальной школы / В. Гневышева // Музыкальное воспитание в школе: сб. ст. в помощь

- учителю музики / сост. О. Апраксина. - Вып.2. - М. : Музыка, 1963. - С.57-63.
3. Григор'єва В.В. Вокальні засади дитячого хорового виконавства / В. В. Григор'єва // Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка (Педагогічні науки) – № 3(13). – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2011. – С. 316-322.
 4. Стулова Г. П. Теория и практика работы с детским хором: Учебное пособие для студентов педагогических высших учебных заведений / Г. П. Стулова. – М. : Владос, 2002. – 124 с.
 5. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі : метод. посібник / Л. О. Хлебнікова. – Тернопіль : Навчальна книга „Богдан”. – 2006. – 216 с.

Додаткова література

1. Алиев Ю. Б. Пение на уроках музыки : метод. пособие / Ю. Б. Алиев. – М. : Просвещение, 1978. – 175 с.
2. Демченко А. Д. Вокальные игры с детьми / А. Д. Демченко. - М.Тип. Россельхозакадемии, 2000. 72 с.
3. Детский хор : пособие для хормейстера / ред.-сост. В. Г. Соколов. М., 1981. - Вып. 1, 2.
4. Егоров А. А. Теория и практика работы с хором / А. А. Егоров. – Л., 1951. – 232 с.
5. Еременко С. И. Организационные и методические особенности работы с хором мальчиков / С. И. Еременко. Краснодар, 1990. - 56 с.

Опорний матеріал до практичного заняття №2

У роботі зі школярами молодшого віку особливе значення має знання фізіології їх голосового апарату, володіння методикою роботи. Для дітей молодшого віку характерним є позитивне ставлення до участі в хорі. Зберегти любов до хорового співу не менш важливе, ніж навчити красиво і виразно співати.

Хор молодших класів складається з учнів 1-4 класів. Безперечно, вокальні можливості учнів 1-го і 4-го класів не однакові. Тому з дітьми 1-го класу краще працювати окремо та особливого значення надавати розвитку уваги, музичної пам'яті, вихованню швидкої реакції співаків при виконанні певних завдань.

Запорукою успішної роботи є дбайливо підібраний склад хору. Відбір співаків проводиться у кілька етапів і перше прослуховування носить завжди умовний характер. Індивідуальне прослуховування проводиться на знайомих піснях, які попередньо повторюються з усіма дітьми. Перевірку дітей можна проводити і у формі гри. Головне – виявити природу голосу кожної дитини.

Після остаточної перевірки і відбору учнів до хорового колективу починається складна робота, яка потребує систематичних занять, серйозного

ставлення до хорових занять батьків. Саме батьки повинні стати першими помічниками і однодумцями керівника.

Кількісний склад хору молодших класів не повинен перевищувати 50-55 осіб. Це зумовлено складністю вокально-хорової роботи з дітьми цього віку (Орієнтовна тематика та зміст навчальної програми хорового колективу (хорового гуртка) представлена у *Додатку А*).

Уже на перших заняттях хору діти повинні мати задоволення від нової для них форми музичної діяльності - колективного співу. Тому дуже важливо перші твори для вивчення вибирати нескладні, цікаві за змістом, мелодійні, краще кантиленного характеру. Наприклад: «Щебетала пташечка», «Мати сина колихала» Я. Степового, Б. Фільц «Дощик», «Веселка» тощо. З перших занять співаків ознайомлюють з поняттям «співоча постава», навчають дотримуватися правил, пов'язаних з нею. Діти повинні поступово усвідомити, що правильне положення корпусу, голови, рук, ніг є запорукою красивого, злагодженого звучання.

У молодшому хорі відбувається робота з формування навичок правильного співочого дихання, що сприяє якості звуку, чистоті інтонування, виразності виконання, чіткій вимові тексту. Діти молодшого віку в основному користуються ключичним диханням, внаслідок чого під час співу у них піднімаються плечі. Таке дихання є поверховим, бо повітрям заповнюється лише верхня частина легень, що не дає розвитку дихальної мускулатури. Потрібно спочатку привчати дітей робити спокійний одночасний вдих за рукою керівника, не піднімаючи при цьому плечей і не дихати посеред слова або фрази. Практика роботи з дітьми свідчить, що працювати над диханням краще безпосередньо на музичному матеріалі, ніж над окремими технічними вправами.

Загальний діапазон учнів молодших класів становитиме від «до» першої октави до «мі-бемоль» другої. Проте не слід часто зловживати крайніми звуками діапазону. Виховання голосу слід починати з примарних тонів, до яких належать звуки, найзручніші для виконання. Вони знаходяться в середині співацького діапазону. Примарне звучання залежить від індивідуальних особливостей голосового апарату і може змінюватись залежно від його розвитку.

Особливу частину вокально-хорової роботи з молодшими школярами становить робота щодо розвитку артикуляційного апарату, який у більшості дітей в'ялий і скутий. Велику користь для розвитку правильної вимови мають скоромовки (див. *Додаток В*). Щоб діти розбірливо вимовляли текст, особливу увагу звертають на приголосні в кінці слів, пам'ятаючи, що їхня вимова повинна бути точною, чіткою, з одночасним зняттям звуку.

Як правило, репертуар молодшого хору складається з творів композиторів-класиків, сучасних авторів, народних пісень. Особливу увагу приділяють роботі над народною піснею, яка є чудовим матеріалом для

вокально-хорового виховання співаків, для вивчення історії народу, його культури, традицій, побуту, обрядів тощо.

Для дітей молодшого віку необхідно добирати одноголосні твори, приємні на слух, виразні в музичному відношенні, написані в зручній теситурі. В подальшій роботі залежно від розвитку вокальних та слухових можливостей учнів бажано включати до репертуару одноголосі твори з елементами двоголосся. При доборі репертуару приділяють увагу текстам, уникаючи в них великої кількості шиплячих звуків. Перед тим як новий твір прозвучить уперше перед хористами, керівник повинен ретельно підготуватись до цього моменту: підібрати матеріал, пов'язаний із творчістю авторів музики і тексту твору, історією його виникнення; проаналізувати музику і текст щодо можливих складностей у роботі; підготувати питання для розбору і аналізу твору учнями; підібрати вправи, які сприятимуть засвоєнню складних місць у творі.

У хорі молодших класів здебільшого розучують твори на слух, що допомагає розвивати музичну пам'ять дітей, загострює увагу, активізує процес роботи. Слід зауважити, що вивчення творів на слух корисно на будь-якій стадії становлення колективу.

Складним і важливим моментом у роботі хору молодших класів є розвиток гармонічного слуху. Працюючи на перспективу, необхідно розуміти, що одноголосний спів навіть при високому виконавському рівні не створює тієї краси звучання співочих голосів як хорове багатоголосся. Тому поряд з роботою над унісоном слід вести цілеспрямовану, послідовну роботу над виконанням творів на декілька голосів. Головним у роботі над хоровим багатоголоссям є поступове сприйняття співаками звучання кількох голосів, уміння тримати свою партію, зберігаючи її інтонаційну чистоту.

Особливу увагу слід приділяти роботі над канонами. На першому етапі вони повинні бути невеликими за розміром, з нескладною мелодією, краще з широким інтервальним сполученням голосів. Матеріалом для роботи можуть бути окремі вправи, уривки з пісенно-хорової літератури. Працюють над ними в різних тональностях, використовуючи різну динаміку, штрихи, відключаючи звучання однієї партії і поновлюючи її за рукою керівника.

Більшість пісень хор молодших класів розучує на слух, коли діти повторюють фрази за вчителем. Для розучування пісні на слух варто використовувати такі етапи роботи:

1. Ознайомлення з піснею:

- а) вступне слово хормейстера;

- б) виконання пісні керівником;

- в) бесіда про виконану пісню (тематика-про що пісня, хто автор, які почуття та настрої викликає, визначення будови пісні, її характер, визначення руху мелодії, аналіз засобів музичної виразності тощо).

2. Засвоєння літературного тексту.

3. Розучування мелодії та робота над виразністю співу.

4. Закріплення та повторення.

Вступне слово керівника (у формі розповіді чи бесіди) повинно бути лаконічним, емоційним за змістом та цікавим для школярів. Діти разом із керівником аналізують ті засоби музичної виразності, які їм доступні. Аналіз твору варто будувати таким чином, щоб показати як ті чи інші елементи музичної мови (темп – швидкий, помірний, повільний; динаміка – голосно, не дуже голосно, тихо; характер мелодії – маршовий, наспівний, танцювальний тощо) допомагають відтворити художній замисел композитора. Слова пісні потрібно вчити, дотримуючись її ритмічного малюнка, а також добиватися виразності декламування, в основі якого закладено розуміння смислових зв'язків. Для цього за рукою керівника діти промовляють слова пісні у ритмі, враховуючи наголоси, паузи та цезури, пояснюються незрозумілі слова. В хорових творах зустрічаються моменти, коли різні голоси виконують одночасно різні тексти. Якщо всі слова будуть в цьому випадку вимовлятися однаково, то текст не буде ясний для слухачів. В такому випадку необхідно застосувати прийом “слововедення”: текст, який виконується повністю (“рухає сюжет”) вимовляється чітко, виразно. А текст, в якому слова виконуються частково, вимовляється пом'якшено. Таким чином зберігається музична тканина, а до слухачів доноситься основний зміст тексту.

Мелодію пісні найчастіше розучують по фразах, потім їх об'єднують. Роботу розпочинають у повільному темпі. У процесі розучування та повторення пісень бажано урізноманітнювати способи їх виконання: співати можна всім хором, групами чи по голосах.

Велике значення для розвитку музичного слуху має спів без інструментального супроводу. Враховуючи це, хормейстер повинен систематично застосовувати акапельний спів при повторенні нескладних для інтонування пісень та вправ.

Самостійна робота №2 **Використання методу відносної сольмізації** **у роботі з дитячим хором**

Теоретичні питання

1. Використання відносної системи сольмізації у роботі дитячого хору та її роль у формуванні музичного слуху школярів. Спів за допомогою ручних знаків.
2. Формування ладового відчуття у дітей за допомогою системи відносної сольмізації.

Практичні завдання

1. Доберіть нескладну поспівку для 1-2 класу та просольмізуйте її, використовуючи ручні знаки.

2. Ознайомтесь із планом засвоєння щаблів ладу та висловіть власну думку щодо такої послідовності.
3. Проведіть порівняння системи абсолютної та відносної сольмізації. Назвіть, на Вашу думку, основні переваги та недоліки.
4. Складіть та запишіть у нотному зошиті поспівку за наступним текстом та продемонструйте її з використанням ручних знаків:
 - а) Виходи скоріше в сад, чуєш дзвін, чуєш дзвін?
Це крапельки дзенькають: Дін - дін - дін! Дін - дін - дін!
 - б) Маленька Юлька, ти у нас чистюлька,
Нумо одягайся, у школу збирайся!
 - в) В лісі є зелена хата, там поснули ведмежата,
А найменший — вереда. Сивій мамі набрида.
 - г) На городі цибулини відзначають іменини.
Повсідалися в рядочки, одягли нові сорочки.

Рекомендації до самостійної роботи

Працюючи над темою цієї самостійної роботи, студентам варто усвідомити, що діючим засобом музичного спілкування між хормейстером і учнями виступають ручні знаки, які дають останнім можливість відображати ті або інші інтонації за вказівкою керівника та забезпечують роботу над початковими формами усного диктанту. Найбільш істотний аспект застосування ручних знаків - асоціювання музичного інтонаційного образу з моторно-м'язовими відчуттями учнів та розвиток вокального слуху. При цьому необхідно пам'ятати, що оволодіння кожним ладовим щаблем відбувається поступово, шляхом ознайомлення учнів з рядом характерних інтонацій, доступних і необхідних на даній стадії музичного розвитку.

Під час роботи майбутній хормейстер повинен пам'ятати, що для розвитку дитячих голосів та розширення їх діапазону корисно виконувати одну і ту ж саму мелодію у різних тональностях. Користуючись системою відносної сольмізації такі вправи дуже легко практикувати, що надає останній великі переваги.

Основна література

1. Верещагіна А. Р., Жофчак З. З. Учбовий посібник ЗО, ВІ, ЙО для першого класу загальноосвітньої школи (за методом відносної сольмізації) / А. Р. Верещагіна, З.З. Жофчак. – К. : Музична Україна, 1977. – 144 с.
2. Верещагіна А.Р., Жофчак З.З. Методика викладання музики в 1 класі : посіб. для вчителів музики загальноосвітніх шкіл / А. Р. Верещагіна, З. З. Жовчак. - К. : Музична Україна, 1987. - 32 с.
3. Тайнелъ Е. Теорія і практика загального музичного виховання за методом відносної сольмізації : навч.-метод. посіб. для студ. ВНЗ / Е. Тайнелъ ;

Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2007. - 388 с.

Додаткова література

1. Вейс П. Ф. Абсолютная и относительная сольмизация / П. Ф. Вейс // Вопросы методики воспитания слуха. – Л. : Музыка, 1967. – С. 69-107.
2. Ковалів В. Методика музичного виховання на релятивній основі / В. Ковалів. – К. : Музична Україна, 1973. – 150 с.
3. Ковбасюк М. Ю., Марченко І. М., Тайнелъ Е. З. Відносна сольмізація в українській музичній педагогіці. Методичні рекомендації / М. Ю. Ковбасюк, І. М. Марченко, Е. З. Тайнелъ. – Дрогобич, 2002.
4. Тайнелъ Е. Музичне виховання за методом відносної сольмізації. Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Е. Тайнелъ. – Дрогобич: Коло, 2001. – Ч.1, Ч.2.

Опорний матеріал до самостійної роботи № 2

У багатьох країнах світу розроблено та успішно використовується у практиці вокально-хорового навчання дітей метод відносної сольмізації. Цю проблему розробляли учені, педагоги-методисти: Х. Кальюсте (Естонія), Е. Балчитіс (Литва), А. Сіліньш (Латвія), П. Вейс, Г. Рігіна (Росія), А. Попов (Молдова), Ю. Юзбашян (Вірменія), С. Людкевич, В. Ковалів, З. Жофчак, А. Верещагіна, Л. Білас, Е. Тайнелъ (Україна).

У словнику-довіднику “Музика” (упорядник – Ю. Є. Юцевич) вказано, що сольмізація (італ. solmizzazione – від назв соль і мі) – перехід з одного умовного звукоряду в інший. Спів із складовими назвами звуків: а) абсолютна сольмізація – спів із називанням нот (сольфеджіо); б) відносна сольмізація – спів із називання умовних складів, що закріплюються за кожним ступенем звукоряду, незалежно від його абсолютної висоти. Відносна (релятивна) сольмізація – як метод розвиває вміння сольмізувати завдяки перенесенню складових назв шаблів ладу, які зберігають свої ладові функції незалежно від абсолютної висоти звуків.

Відродження відносної сольмізації почалося у Франції, ініціатором його був Жан-Жак Руссо; у цей же період у Франції Сара Гловер, а в Англії – Джон Кьорвен створили так званий Тонік Соль-фа метод навчання музики, від якого беруть початок найкращі сучасні музично-педагогічні системи та концепції загального музичного виховання. До оригінальних та найцінніших навчально-наочних засобів тонік-сольфаїстів належать ручні знаки ладових шаблів (**Додаток Г**), які винайшов і ввів у практику у ХІХ ст. згаданий вище англійський педагог Джон Кьорвен і які майже без змін дійшли до нас. Ручні знаки – символи шаблів ладу, “розумові ефекти” (mental effects) є найпопулярнішими складовими відносного методу, що виражають функції шаблів ладу: І – стійкий; ІІ – тяжіє як догори, так і донизу; ІІІ – “ніби

підвищений”; IV -зображає напрямок “тяжіння”; V – яскравий; VI – “висить”; VII – також зображає напрямок “тяжіння”. Ручні знаки виконують на різній висоті відповідно до звучання щаблів ладу. Так само наочно зображається за допомогою ручних знаків і звуковисотний рух мелодії.

Для дослідників методу відносної сольмізації цікавим є досвід і діяльність Миколи Дилецького. Перш ніж приступити до навчання дітей за нотним записом, М.Дилецький пропонує спочатку вчити співати за рукою (**Додаток Д**). У сучасній музичній педагогіці цей спосіб називають **“живим нотним станом”**. Після того, як учні засвоювали спів за рукою, М. Дилецький переходив до вивчення п’ятилінійного нотного стану. Як бачимо, Микола Дилецький уперше в педагогічній практиці застосовував пальці руки як наочність, щоб полегшити засвоєння музичної грамоти. Тобто, цей прийом не є запозиченим з інших систем, а традиційним для нас, і використовувався він ще з другої половини XVII ст.

У практичній роботі з молодшими школярами хормейстери використовують дві системи сольмізації: абсолютну та відносну.

Абсолютна система передбачає чітко визначену висоту кожного звука. Для того, щоб навчити молодшого школяра сольфеджувати в абсолютній системі, потрібно попереднє засвоєння ним певних знань та навичок з нотної грамоти. Враховуючи той факт, що співочий діапазон першокласника досить вузький, то найзручнішою тональністю для співу є тональність Ре-Мажор, адже тут учні зможуть заспівати тоніку. У випадку, коли учень повинен заспівати третій ступінь в ладу, він бачить ноту фа[#]; співає фа (знаки альтерації при співі не називаються) і повинен усвідомити, що це третій ступінь мажорного звукоряду. Таке завдання для молодшого школяра занадто складне. Ряд хормейстерів, щоб уникнути цих труднощів, розучуючи з дітьми вправи, поспівки та пісні, співають їх у зручній для співу тональності, використовуючи для назв ступенів До-Мажорний звукоряд. Така методика себе не виправдовує, адже, кожна нота в абсолютній системі має чітко визначену висоту.

Розв’язання цих проблем можна вирішити застосовуючи методику відносної (релятивної) системи сольмізації, яка дає змогу закласти фундамент, на який слід спиратися протягом усього періоду початкового навчання музики.

Музичний звук володіє двома основними властивостями (якщо не брати до уваги ритм): абсолютною висотою - це місце даного звука в загальній системі й відносною висотою - місце в звукоряді відносного ладу. Молодшим школярам, яким ще не відомі лади, тональності й знаки альтерації, не обов’язково знати, що звук, з якого вони починають співати, називається ЛЯ, СОЛЬ чи ДО. Надзвичайно важливіше, щоб вони на практиці відчули з якого ступеня ладу починається дана мелодія, запам’ятали і засвоїли відповідні ступені.

Абсолютне сольфеджування починається із засвоєння назви нот. Відповідних назв ступенів у системі традиційного абсолютного

сольфеджування немає, а без цього виховання ладового відчуття ускладнюється. Абсолютна висота розкриваються в сольмізаційних складах, а відносна - в цифрових (ступеневих) позначеннях, а також у термінах ладово-мелодійних функцій.

Аналогічні труднощі виникають і при роботі із знаками альтерації, назви яких під час сольфеджування не застосовуються. Наприклад, учень який співає звук ФА - діз в тональності соль мажор, повинен назвати його ФА та проаналізувати, що це нижній вступний тон до тоніки соль. Для учнів молодших класів таке завдання дуже складне. Отже, традиційна абсолютна система сольфеджування на початковому етапі музичного виховання недостатньо сприяє розвитку ладового відчуття, учні погано орієнтуються в тональностях. Також недоліком цієї системи є вимушений спів протягом тривалого часу в тональності До мажор. Тому, працюючи за цією системою, неможливо уникнути співу тоніки, оскільки розвиток слуху ґрунтується на засвоєнні звукоряду гами. Разом з тим ДО першої октави дещо виходить за межі співацького діапазону першокласників.

Вирішити цю проблему допомагає релятивна система, коли в практичній діяльності учнів пісенний матеріал використовується незалежно від тональності.

Учитель-методист З.З.Жофчак говорив: "Оскільки відносні склади не пов'язані з абсолютною висотою звуків, то дехто вважає, що вони пов'язані з транспозицією. Але це не так. За допомогою вправ, у яких неодноразово повторюються відносні назви звуків, у дітей розвивається ладова асоціація". Вимовляючи відносні склади, учень внутрішнім слухом відтворює ладову суть мелодії.

При роботі над ступенями й різними мелодичними зворотами необхідно використовувати спів за допомогою ручних знаків, що звільняє учнів від таких труднощів, як читання ступенів з ритмом, спрямовуючи їх на точне відтворення інтонації. Ручні знаки - це зручний спосіб перевірки відносності співу мелодії. Хормейстер одразу бачить усіх дітей, не витрачає часу на індивідуальне опитування. Все це активізує внутрішній слух і розвиває почуття ладу.

За допомогою ладової сольмізації хормейстер має можливість запобігти таким фактам, коли один фальшивий звук чи не чисто проінтонований інтервал стає причиною фальшивого інтонування всього музичного твору. Відносна сольмізація значною мірою допомагає виправленню природних недоліків розвитку слуху навіть у дітей із слабо вираженими музичними здібностями.

Послідовність та методика навчання дітей співу згідно цієї системи представлена у *Додатках Е, Ж*.

Роботу рекомендується починати зі ступеня «ЗО», бо це середина звукоряду, примарна зона звучання дитячого голосу. Для настройки керівник може співати «ЗО», яке відповідає різним звукам абсолютної системи /соль, ля, фа/, а діти навчаються самостійно від заданого «ЗО» співати третій ступінь

«ВІ». Проте їм не треба розповідати про малу терцію, будову тризвука тощо, а пропонується згадати поспівку ку-ку /як кує зозуля/ і заспівати це на ступенях «ЗО-ВІ».

Отже, релятивна система спрямована на розвиток ладового чуття, внутрішнього слуху, свідомого сприймання співвідношення звуків. Завдяки цій системі діти легко співають у різних тональностях, не задумуючись про них, а також знаки біля ключа. Показ рукою допомагає дітям осмислити рух мелодії вгору чи вниз, або спів на одному звуці.

Практичне заняття №3 **Принципи підбору пісенного репертуару**

Теоретичні питання

1. Репертуар як засіб музичного виховання.
2. Вимоги до пісенного репертуару, його навчально-виховні функції.
3. Принципи підбору пісенного репертуару.
4. Специфіка підбору репертуару у дитячому хорі.

Практичні завдання

1. Складіть програму концертного виступу молодшого хору.
2. Проаналізуйте п'ять хорових творів із посібника І. О. Зеленецької «Даруйте радість людям. Хорові твори для дітей різного віку та виконавських можливостей» на предмет відповідності музичного матеріалу певному вікові дітей. Обґрунтуйте власну думку.

Основна література

1. Осеннева М. С., Самарин В. А., Уколова Л. И. Методика работы с детскими вокально-хоровыми коллективами. Учеб. Пособие / М. С. Осеннева, В. А. Самарин, Л. И. Уколова. – М. : Academia, 2001. – 224 с.
2. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 10. - М. : Музыка. 1975.
3. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 12. - М. : Музыка. 1977.
4. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 15. - М. : Музыка. 1982.
5. Музыкальное воспитание в школе : сб. ст. / сост. О. Апраксина. Вып. 6. - М. : Музыка. 1970.
6. Шегда Л. Специфіка пісенно – хорової творчості для дітей Лесі Дичко (на матеріалі кантат) / Л. Шегда // Наукові записки : [зб. наукових праць / гол. ред. О. С. Смоляк]. – Тернопіль – Київ : Видавничий відділ ТДПУ, 2009. – № 2 (21). – С.41–49. – (Мистецтвознавство).

7. Шегда Л. Стилiстичнi особливостi хорових творiв для дiтей Б.Фiльц на канонiчнi тексти / Л. Шегда // Студiї мистецтвознавчi : Театр. Музика. Кiно : [зб. статей / гол. ред. Г.А.Скрипник]. – Киiв, 2009. – Ч. 2 (26). – С. 53–59.
8. Шегда Л. Стилiстика пiсенно-хорової творчостi для дiтей Б. Фiльц. / Л. Шегда // Актуальнi проблеми iсторiї, теорiї та практики художньої культури : [збiрник наукових праць / гол. ред. В.Г. Чернець]. – К., Мiленiум, 2009. – Випуск XXIII. – С. 261–270.

Додаткова лiтература

1. Даруйте радiсть людям. Хоровi твори для дiтей рiзного вiку та виконавських можливостей : збiрник / упоряд. I. О. Зеленецька. - Кам'янець-Подiльський : Абетка, 2012. - 168 с.
2. Зеленецька I. О. Чарiвна сопiлочка. Навчально-методичний посiбник / I. О. Зеленецька. - К. : «Абетка». – 1981. – 172 с.
3. Зеленецька I. О. Спiвають дiти : метод.посiбник для керiвн. дит. хоров. кол., вчителiв музики загальноосвiт. шк., студ. муз. - пед. фак-тiв муз. - пед. навч. закл. / I. О. Зеленецька; М-во освiти та науки України. НПУ iм. М.П.Драгоманова. - Киiв : [б. в.], 2000. – 89 с.
4. Колесса Ф. Шкiльний спiваник / Ф. Колесса. - К. : «Музична Україна», 1993. – 224 с.
5. Конощенко В. На щастя, на добро / В. Конощенко. - К. : «Аврора», 1995. – 98 с.
6. Степовий Я. Пролiски: Зб. пiсень для дiтей / Я. Степовий. - К. : Муз. Україна, 1983. - 112 с.
7. Фiльц Б. Жива криниця / Б. Фiльц. - Т. : «Астон». - 1998. – 116 с.
8. Хоровi твори українських композиторiв для жiночого та дитячого хору : навчальний посiбник. Вип. 2 / упоряд. I. О. Зеленецька. - Кам'янець-Подiльський : Абетка, 2013. - 160 с.
9. Хоровi твори українських композиторiв для дитячого та жiночого хору : учебник / М-во освiти i науки України, Нац. пед. ун-т iм. М. П. Драгоманова; упоряд. I. О. Зеленецька. - К. : Вид-во НПУ iм. М. П. Драгоманова, 2004. - 179 с.

Опорний матерiал до практичного заняття

Репертуар є найважливишим засобом творчого життя хорового колективу, його обличчям. Це основа музично-естетичного виховання учнiв, що формує їх естетичнi та моральнi якостi.

Для того, щоб пiсенний репертуар успiшно виконав свою головну навчально-виховну функцiю, керiвнику необхідно здiйснювати послiдовний i цiлеспрямований вiдбiр спiвочого матерiалу. Виходячи з завдань музично-естетичного навчання та виховання учнiв, пiсеннi твори повиннi:

- вирізнятись високим ідейно-художнім рівнем;
- характеризуватись широким тематичним діапазоном;
- мати багату жанрову і стилістичну різноманітність;
- відповідати виконавським можливостям учасників колективу.

Відповідно до цих вимог основу репертуарних програм музичної роботи в хорі повинні складати кращі (це не значить – складні) зразки пісенної творчості, котрим притаманні:

- глибокий зміст;
- привабливі образи;
- виразна форма;
- яскрава музична мова.

Повноцінними, ефективними за своєю навчально-виховною роллю слід вважати такі репертуарні програми, в яких будуть представлені народні пісні, твори українських та зарубіжних авторів.

У процесі підбору пісенного репертуару для роботи в хорі керівнику потрібно керуватись такими принципами:

1. Відповідності співочого матеріалу віковим особливостям учасників колективу.
2. Доступності співочого матеріалу виконавським можливостям учнів.
3. Послідовності засвоєння співочого матеріалу.
4. Поступовості ускладнення співочого матеріалу.
5. Врахування виконавських можливостей учнів (вокально-технічних, теситурних тощо), художніх нахилів та творчих прагнень.
6. Співвідношення кількісного і якісного складу кожної хорової партії.
7. Врахування перспективи розвитку співочого колективу.

Дотримання наведених принципів сприятиме необхідного рівня засвоєння і виконання хорового репертуару.

Самостійна робота № 3

Хорове сольфеджіо як частина репетиційної роботи хорового колективу

Теоретичні питання

1. Хорове сольфеджіо як комплекс методичних прийомів та вправ для розвитку музичного слуху та музичної грамотності учнів.
2. Хорові ступені. Принцип поділу, зміст та мета.
3. Методика проведення занять.
4. Розвиток гармонічного та мелодичного слуху у старшому хорі.
5. Розвиток навичок двоголосного співу.

Практичні завдання

1. Складіть план роботи з учнями щодо ознайомлення їх з тривалостями.

2. Складіть план заняття у молодшому хорі щодо ознайомлення зі стійкими та нестійкими звуками. Підберіть відповідні розспівування за цією темою.
3. Доберіть розспівування для молодшого хору, використовуючи «рухливу шкалу».

Рекомендації до самостійної роботи

Опановуючи тему цієї самостійної роботи студентам варто засвоїти, що у вправах хорового сольфеджіо поєднані три важливі компоненти: зоровий, слуховий та руховий. Систематичні вправи з ручними знаками, а далі й спів за рукою інтенсивно розвивають координацію між голосом та слухом, при цьому закладаються основи ладового слуху. Від простих поспівок ігри-вправи ведуть до співу пісні, під час розучування якої розвивається навичка співу за ручними знаками. Таким чином розвивається загальна музична грамотність хорових співаків та відбувається підготовка дітей до співу по нотах.

Основна література

1. Хорове сольфеджіо : Програма курсу (академічний хор) / В.о. Харків. держ. акад. культури; Уклад. В. Ф. Кутлуєв. – Харків : ХДАК, 2003. – 17 с.
2. Струве Г. Хоровое сольфеджіо / Г. Струве. - Часть первая. М. : ИСДК. - 1994. – 87 с.

Додаткова література

1. Пеев И., Крисчева С. Болгарский метод «Столбица» Б. Тричкова / И. Пеев, С. Крисчева. - Вопросы методики воспитания слуха. Л., 1967. – С. 35-47.
2. Соколова О. Двухголосное пение в младшем хоре / О. Слоколова. - М. : Музыка, 1987. – 108 с.
3. Ефремова Л. Учиться интересно : пособие по сольфеджио / Лариса Ефремова. – СПб : Композитор, 2006. - 40 с.

Опорний матеріал до самостійної роботи

У масовій хоровій практиці назва «хорове сольфеджіо» – досить умовна. Під цим поняттям розуміють систему вправ, які застосовуються на заняттях з хором для розвитку музичного слуху та музичної пам'яті учнів, для підвищення їх музичної грамотності та удосконалення виконавських можливостей колективу.

Вправам з хорового сольфеджіо керівник хору відводить 10-15 хвилин на кожному занятті. Потрібно домогтися, щоб хорове сольфеджіо стало обов'язковим компонентом кожного заняття хору. За таких умов виконання багатоголосних творів не буде надто складною проблемою.

Більшість вправ із хорового сольфеджіо виконують подвійну функцію: з одного боку, підвищують музичну грамотність хористів і «настроюють» їх

музичний слух, а з іншого, є певним матеріалом для розспівування, з якого починаються заняття в кожному хоровому колективі. Бажано було б, паралельно із спеціальними вправами, поступово, але активно використовувати на заняттях хорові партитури. Якщо спів по нотах спочатку буде мати пасивний характер (вивчення мелодії за допомогою фортепіано), то систематичність цього процесу справить велику користь для музичного розвитку учнів.

На перших заняттях з хорового сольфеджіо дітей молодшого хору вчать розрізняти високі та низькі звуки. Керівник хору пропонує дітям прослухати і запам'ятати дві коротенькі мелодії в низькому та високому регістрі: «Мелодія ведмедя» і «Мелодія птахів». Коли діти засвоїли відмінність між високими і низькими звуками, пропонується «мелодія зайця», яка характерна для середнього регістру (див. приклади).

На «мелодії ведмедя» рука опускається донизу, на «мелодії птахів» - піднімається вгору, а на «мелодії зайця» – зупиняється на рівні обличчя. З'являються поняття «вище», «нижче», «ще вище», «ще нижче».

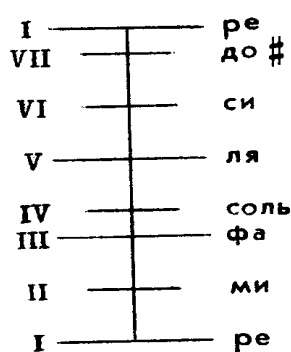
Вправу можна ускладнювати. Рухи рук, в певній мірі, допомагають також під час стрибків. Поступово керівник переходить до вивчення поступеневого звукоряду. Використовує наочність «сходинок», на основі якої діти переконуються, що кожний наступний звук вищий від попереднього. Керівник співає послідовність звуків основного звукоряду, а учні за ним повторюють

запам'ятовують назви. На цьому етапі важливо не тільки запам'ятати назви, а навчити вільно сольфеджувати від заданої ноти. Ці нескладні вправи потрібні для переходу до співу «за рукою». Нотним станом є ліва рука того,

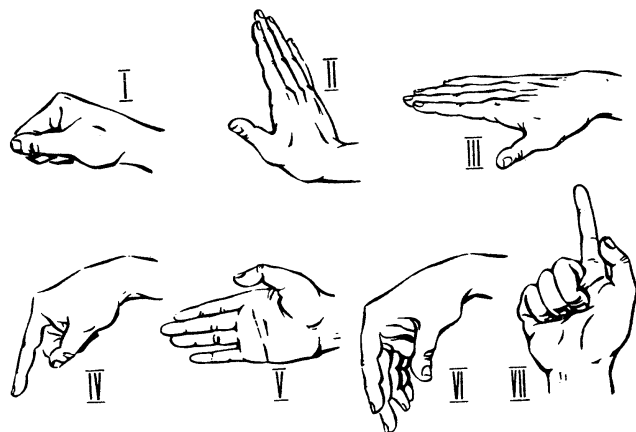
хто співає, а вказівний палець правої руки показує розміщення звуків на «нотоносці». Учні повторюють за керівником хору його рухи, показуючи на імпровізованому нотоносці місцезнаходження різних звуків. З часом вправи поступово ускладнюються.

Достатньо 10-12 занять (по 10-15 хв.) упродовж місяця, щоб учні навчилися вільно співати «за рукою» прості вправи. Маючи практику співу «за рукою», діти легко засвоюють розміщення нот на нотному стані. Керівник пише на дошці до-мажорний звукоряд і співає його, показуючи указкою кожний звук звукоряду. Пізніше керівник знайомить учнів з тривалостями – четвертними, половинними і цілими нотами. «За рукою» можна також знайомити учнів із двоголоссям і різними інтервалами.

Як тільки учні зможуть домогтися вільного інтонування ступенів, подальші вправи можна виконувати за допомогою болгарської «столбиці».

Дуже корисно чергувати спів за «столбицею» із співом «за рукою» та по нотах. Це створює фундамент для остаточного переходу до співу по нотах. Для

кращого усвідомлення учнями відмінних рис кожного ступеня мажорного ладу, використовуємо знаки руки, які показуємо на різній висоті, залежно від позиції певного ступеня, що відтворює характер ступенів. I ступінь — це кисть руки, стиснута в кулак; II ступінь — відкрита долоня, кисть піднята догори; III ступінь — рука повернута долонею вниз; IV ступінь — кисть

дещо опущена і вказівний палець показує вниз; V ступінь — долоня поставлена вертикально (великий палець вгору); VI ступінь — кисть опущена, всі пальці заокруглені; VII ступінь — кисть і вказівний палець підняті вгору.

Вправи із застосуванням ручних знаків сприймаються учнями як цікава гра і мають велику користь, але проводити їх треба послідовно.

Засвоївши мажорний лад, діти починають вивчати ознаки мінорного ладу. Від знайомої до-мажорної тональності учні переходять у ще незнайому тональність ля-мінор. Керівник пояснює у чому відмінність мінору від мажору, як будується мінорний звукоряд, які особливості має мінорний лад. Вивчення нового матеріалу робиться паралельно з повторенням і закріпленням пройденого. З десяти хвилин, відведених на хорове сольфеджіо, приблизно половина часу витрачається на повторення попереднього матеріалу.

При порівнянні мінорного ладу з мажорним, важливо відразу звернути увагу учнів на особливості мінорної терції, а потім і на відмінність шостого ступеня в мажорі та мінорі.

Щодо діапазону, то найзручніше дітям співати у ре-мінорі. В цю тональність учні «потрапляють» з паралельного фа-мажору. Для кращого засвоєння паралельності між двома тональностями слід застосовувати ту саму вправу, що й при переході з до-мажору в ля-мінор.

Поступово розширюється тональне коло. Велику допомогу може надати згадувана болгарська «столбiца». За роки вивчення хорового сольфеджіо на заняттях хору, учні набудуть чимало знань з музичної грамоти та оволодіють певними співацькими навичками.

Самостійна робота № 4
Проблема підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва
до роботи з дитячими хоровими колективами
в загальноосвітній школі

Теоретичні питання

1. Проблеми організації дитячого хорового колективу у практиці молодого фахівця-хормейстера.
2. Методичні прийоми організації занять хорового колективу.
3. Труднощі та помилки майбутнього хормейстера у процесі роботи з дитячим хоровим колективом.
4. Професійні компетенції майбутнього керівника дитячого хорового колективу.

Практичні завдання

1. Прокоментуйте статтю Ятло Л.П. Робота над дефектами звука і слова у дитячому співі / Л.П. Ятло. - Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред.: Мартинюк М.Т. – Умань: РВЦ «Софія», 2008. – Ч. 5. – 228 с. – С. 216-222. Висловіте власні побажання щодо методів та прийомів роботи над вищезазначеними дефектами у дитячому співі.
2. Складіть письмово план організації хорового гуртка в умовах загальноосвітньої школи. Обґрунтуйте кожний етап власного плану.

Рекомендації до самостійної роботи

Працюючи над цією темою, студентам варто усвідомити, що диригентсько-хорова підготовка є невід'ємною складовою комплексної підготовки майбутнього учителя музики, яка опановується завдяки цілеспрямовано організованій системі музично-педагогічного навчання у вищих навчальних закладах. Вона розглядається як цілісна навчальна система, спрямована на забезпечення інтегративного засвоєння знань, умінь та навичок в галузі хорового співу й методики його організації, розвитку особистісних якостей, музичних здібностей та педагогічних орієнтирів майбутньої діяльності студентів. Безумовно, що підґрунтям вокально-хорової майстерності майбутніх учителів музики є набуття знань, умінь та навичок вокально-хорової роботи з дітьми. Це зумовлено високим рівнем володіння інструментом, голосом, диригентською технікою, широкою ерудицією, високим художнім смаком, рівнем естетичного розвитку фахівця. Студенти повинні зрозуміти, що передумовами успішного оволодіння диригентською діяльністю є ретельне вивчення шкільного пісенного репертуару, оволодіння методикою роботи зі шкільним хоровим колективом, навичками складання плану репетиційних

занять й визначення можливих складностей вокально-хорового виконавства та шляхи їх подолання.

Основна література

1. Жарова Л. Начальный этап обучения хоровому пению / Л. Жарова. – М. : Музыка, 1981. – 72 с.
2. Глушакова Г. Комплексы вокально-хоровых упражнений в формировании певческих навыков школьников : сб. науч.-метод. ст. / Г. Глушакова ; под ред. Г. П. Стуловой. – М., 1992. – 245 с.
3. Васильев В. Руководителю хора о его профессии / В. Васильев. – Л. : Ин-т культуры им. Н. Крупской, 1986. – 68 с.

Додаткова література

1. Смирнова Т.А. Теоретичні і методичні засади диригентсько-хорової освіти у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Тетяна Анатоліївна Смирнова. – К., 2004. – 40 с.
2. Юнда В. В. Щодо питання проблем хорового виконавства в загальноосвітніх школах / В.В. Юнда / Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. - № 6 (193). - Ч. I, 2010. – С. 98-101.
3. Ятло Л.П. Теорія та методика роботи з дитячим хором : навч. посіб. / Л. П. Ятло. – 2-ге вид. – Умань : Софія, 2009. – 171 с.

Опорний матеріал до самостійної роботи №4

Перед молодими фахівцями – майбутніми вчителя музичного мистецтва виникає низка методичних труднощів і завдань при організації дитячого хорового колективу.

По-перше, створення повноцінного шкільного хорового колективу може здійснюватися тільки в рамках факультативних занять. Найчастіше молодому керівникові доводиться стикатися з організаційними проблемами створення хорового колективу. Хорова практика показує, що основні помилки молодого фахівця-хормейстера полягають в неправильному методичному підході до проведення занять-репетицій. Назвемо найбільш характерні:

1. Організація дитячого хору починається, як правило, з прослуховування дітей і визначення їх вокальних і музичних даних. Це відразу створює напружену атмосферу, яка сковує творчу ініціативу дітей і не сприяє виявленню їх музичних здібностей. Педагогові потрібно виходити з давньовідомого положення, що всі здібності розвиваються в музичній діяльності.

Перші заняття доцільно присвятити знайомству з колективом. У цей період бажано спробувати співати всім разом в один голос відомі пісні. Далі можна переходити до індивідуального прослуховування для виявлення

наявності музичного слуху. Педагог зобов'язаний знати причини можливих випадків фальшивого співу. Це може бути й недостатньо розвинений слух, неправильне дихання, неуважність учня, погана пам'ять, відсутність координації слуху й голосу, хвороба дитини і, нарешті, сором'язливість і скутість хориста.

2. Надмірне захоплення різноманітними вокально-хоровими вправами й розспівуваннями, які притупляють у дітей живий творчий інтерес до хорового співу. Вправи, узяті самі по собі, можуть бути корисні для розвитку дитячого голосу. Але за відсутності адекватності тієї діяльності, якою займається хоровий колектив зараз, можуть призвести до формально-механічного ставлення учнів до вправ.

3. Невміння керівника підібрати для навчання співу цікавий репертуар, доступний дітям певного віку. Для педагога-керівника це завжди гостра практична проблема. У підборі репертуару фокусується весь педагогічний і музичний досвід керівника. Не слід зупинятися на виконанні лише загальновідомих творів, уникати наслідування іншим колективам. Неприпустимо, щоб репертуар складався з випадково набраних творів. Кожен твір повинен відповідати актуальним творчим завданням, бути доступним за технікою виконання, художньо цікавим як хормейстерові, так і дитячому колективу.

4. Прагнення керівника на першому етапі навчання освоювати складні відносно фізіологічних можливостей дітей твори, що призводять до фізіологічного перевантаження дитячого голосового апарату.

5. Відсутність всебічно продуманого плану концертних виступів дитячого хорового колективу. Педагог повинен завжди пам'ятати, що хоровий спів як виконавська форма музичного мистецтва може розвиватися лише за умов постійної концертної діяльності. З усіх етапів навчально-творчої роботи концерт є найприємнішим і відповідальним моментом. Керівник зобов'язаний культивувати в собі і в дітях відчуття свята від майбутнього концерту, при цьому, усвідомлюючи, що від його успіху залежить подальша доля колективу. Тільки в концертному виступі виявляються всі можливості колективу й повністю розкривається професійний рівень його керівника. Талановитий хормейстер повинен продемонструвати згуртованість, дисципліну, музичність, здатність підкорятися волі диригента, сценічність, емоційність, зібраність.

Професійні компетенції майбутнього керівника дитячого хорового колективу

- Усвідомлення цілей та завдань вокально-хорового виховання; знання сучасних досліджень з проблем музичного виховання, новітньої методичної літератури з хорознавства; кращого педагогічного досвіду; сучасного репертуару;

- Знання вікових можливостей дитячих голосів та діагностики музичних здібностей дітей;
- Знання репертуару, що відповідає вимогам художності;
- Уміння швидко реагувати на інтонаційні, ритмічні й ансамблеві помилки хору, розуміти причини виявлених неточностей виконання;
- Уміння грамотно проводити вокально-хорову роботу, продемонструвати еталонне звучання і дати йому адекватну словесну характеристику;
- Уміння самостійно планувати хорові заняття, створювати умови, що сприяють ефективному навчанню дітей співочому мистецтву в процесі цих занять;
- Уміння методично грамотно проводити хорові заняття, використовуючи при цьому різні прийоми і засоби навчання;
- Удосконалення диригентської техніки як засобу ефективного керування хоровою звучністю за допомогою диригентських жестів;
- Розвиток творчої ініціативи;
- Впровадження в практику інноваційних методів і прийомів, видів занять, форм організації хорової діяльності дітей;
- Вміння встановлювати контакти з вихованцями з урахуванням індивідуальних особливостей дітей;
- Уміння прищепити інтерес до музичної діяльності, зацікавити, захопити дітей, встановити доброзичливі стосунки;
- Рефлексія якості результатів проведеної вокально-хорової роботи; самоаналіз хормейстерської роботи з учнями.

2.3. Дитячі хорові колективи України

Великий дитячий хор Національної радіокомпанії України

Великий дитячий хор Національної радіокомпанії України заснований 1980 року. Він складається з двох вікових груп: молодшої – віком від 6 до 10 років та старшої - від 11 до 16 років. Керівник і головний диригент хору від дня його заснування - заслужена артистка України Тетяна Копилова.

Специфіка хору - записи до "золотого" фонду Українського радіо. За роки свого існування колектив поновив фонотеку радіозаписами творів сучасних українських композиторів: Л. Дичко, Б. Фільц, Ж. Колодуб, В. Степурка, В. Шаповаленка, Ю. Алжнєва, В. Птушкіна, І. Щербакова, І. Кириліної. А також українських народних пісень в обробці М. Леонтовича, К. Стеценка, М. Лисенка. Широко представлена і зарубіжна класика - Й. С. Бах, Г. Ф. Гендель, Д. Перголезі, С. Рахманінов, Деліб, Д. Мур, Раттер, Моцарт, Сен -Санс, Форета інші. Окрема сторінка у творчій біографії колективу - записи з провідними співаками України Д. Гнатюком, А. Мокренком, С. Ротару, О. Гаркавим, В. Бокочем, А. Кудлай, В. Турцем.

Великий дитячий хор завжди бажаний гість у найкращих концертних залах Києва: Національній філармонії, національному палаці "Україна", Національній опері. Він постійно бере участь в авторських концертах українських композиторів, акціях "Людина року", "Золота фортуна", щорічних новорічних виставах та інших культурних мистецьких заходах столиці України.

Хор Українського радіо є лауреатом міжнародного конкурсу-фестивалю "Артеківські зорі", постійним учасником київського клубу хормейстерів "Тоніка", багаторазово брав участь у хорових конкурсах Європейської телерадіомовної спілки. Останнім часом до гастрольної карти Великого дитячого хору долучились багато міст України, Росії, Югославії, Франції.

Київський дитячий хор «Щедрик»

Дитячий хор «Щедрик» засновано у 1971 році у м. Києві видатним майстром хорового мистецтва Іриною Сабліною. Починаючи з 2004 року, художнім керівником та головним диригентом колективу є Маріанна Сабліна. Сьогодні хор нараховує понад 150 дітей різного віку, що займаються у відповідних вікових групах. Близько 55 кращих виконавців входить до концертного складу. У репертуарі хору «Щедрик» - музика Ренесансу, бароко, класична музика, обробки українських пісень та пісень народів світу, твори сучасних вітчизняних і закордонних композиторів.

З початку 70-років минулого століття хор гастролує з сольними концертами у філармоніях республік СРСР: Росії, України, Білорусії, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Молдови, Латвії, Литви та Естонії.

У 90-ті роки «Щедрик» стає відкриттям для світової музичної спільноти й незабаром отримує: Гран-Прі Міжнародного хорового конкурсу в Пауел-Рівер (Канада), Гран-Прі Міжнародного хорового конкурсу в Де-Мойні (США), Гран-Прі і Золотий диплом XXXVI Міжнародного хорового конкурсу в Мендзиздроях (Польща), Золотий диплом найвищого ступеня I Міжнародного конкурсу «Музика Сакра а Рома» у Римі (Італія). Гастролі колективу з успіхом проходили у багатьох містах Канади, Німеччини, Польщі, Швейцарії, Австрії, 15 штатах США, у Франції та Італії.

Хор брав участь у престижних українських і світових музичних фестивалях: «Фестивалі камерної музики Гідона Кремера» у Локкенхаузі (Австрія), «III Міжнародному хоровому фестивалі» у Ризі (Латвія), «КиївМюзікФест», «Тоніка» у Києві (Україна), «Америка Фест» у Де-Мойні, «Cantus MM» у Зальцбурзі (Австрія), «I Міжнародному осінньому хоровому фестивалі» до 140-річчя Московської консерваторії (Росія), «Віртуози» у Львові (Україна), «Crasovia Music Festival» у Кракові (Польща), «Бетховенфест» у Бонні (Німеччина), у заході до дня вшанування пам'яті М. Ростроповича «Зустріч зі Славою» у Кронберзі (Німеччина) тощо.

«Щедрик» мав честь співати у спільних проектах із видатними музикантами світу, такими як: Володимир Крайневіч, Гідон Кремер, Антон Шароев, Роман Кофман, Гія Канчелі, Іван Монігетті та інші. Овації на честь «Щедрика» звучали в найвідоміших залах: Колонному залі ім. М. Лисенка Національної філармонії України, Великому залі Московської консерваторії ім. П. І. Чайковського, «Mozarteum» у Зальцбурзі, «Beethovenhalle» у Бонні, «Roy Thomson» у Торонто, «Гастайг» у Мюнхені, «Форум» у Леверкузені тощо. Три перших записи хору «Щедрик» зроблено фірмою «Мелодія» на вінілових платівках. Частково репертуар «Щедрика» представлено на 5 CD дисках, записаних в Україні. Німецька компанія «Deutsche Welle» здійснила випуск Різдвяного концерту «Щедрика» у Бонні. Почесне місце у дискографії хору займає твір «Три маленькі літургії» О. Мессіана, виконаний «Щедриком» разом із оркестром «Кремерата Балтіка» під керуванням Р. Кофмана, який увійшов до збірки найкращих концертів з історії «Фестивалю камерної музики Гідона Кремера».

Хоровий колектив дитячої вокально-хорової школи Фонду культурно-освітніх ініціатив «АЕДА»

Хоровий колектив дитячої вокально-хорової школи Фонду культурно-освітніх ініціатив «АЕДА» був заснований в 1995 році у місті Умань Леонідом та Людмилою Ятло – відомими хоровими диригентами та педагогами, лауреатами всеукраїнських і міжнародних хорових конкурсів, випускниками Київської державної консерваторії імені П. І. Чайковського, які навчалися хорової справи у видатного українського хорового диригента Героя України,

народного артиста України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, академіка Академії мистецтв України, професора – Павла Муравського.

Спираючись на досягнення сучасної хорової науки, а також на значний особистий практичний та артистичний досвід набутий у роботі з Уманським муніципальним камерним хором та багаторічний досвід педагогічної роботи в Уманському державному музичному училищі, а згодом в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Леонід та Людмила Ятло розвивають основні методичні прийоми організаційної та вокально-хорової роботи з дитячим хором «АЕДА» мистецтво й виконавська майстерність якого відомі далеко за межами рідного міста.

Концертний склад дитячого хору «АЕДА» налічує понад 40 дітей віком від 8 до 14 років.

В репертуарі хору музика епохи Відродження, твори композиторів класиків, сучасних вітчизняних і зарубіжних авторів, українські народні пісні та обробки пісень народів світу.

Дитячий хор «АЕДА» учасник багатьох Всеукраїнських та зарубіжних мистецьких заходів.

В 2006 році колектив представляв Україну на Міжнародному хоровому конкурсі в Барселоні (Іспанія), де виборов звання лауреата.

Хор є дипломантом Міжнародних хорових фестивалів у Пйомбіно (Італія, 2002), Мілфорд-Хейвен (Велика Британія, 2004), Курнік (Польща, 2009), Міжнародного фестивалю духовної музики «Благовіст» (Україна, 2010) та багатьох Всеукраїнських музичних фестивалів.

Виступи хору за кордоном мали високу оцінку фахівців та отримали схвальні відгуки преси.

Як один із кращих дитячих хорових колективів брав участь у творчому звіті майстрів мистецтв Черкащини у Києві в Національному палаці мистецтв та культури «Україна», а також брав участь в мистецькому заході загальнодержавного значення – урочистій церемонії вручення Національної премії України імені Тараса Шевченка та урядовому концерті з нагоди 193 річниці від дня народження Кобзаря в Національній опері України.

В 2006 році інформація про хор включена до іміджевого видання Міністерства культури і туризму України про провідні творчі колективи України, а Людмила Ятло, художній керівник і диригент хору нагороджена дипломом та Почесним знаком «Мистецький Олімп України» Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності.

В 2010 році хор з великим успіхом гастролював в Польщі, випустив у світ компакт-диск «AEDA» ChildrenChoir» із записами національної та зарубіжної музики.

Дитячий зразковий хор «Глорія»

Хор «Gloria» організований у 1991 р. на базі ДМШ № 1 ім. Б. Лятошинського м. Житомира. В 1996 році хор за високу якість співу й активну концертну діяльність одержав звання «Зразковий». Керівник хору – заслужена артистка України Наталія Клименко. У колективі співають близько 60 дітей від 8 до 16 років. Удосконалюючи свою майстерність, хор «Gloria» постійно бере участь у міжнародних, всеукраїнських, обласних і міських фестивалях і конкурсах. Хор - активний учасник звітів майстрів мистецтв і художніх колективів Житомирської області в Українському Будинку і Національному палаці мистецтв «Україна» у Києві (1997, 2004, 2006, 2009), «прикраса» фестивалю «Співає Київщина» (1995, 1997, 1999). В 2000 році колектив був запрошений у Голландію, де виступив з концертами. В 2001 році українськими народними піснями, колядками й духовною музикою учасники хору поздоровили з Різдом Христовим пана Посла та працівників Посольства Великобританії в Україні.

Хор з інтересом бере участь у засіданнях «Тоніки» - хорової асамблеї клубу хормейстерів дитячих і юнацьких колективів у Національній музичній академії ім. П. Чайковського, Колонному залі ім. М. Лисенка Національної філармонії України, храмах міста Києва (2002, 2005, 2007). Незабутнім став виступ хору «Gloria» у концертах хорової асамблеї М. Леонтовича в м. Вінниця (2007). Найбільше щастя для дітей - поїздки в «Артек»: світ музики, сонця, моря, казки і друзів (2002, 2005, 2007, 2009). У листопаді 2006 року Найсвятіший Патріарх Київський Філарет за величезний внесок у розвиток духовної культури, концертну діяльність для парафіян різних конфесій не тільки України, але й Іспанії, Болгарії, Чехії, Італії вручив Зразковому хору «Gloria» орден Святого Миколи. Величезну допомогу у творчій роботі колективу роблять концертмейстери - Заслужений діяч мистецтв України Олександр Клименко і Ольга Качусова, хореограф Давид Найфонов. Зразковий хор «Gloria» - лауреат самих престижних міжнародних конкурсів Європи.

За матеріалами інтернет-джерел:

<http://radioukr.com.ua/ua/365/>

<http://www.shchedryk.kiev.ua/chorus/history/>

<http://vesnyanka.kiev.ua/pro-nas/>

http://www.umantour.in.ua/place_detail.php?id=57

2.4. Питання для самоконтролю та самоперевірки

1. Виховне значення хорового співу.
2. Становлення та розвиток зарубіжної дитячої хорової освіти.
3. Методичні системи вокально-хорового навчання в історичному ракурсі.
4. Основні методичні напрями навчання дітей співу.
5. Принципи організації дитячого хорового колективу.
6. Форми дитячого хорового виконавства.
7. Будова голосового апарату дитини.
8. Характеристика вікових змін у розвитку голосового апарату дитини.
9. Фізіологічні зміни в організмі дитини та їх вплив на формування вокальної функції.
10. Співочі діапазони дітей різних вікових груп.
11. Зона примарного звучання дитячих голосів.
12. Особливості вибору оптимального режиму голосоутворення у дітей.
13. Вид атаки звуку та способи звуковедення у дитячому співі.
14. Сила дитячого голосу та особливості її прояву у співі.
15. Співоча постава хористів. Навички співу сидячи і стоячи.
16. Основні принципи навчання дітей співу у хорових колективах.
17. Шляхи розвитку вокального слуху у дітей. Взаємозв'язок слуху та голосу дитини.
18. Охорона та гігієна дитячого голосу.
19. Варіанти розміщення школярів у дитячому хорі.
20. Вокально-хорові вправи в дитячому хорі. Види вправ.
21. Методика проведення розспівування у дитячому хорі.
22. Метод відносної сольмізації в роботі дитячого хорового колективу.
23. Принципи підбору музичного матеріалу для вокально-хорових вправ.
24. Методика проведення репетицій в дитячому хорі.
25. Методика роботи над піснею в дитячому хоровому колективі.
26. Шляхи розвитку багатоголосного співу учасників дитячого хорового колективу.
27. Методи формування навичок розуміння диригентського жесту.
28. Особливості репертуару дитячих хорових колективів в залежності від віку учасників.
29. Емоційно-образне сприйняття музики дітьми в процесі вокально-хорової роботи.
30. Методика розвитку музичного сприйняття. Роль асоціацій в вокально-хоровій роботі.
31. Професійно-педагогічні компетенції та особисті якості керівника дитячого хорового колективу.

2.5. Тестові завдання

(виберіть правильний варіант відповіді)

1. Яку фізичну характеристику дитячого голосу відображають наступні її елементи: точність, чистота інтонування, співочий діапазон, його висотне розташування?
 - а) тембральну;
 - б) інтонаційну;
 - в) динамічну.
2. Що означає, на вашу думку, поняття «розвиток дитячого голосу»?
 - а) розвиток органів голосоутворення: дихальної системи, артикуляційного апарату;
 - б) якісна зміна стану голосового апарату та основних характеристик його звучання, а також розвиток специфічно вокальних навичок;
 - в) зміна механізму звукоутворення: з фальцетного на грудний і мікстовий;
 - г) формування вокальних навичок: співочого дихання, звукоутворення, дикції.
3. Ким були організовані перші співочі школи на Русі?
 - а) грецькими священнослужителями;
 - б) вихованцем Києво-Могилянської академії Симеоном Полоцьким;
 - в) представниками італійської школи *bel canto*.
4. Хто з педагогів-музикантів минулого започаткував нотну систему навчання і уперше виклав російською мовою правила співочого навчання дітей?
 - а) Симеон Полоцький;
 - б) Іоанн Домаскін;
 - в) Микола Дилецький;
 - г) Дмитро Разумовський.
5. У який історичний період уперше з'являється дитячий репертуар?
 - а) у період відкриття княгинею Ганною Всеволодівною шкіл для дівчат у Києві при Андріївському монастирі в XI ст.;
 - б) у період створення першого професійного хору в Росії в 1551 р.;
 - в) в XIX ст. у зв'язку з формуванням російської вокальної школи;
 - г) виникнення напівсвітської музики у середині XVII ст.
6. З чийм ім'ям пов'язане формування російської вокальної школи?
 - а) А. Варламова;
 - б) М. Глінки;
 - в) М. Балакірева;
 - г) М. Мусоргського.

7. Який педагог і композитор є автором методичного посібника “Повна школа співу”?
 - а) М. Глінка;
 - б) Д. Бортнянський;
 - в) М. Дилецький;
 - г) А. Варламов.
8. Яка установа в Росії у 20-і роки ХХ століття вперше займалась розробкою питань створення єдиного методу навчання співу?
 - а) Безкоштовна музична школа;
 - б) Державний інститут музичної науки;
 - в) Московська консерваторія.
9. Визначите діапазон, у якому найбільш природно звучить голос першокласника:
 - а) mi^1 - la^1 ;
 - б) do^1 - re^2 ;
 - в) la^m - do^2 .
10. У якій віковій групі дитячого хору (уперше) відбувається поділ голосів на альт і сопрано?
 - а) 7-8 років;
 - б) 12-14 років;
 - в) 14-16 років;
 - г) 9-10 років.
11. Який регістр звукоутворення під час співу був прийнятий як «ощадливий» педагогами-вокалістами (Орлова) для дітей домотаційного періоду?
 - а) головний;
 - б) фальцетний;
 - в) грудний;
 - г) мікстовий.
12. Використання якого голосового регістру припускає методика вокального виховання Д.Е.Огороднова?
 - а) грудного;
 - б) змішаного;
 - в) головного;
 - г) фальцетного.
13. Що є основними компонентами голосового апарату людини?
 - а) легені та гортань;
 - б) сукупність резонаторів і гортань;
 - в) дихальний апарат, гортань із голосовими складками, артикуляційний апарат.
14. Визначите вірне висловлення:
 - а) довжина голосових зв'язок у чоловіків менша, ніж у жінок;

- б) ріст гортані в процесі розвитку організму відбувається рівномірно у хлопчиків та дівчат;
- в) артикуляційний апарат - це частина голосового апарату, яка формує звуки мовлення.

15. Яке з наступних описів характеризує *ключичний* тип співочого дихання?

- а) м'язи плечового пояса працюють активно, у результаті чого піднімаються плечі, частіше зустрічається у дітей;
- б) зовнішні дихальні рухи зводяться до активних рухів грудної клітки; діафрагма під час вдиху піднімається, а живіт втягується;
- в) подих здійснюється за рахунок активних скорочень діафрагми й м'язів живота;
- г) дихання здійснюється при активній роботі м'язів як грудної так і черевної порожнини.

16. Яке з наступних визначень характеризує *змішаний* тип співочого дихання?

- а) м'язи плечового пояса працюють активно, у результаті чого піднімаються плечі, частіше зустрічається у дітей;
- б) зовнішні дихальні рухи зводяться до активних рухів грудної клітки; діафрагма під час вдиху піднімається, а живіт втягується;
- в) подих здійснюється за рахунок активних скорочень діафрагми й м'язів живота;
- г) дихання здійснюється при активній роботі м'язів як грудної так і черевної порожнини, а також нижнього відділу спини.

17. Який тип дихання вважається найбільш доцільним у вокальній практиці?

- а) грудний;
- б) черевний (діафрагматичний);
- в) змішаний (грудочеревний);
- г) ключичний (верхньогрудний).

18. Визначте вірне висловлення:

- а) у дітей (хлопчиків і дівчаток) до 7 років відмічається різниця в будові голосового апарату;
- б) опора звуку - це взаємодія «опори дихання» з роботою голосового й артикуляційного апарату;
- в) спосіб звукоутворення не впливає на чистоту співочої інтонації.

19. Визначте вірне висловлення:

- а) у фальцетному регістрі домогтися чистоти інтонування складніше, ніж у будь-якому іншому;
- б) «гудошники» - це діти, які використовують у процесі співу різні манери голосоутворення;
- в) причини фальшивої інтонації на окремих верхніх звуках у співаків не пов'язані з регістровим перевантаженням цих звуків;
- г) у натуральних регістрах інтонація чистіше, ніж при змішаному голосоутворенні.

20. Мутація - це:

- а) перехід дитячого голосу в період дозрівання в голос дорослого;
- б) уміння користуватися різними регістрами голосоутворення;
- в) фізіологічний механізм формування регістрів співочого голосу;
- г) спосіб керування тембровим звучанням голосу.

21. Фальцет - це:

- а) результат взаємодії дихальних і артикуляційних органів з голосовими складками;
- б) регістр співочого голосу, у якому використовується тільки верхній (головний) резонатор, ізольовано від грудного;
- в) частота коливання голосових складок;
- г) індивідуальний тембр голосу.

22. Який регістр співочого голосу характеризується коливаннями голосових складок всією масою?

- а) фальцетний;
- б) мікстовий;
- в) головний;
- г) грудний.

23. Резонатори - це:

- а) система звуковисотних відносин інтервалів;
- б) початковий момент взаємодії голосових складок і дихання;
- в) частина голосового апарату, яка надає слабкому звуку, що виникає на голосових зв'язках, силу, звучність, характерний тембр;
- г) система артикуляційних органів, спрямована на утворення звуків мови.

24. Визначте вірне висловлення:

- а) кожному виду атаки відповідає певний ступінь напруги голосових зв'язок при голосоутворенні;
- б) щоб домогтися від учня фальцетного звучання необхідно використати придихову атаку звуку;
- в) тверда атака звуку багатьма фахівцями розглядається як основа правильного звукоутворення;
- г) атака звуку не впливає на ступінь стомлення й швидкість зношуваності зв'язок у професійній роботі співака.

25. Артикуляція - це:

- а) спосіб звуковедення;
- б) робота артикуляційних органів, спрямована на утворення звуків мови;
- в) формування навичок плавного і ощадливого видиху під час фонації;
- г) спосіб формування вокальної позиції.

26. Використовуючи який з нижчеперелічених прийомів, можна управляти тембровим звучанням хору?

- а) шляхом варіювання динаміки звучання;
- б) округлення голосних звуків;

- в) спів із закритим ротом.
27. Яке положення займає гортань під час співу голосних *о, у*?
- а) опускається униз;
 - б) піднімається угору;
 - в) займає нейтральне положення.
28. Округлення голосних у процесі співу досягається через:
- а) сомбрирування звуку;
 - б) певну установку артикуляційних органів;
 - в) прикриття звуку.
29. У репетиційній роботі дитячого хору для розвитку вокальної техніки використовується технічний прийом «вокального декламування». Він означає:
- а) читання літературного тексту виконуваних творів у межах вільної звуковисотної інтонації, з точним ритмом у відповідному темпі;
 - б) переміщення звуку в головні резонатори;
 - в) відкриття рота із відчуттям «позіху».
30. На початковому етапі роботи з дитячим хором основним завданням диригента є:
- а) спів багатоголосних хорових творів;
 - б) вироблення загальнохорового унісону;
 - в) робота над філіруванням звуку.
31. Процес розучування нового твору в дитячому хорі розпочинається:
- а) відпрацюванням технічно складних частин музичного твору
 - б) засвоєнням літературного тексту;
 - в) ознайомленням з твором та вступною бесідою про нього.
32. Укажіть особливості вимови дзвінких приголосних звуків наприкінці слова:
- а) вимовляються твердо;
 - б) як відповідні глухі приголосні звуки;
 - в) вимовляються м'яко.
33. Примарні звуки - це:
- а) звуковий діапазон голосу;
 - б) перехідні звуки;
 - в) звуки у високій вокальній позиції;
 - г) співочі звуки, які серед інших тонів голосу звучать найбільш природно і вільно.
34. На які звуки доводиться зона примарного звучання співочого голосу дитини домутаційного періоду?
- а) до¹ – до²;
 - б) ре¹ – си¹;
 - в) фа¹ – ля¹;
 - г) ля¹ – до².

35. Грудний тип регістра формується:
- а) при твердій атаці звуку;
 - б) у високій теситурі;
 - в) при м'якій атаці звуку;
 - г) при головному резонуванні.
36. Звуковий діапазон - це:
- а) перехідні звуки в співочому діапазоні;
 - б) зона примарного звучання голосу дитини;
 - в) навичка звукоутворення в різних голосових регістрах;
 - г) обсяг голосу від самого нижнього до самого верхнього звуку.
37. Яке з нижченаведених визначень характеризує хор з фальцетною манерою звукоутворення?
- а) такий хор має вихолощене, бідне за тембром звучання, вузький динамічний діапазон, хоча з досить широким звуковисотним діапазоном за рахунок верхніх звуків;
 - б) такий хор відрізняється більш багатим тембром та широким динамічним діапазоном, але має дещо обмежений звуковисотний діапазон, розташований ближче до низької теситури, верхні звуки - напружені й крикливі;
 - в) хор, до складу якого входять тільки хлопчики.
38. На який з даних вікових етапів доводиться мутаційний період?
- а) 8-10 років;
 - б) 15-17 років;
 - в) 9-11 років;
 - г) 13-15 років.
39. Які зміни відбуваються у діапазоні голосу хлопчика в мутаційний період?
- а) підвищується на октаву;
 - б) понижується на 1-2 тони;
 - в) понижується на октаву і більше;
40. Розкрийте наступне правило вокальної орфоепії: приголосні, які закінчуються на склад або слово, повинні -
- а) переноситися до наступного складу або слова;
 - б) вимовлятися швидко й чітко;
 - в) вимовлятися утровоно;
 - г) вимовлятися голосніше, ніж інші звуки.

ГЛОСАРІЙ

А

Акапела - хоровий спів без інструментального супроводу.

Акомпанемент – (франц. accompagnement) - музичний супровід вокального, хорового чи інструментального твору. Виконується на фортепіано, баяні, гітарі тощо. А також інструментальним або вокальним ансамблем, хором, оркестром.

Ансамбль – (франц. ensemble) - разом одночасне виконання двох і більше виконавців вокальних чи інструментальних творів. За кількісним складом виконавців ансамбль розподіляються на дуети, тріо, квартети, квінтети, секстети, септети, октети, нонети. Для ансамблю характерне те, що виконавці в ньому виступають як солісти.

Артикуляційний апарат - губи, язик, тверде, м'яке піднебіння, нижня щелепа, голосові зв'язки.

Артикуляція – (лат. articulatio – розчленовано). 1. Спосіб виконання звуків під час співу або гри на музичних інструментах. Основні види артикуляції: легато, стакато, нот легато, портаменто, глісандо у нотному записі позначаються відповідними графічними позначками. 2. У співі - чітка, виразна вимова звуків.

Атака звуку - початок співу (звуку), перехід голосового апарату із стану спокою в стан співу (існують м'яка, тверда, придихова атаки).

В

Вокал – (лат. voce) - мистецтво володіння співочим голосом.

Г

Гігієна голосу - один із важливих розділів усього комплексу постановки голосу, від якого залежить якість та довголіття співочого голосу. Це передусім режим і дотримання правил. Розмірений спосіб життя, робота, відпочинок, сон, прийом їжі не менше 3-4 години до вистави або концерту. Категорично не рекомендується вживати гострого, солоного, кислого, гарячого, холодного, їсти насіння, горіхи і різні подібні подразники. Співак повинен знати, що також шкідливо впливають на голосовий апарат холод, спека. Рекомендується загартовувати як голосовий апарат, так і весь організм у цілому. Необхідно пам'ятати, що форсований, крикливий спів, гучна мова, незручна висока або низька теситура негативно впливають на голосовий апарат.

Голос - звучання голосових зв'язок, яке утворюється під дією видихання повітря. Утворені зв'язками звуки підсилюються і забарвлюються у надставній трубці (глотка, ротова, носова порожнини), потім перетворюється у мову і спів людини. Як будь який музичний звук, голос має певний діапазон, висоту, силу, тембр.

Голос співочий - результат коливань голосових зв'язок людини, підсилений резонаторами. Голос співочий характеризується обсягом (діапазоном), висотою, силою, тембром. Висота залежить від довжини голосових зв'язок і кількості їх коливань, тембр від кількості обертонів.

Д

Діапазон - це межа звучання дитячого голосу від найнижчого до найвищого звуку.

Дитяча музика - музика, що написана для дітей (слухання і виконання). Для дитячої музики характерні програмність, конкретність сюжету, елементи зображальності, жанровість, пісенність.

Дефекти співочого голосу - усі недоліки, помилки, що зустрічаються при співі, а саме: тремоляція та качання, білий звук, горловий звук, низька співоча позиція, форсування, гнусавість, "під'їзди" - портаменто, нечиста, фальшива інтонація, строкатість звучання, недоліки вимови. Білий (відкритий, плоский) звук часто зустрічається у манері виконання народних пісень, у співаків-початківців. Для засвоєння правильного прикритого звуку може бути корисною порада: не розкривати рот горизонтально, вільно опускати вниз нижню щелепу, закруглюючи голосні звуки - (а), (е), навіть (і). Горловий звук може виникати від дуже високого положення гортані, від тиску кореня язика на гортань, перенапруження м'язів (глотки, шиї), у яких інколи співак шукає опору. Для виправлення корисний тихий спів навіть придихальною атакою, вправи на голосні у, о. Деякі з дефектів співочого голосу можуть бути вродженими або іншого походження, але всі вони, як правило, є результатом невірної співочої практики. Дефекти співочого голосу повинні бути під постійною увагою та контролем педагога, хормейстера і самого співака.

З

Звукоутворення - вилучення співочого або мовного звуку - результат дії голосового апарату. Співацький звук, виникаючи у результаті коливань голосових зв'язок, підсилюється і тембрально збагачується грудними і головними резонаторами.

І

Інтонація – (лат. intono - голосно відтворюю) - чисте виконання певного звуку, точне відтворення звуку або інтервалу за його висотним положенням.

К

Канон – (гр. капоп – норма, правило, зразок). Багатоголосний твір, у якому усі голоси виконують одну і ту саму мелодію, вступаючи почергово, з запізненням.

Класифікація співочих голосів - визначення типу голосу за ознаками: звуковий діапазон, тембральні ознаки, довжина голосових зв'язок, об'єм ротоглоткової порожнини. На підставі комплексу вказаних показників визначається тип голосу. Співочі голоси поділяються на чоловічі - високі - тенори: тенор альтіно, ліричний, лірико-драматичний та драматичний; середні - баритони: ліричний та драматичний; низькі - баси: високий, центральний, бас-профундо (рідше бас-октавіст). Жіночі: сопрано - колоратурне, лірико-колоратурне, ліричне, лірико-драматичне, драматичне, мецо сопрано, альт, контральто. Дитячі: дискант (сопрано) і альт.

Концертмейстер – (нім. *Konzertmeister*) - традиційно - піаніст, також баяніст, акордеоніст, який допомагає виконавцям-співакам, інструменталістам, артистам балету - розучувати партії та акомпанує їм у концертах. Концертмейстер - музикант, що очолює одну з груп симфонічного оркестру концертмейстера - перший скрипаль - соліст симфонічного або оперного оркестру.

Л

Ланцюгове дихання – виконавський прийом, який застосовується у хоровому співі й передається неодноразовим набиранням повітря хористами, завдяки чому досягається безперервність звучання хору. Використовуючи ланцюгове дихання можна досягти злитого, без цезур виконання довгих музичних фраз і навіть цілих хорових творів.

М

Мутація – (лат. *mucatio*) - перехід дитячого голосу в дорослий; перехід від дитячого до юнацького віку (період досягання статевої зрілості.) Дуже гостро мутація проходить у хлопчиків. Цей період складений і серйозний та вимагає особливої уваги у роботі та охороні голосу. Дослідження вчених показали, що дозовані заняття співом під час мутації сприяють її успішному протіканню. Мутація у дівчат носить характер еволюції і, як правило, проходить без ускладнень.

Мікст - змішування регістрів (від лат. змішаний). Регістр вокального голосу, в якому змішується грудне та головне резонування. Мікстове звучання може бути легким, близьким до фальцету або більш звучним, сильним як грудне звучання. Вибір характеру мікста диктується індивідуальністю голосу співака. При фальцетному співі легше чисто інтонувати порівняно з грудним типом фонації. При будь-якому регістровому режимі роботи гортані слід добиватися вірного звукоутворення співу вільного, в міру активного, без форсування та зайвої напруги, в близькій вокальній позиції, дзвінкого, трохи округлого звуку з натуральним вібрато.

О

Однорідний хор - хор, до складу якого залучаються тільки однорідні - жіночі, чоловічі або дитячі голоси.

Обертони – (нім. - obertone - верхні тони). В акустиці - призвук, що за фізичним законом супроводжує основний звук.

Охорона голосу - один з найважливіших розділів довголіття голосу, який включає правила, дотримання режиму гігієни, загартування організму.

П

Прикриття звуку - один із прийомів роботи з голосом. Настроювання голосового апарату за рахунок захисного механізму голосових зв'язок, які автоматично включаються у процесі фонації при переході від нижнього грудного до верхнього голосового регістру співацьких голосів. Прикриття звуку застосовується у вокальній та хоровій практиці для згладжування регістрів, завдяки чому відбувається однорідність голосу на всьому діапазоні. Прикриття звуку встановлює педагог диригент, керуючись своїм вокальним слухом та естетичним смаком.

Польотність - здатність співацького голосу розповсюджуватись на великі відстані, виділятися на фоні оркестру або хору. Польотність голосу залежить від його сили і обумовлюється присутністю у звуковому секторі високих обертонів, зокрема, добре вираженої високої співацької форманти.

Примарні звуки - найбільш природні та зручні у співі.

Перехідні ноти - незручні, напружені, перехід з одного регістру в інший.

Р

Резонатори - посилювачі, частина голосового апарату, що надає слабкому звуку, який виникає на голосових зв'язках, гучність, характерний тембр.

Регістр - це частина діапазону голосу, позначена єдністю тембру на основі звуковидобування.

С

Слух - здібність людини сприймати висоту музичних звуків. Слух робить можливим уявляти музику або її окремі елементи, а композиторам створювати і записувати музику без інструменту. Слух абсолютний – здатність впізнавати або відтворювати висоту окремого звука без порівняння його зі звуком, висота якого відома.

Соліст – (італ. solista – один), єдиний виконавець сольних партій у концерті, опері, оркестрі, хорі, ансамблі.

Сопрано – (італ. soprano – верхній). Дитячий або жіночий співочий голос (до¹ – до³, мі³). Нотуються у скрипичному ключі. У співочій практиці сопрано поділяються на колоратурні, лірико-колоратурні, ліричні, лірико-драматичні і

драматичні, відрізняються силою звуку, тембром. Назва верхньої партії у дитячому, жіночому або змішаному хорі чи ансамблі.

Сила звуку (гучність) – одна з трьох фізичних властивостей музичного звуку (висота, гучність, тембр).

Спів – вокальне мистецтво, виконання музики голосом. Мистецтво передавати засобами співочого голосу ідейно-художній зміст музичного твору. Спів може бути сольним, ансамблевим (дует, тріо, квартет), хоровим, з супроводом і без нього. Існують три основних стилі співу: кантиленний – співуче звучання голосу, що плавно ллється; декламаційний, що наближується до інтонації розмовної мови; колоратурний – заснований на кантиленному, але прикрашеному прикрасами звучанні (пасажі). Для оволодіння цими стилями співу необхідні не лише музикальність та наявність доброго голосу, але й спеціальна підготовка.

Т

Тонус співочий – напруга й активний стан співочого апарату, рівень його готовності до співочого процесу.

Тембр голосу – своєрідне природне забарвлення голосу.

Теситура – частина діапазону голосу, котра найбільш частіше використовується виконавцями у творі.

Ф

Фальцет – (итал. falsetto от falso (итал.) — ложный) – верхній головний регістр співочого голосу.

Фоніатрія – наука про фізіологію, патологію голосового апарату людини.

Форсований звук – напружений крикливий звук, вироблений на музичному інструменті або голосом, пов'язаний з динамічним посиленням за рахунок подачі повітряного струменя. У результаті утворюваний звук здобуває не природний тембр, нестійку інтонацію, а іноді піддається зриву. Гра або спів, особливо в ансамблі або оркестрі форсованим звуком порушує звуковисотний лад, динамічний баланс, художню сторону виконання.

Фонація – складний фізіологічний процес взаємодії усіх органів голосового апарату, що забезпечує естетичне повноцінне звуковидобування; перехід голосу із стану спокою в стан співу.

Х

Хор – це організований колектив співаків, які володіють необхідними вокально-технічними та художньо-виразними засобами, що передають художній зміст музичного твору.

Хормейстер – хоровий майстер, керівник, диригент хору.

Хоровий спів – колективне виконання вокальної хорової музики, є найбільш демократичним і доступним видом мистецтва. Хоровий спів із

стародавніх часів розповсюджений у всьому світі, є наймогутнішим засобом музично-естетичного виховання і зберігання національної хорової культури і її традицій.

Хорова партія – група однорідних голосів у хорі, яка виконує в унісон свою мелодію, частину хорового твору. Хорові партії можуть ділитися на перші і другі голоси.

Список використаної літератури

1. Алиев Ю. Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта / Ю. Б. Алиев. – М. : Владос, 2002. – 334 с.
2. Ананьев И. О нормальной постановке пения в начальной школе / И. Ананьев // Русский начальный учитель. – 1906. – №10. – С. 313-320.
3. Березин А. А. Дирижер и хор: Обзор учебно-методических пособий за 1959-1964 годы / А. А. Березин // Хоровое искусство : Сборник. – Л. : Музыка, 1967. – С. 130-154.
4. Богун З. Інноваційні форми та методи роботи в хоровому колективі / З. Богун, М. Кузнєцова // Початкова школа. – 2011. – № 6. - С. 24-26.
5. Гадалова І. М. Методика викладання музики в початкових класах: навчальний посібник / І. М. Гадалова. – К. : ІСДО, 1994. – 272 с.
6. Галлер К. Об обучении хоровому пению в городских и народных школах / К. Галлер // Русский начальный учитель. – 1880. – №1. – С. 37-45.
7. Горбенко С. С. Українська дитяча хорова література / С. С. Горбенко. – К. : НПУ, 2004. – Ч. 2. – 270 с.
8. Горбенко С. С. Дитяче хорове виховання в Україні. Навчально-методичний посібник. – К. : ІЗМН, 1999. – 253 с.
9. Грубер Р. Всеобщая история музыки. В 2 ч. Ч. 1 / Роман Грубер. — М. : Музыка, 1965. – 484 с.
10. Гуськин И. Несколько слов о пении вообще и о пении в народных школах / И. Гуськин // Русский начальный учитель. – 1904. – № 2. – С. 34-38.
11. Дем'янишин В. Сонячна пісня: Пісні для дітей шкільного віку / В. Дем'янишин. - К. : Муз. Україна: Котигорошко. - 1997. - 72 с.
12. Завалішина М. Пісні для дітей молодшого та середнього шкільного віку / М. Завалішина. - К. : Муз. Україна, 1983. - 48 с.: ноти.
13. Зеленецька І. О. Чарівна сопілочка. Навчально-методичний посібник / І. О. Зеленецька. – К. : «Абетка». – 1981. – 172 с.
14. Из истории музыкального воспитания / Авт.-сост. Апраксина О. А. М. : Просвещение, 1990. – 407 с.
15. Кармінський М. Мої пісеньки: Збірник пісень для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / М. Кармінський. - К. : Муз. Україна, 1982. - 76 с.
16. Колесса Ф. Шкільний співаник / Ф. Колесса. – К. : «Музична Україна», 1993. – 224 с.
17. Колодуб Ж. Музична абетка: Зб. пісень для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Ж. Колодуб / Сл. нар.; Худож. Л.Г.Гончарова. - К. : Муз. Україна, 1991. - 71 с.: ноти.
18. Лебедев В. Пение и музыка в школе и в народе / В. Лебедев // Русская школа. – 1908. – №1. – С. 46-63.

19. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України / М. Д. Леонтович. – К. : Муз. Україна, 1989. – 134 с.
20. Малинина Е. М. Опыт работы по обучению школьников пению / Е. М. Малинина. – М. : Акад. Пед. Наук РСФСР, 1964. – 48 с.
21. Матросова Н. С. Невербальное общение учителя музыки в процессе хоровой деятельности: дис... канд. пед. наук : 13.00.02 – «Теория и методика музыкального обучения и воспитания» / Наталья Сергеевна Матросова. М., 2005. – 190 с.
22. Миропольский С. И. Очерк истории церковно-приходской школы. От ее возникновения на Руси до настоящего времени / С. И. Миропольский. – Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2006. – 408 с.
23. Никольская-Береговская К. Ф. Начальный этап вокально-хоровой работы с детьми: Методическое пособие в помощь обучающим пению / К. Ф. Никольская-Береговая. – Изд. 2-е. – М. : «Сов. Россия», 1969. – 15 с.
24. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе. – К. : Музична Україна, 1981. – 166 с.
25. Осеннева М. С., Самарин В. А., Уколова Л. И. Методика работы с детскими вокально-хоровыми коллективами. Учеб. Пособие / М. С. Осеннева, В. А. Самарин, Л. И. Уколова. – М. : Academia, 2001. – 224 с.
26. Осеннева М. С., Самарин В. А. Хоровой класс и практическая работа с хором: Учебное пособие для студентов музыкальных факультетов высших педагогических учебных заведений / М. С. Осеннева, В. А. Самарин. – М. : Academia, 2003. – 192 с.
27. Пісні для учнів 3-4 класів загальноосвітньої школи / Упоряд. Л. Греков. - К. : Муз. Україна, 1987. - 167 с.
28. Раввінов О. Методика хорового співу / О. Раввінов. – К. : Музична Україна. – 1971. – 124 с.
29. Ростовський О. Методика викладання музики в початковій школі: навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль, 2001. – 215 с.
30. Сенченко Л. Українська сучасна хорова література / Л. Сенченко. – Рівне : РДГУ, 2002. – 80 с.
31. Соколов В. Хоровое искусство как средство воспитания в детской и юношеской среде чувства патриотизма // Работа с детским хором : сб. ст. / под ред. В. Соколова. — М. : Музыка, 1981. — С. 62-68.
32. Стріхар О. Зародження та розвиток дитячого хорового співу / О. Стріхар // Українська культура в контексті сучасних наукових досліджень та практичних реалій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Київ – 2007. – С. 13-15.

33. Стулова Г. П. Теория и практика работы с детским хором: Учебное пособие для студентов педагогических высших учебных заведений / Г. П. Стулова. – М. : Владос, 2002. – 124 с.
34. Хижникова-Черносвитова М. Пение, как необходимый предмет в воспитании и обучении (Доклад, прочитанный на Съезде по семейному воспитанию) / М. Хижникова-Черносвитова // Русская школа. – 1915. – №2. – С.105-108.
35. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі : метод. посібник / Л. О. Хлебнікова. – Тернопіль : Навчальна книга „Богдан”. – 2006. – 216 с.
36. Хорові твори українських композиторів для жіночого та дитячого хору : навчальний посібник. Вип. 2 / упоряд. І. О. Зеленецька. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2013. – 160 с.
37. Шамина Л. Работа с самодеятельным хоровым коллективом / Людмила Васильевна Шамина. – М. : Музыка, 1981. – 143 с.
38. Шевченко І. Розвиток вокально-хорових умінь дітей молодшого шкільного віку / І. Шевченко // Позашкілля. Сер. Шкільний світ. - 2012. - № 5. - С. 21-32.
39. Щур М. В. Шкільний хор / М. В. Щур. – Тернопіль-Харків : Видавництво «Ранок», 2010. – 96с.
40. Ятло Л.П. Теорія та методика роботи з дитячим хором : навчальний посібник / Л. П. Ятло. – 2-ге вид. – Умань : Софія, 2009. – 171 с.

Іменний покажчик

А

Апраксіна О.О. – 19.
д'Ареццо Гвідо – 67.

Б

Безбородова Л.А. – 26.

В

Вейс П.Є. – 66.

Г

Галлер К.П. – 17.
Гродзенська Н.Л. – 17.

Д

Дмитрієва Л.П. – 17.
Дилецький М.П. – 67, 87, 88.
Дичко Л.В. – 19, 70, 80.

К

Кабалєвський Д.Б. – 23.
Калинніков В.С. – 17.
Карасьов О.М. – 12, 15.
Кьорвен Дж. – 12, 66, 67.
Кодай З. – 14, 127.
Колесса Ф.М. – 70, 98.

Л

Леонтович М.Д. – 80, 83, 99.
Людкевич С.Ф. – 66.

М

Маслов О.О. – 16.
Миропольський С.І. – 15.
Мюнних Р.Г. – 12.
Моцарт В.А. – 80, 127.

О

Огороднов Д.Е. – 19, 88.

Орф К.Г. – 92.

П

Покровський О.П. – 19.

Попов В.С. – 23, 74, 134.

Пузиревський О.І. – 17, 18, 19.

Р

Рахманінов С.В. – 15.

Руссо Ж.Ж. – 75.

С

Свешников А.В. – 23, 135.

Січинський Д.В. – 78.

Смоленський С.С. – 15, 16.

Соколов В.Г. – 20, 23, 85, 109.

Стеценко К.Г. – 15, 77.

Степовий Я.С. – 15, 77, 82.

Струве Г.О. – 23, 133, 135.

Стулова Г.П. – 20, 110.

Ф

Філіпенко А.Д. – 23.

Фільц Б.М. – 23, 68, 136.

Х

Хундеггер А. – 76.

Ч

Чорноіваненко Н.М. – 20.

Ш

Шуман Р. – 15, 134, 135, 137.

Предметний покажчик

А

Абсолютна сольмізація – 67, 68.
Альт – 18, 23, 24, 25, 27, 28, 38, 88, 95.
Ансамбль хоровий – 39, 93, 107, 108, 109.
Артикуляція – 40, 44, 49, 90, 93, 106, 110.
Артикуляційний апарат – 45, 88, 89, 93.
Атака звука – 42, 43, 49, 95, 100, 103.

В

Відносна сольмізація – 66, 69.
Вокально-хорова робота – 5, 6, 7, 20, 42, 68, 88, 92, 95.
Вокально-хорові навички – 8, 10, 20, 42, 55, 117.
Вокально-хорові вправи – 53, 95, 121.

Г

Гігієна дитячого голосу – 34, 39, 85.
Голосовий апарат дитини – 6, 8, 19, 27, 30, 32, 35, 36, 40, 41, 53, 55, 69, 94, 96, 98, 103, 106.
Голосоутворення – 32, 38, 39, 94, 96.
Гортань – 20, 33, 36, 40, 41, 45, 50, 51, 98, 100, 104.
Гудошники – 38, 99, 101.

Д

Двоголосся – 17, 64, 70, 86, 116, 118, 119.
Двоголосний спів – 17, 28, 84.
Дикція – 43, 50, 115.
Дискант – 21, 27, 34, 105.
Дитяче хорове виконавство – 12, 20, 66.
Дитячий голос – 6, 8, 31, 32, 34, 36, 55, 81, 90, 94, 104, 105.
Диригентські жести – 28.
Дихання співацьке – 9, 20, 36, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 68, 90, 98, 105, 115.
Діагностика музичних здібностей – 91, 92, 94.
Діапазон – 8, 9, 19, 21, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 47, 49, 55, 61, 65, 69, 83, 87, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 118.
Діафрагматичне дихання – 46, 98.
Домутаційний період – 27, 97, 100.

З

Змішаний регістр – 34, 98.

Звуковедення – 42, 43, 55, 56, 58, 66, 94, 100, 115.

І

Інтонція – 28, 29, 37, 62, 63, 79, 99, 104.

Інтонування у хорі – 11, 17, 29, 39, 43, 44, 60, 62, 65, 72, 73, 86, 99, 116, 117, 118, 119.

К

Києво-Могилянська Академія – 22, 96.

Комплектування дитячого хору – 25.

Керівник дитячого хору – 5, 7, 25, 26, 28, 29, 41, 46, 53, 54, 56, 68, 69, 70, 71, 73, 80, 82, 83.

Ключичне дихання – 45, 98.

Компетенції хормейстера – 88, 91, 92.

Л

Ланцюгове дихання – 9, 43, 47, 58, 65, 105.

Ладове відчуття – 72, 78, 80, 84.

М

Мікстовий регістр – 8, 31, 96, 99.

Методи вокальної роботи – 6, 9, 16, 17, 21, 42, 44, 65, 79, 94.

Молодший хор – 8, 27, 28, 56, 65, 67, 68, 69, 70, 81, 84, 85, 91, 118.

Музичні здібності – 7, 26.

Мутація – 30, 34, 36, 37, 99.

Мутаційний період – 8, 27, 31, 32, 101.

О

Охорона дитячого голосу – 8, 34, 39, 102.

П

Післямутаційний період – 27, 32.

Постановка голосу – 116, 118, 119.

Правила співочої постави – 32, 33, 49.

Примарні звуки – 19, 30, 39, 55, 94, 100, 106.

Прослуховування у хор – 8, 25, 26, 28, 29, 67, 89.

Професійні здібності – 25, 88, 91.

Педагогічні здібності - 25, 95.

Р

Релятив – 28, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 87.

Регістри дитячих голосів – 8, 31, 50.

Репертуар дитячого хору – 5, 6, 9, 16, 20, 22, 25, 66, 69, 70, 71, 81.

Розміщення у дитячому хорі – 31, 32, 65, 120.

Розспівування – 9, 53, 55, 59, 60, 84, 92, 95, 116.

Ручні знаки – 75.

С

Скоромовки – 5 3, 60, 65, 69, 116, 125.

Сольмізація – 72, 73, 74, 75, 77.

Сопрано – 27, 29, 31, 32, 38, 97.

Співочий діапазон – 33.

Співоча постава – 32, 33, 49.

Стрій хоровий – 42, 78.

У

Унісон – 28, 42, 43, 44, 50, 55, 64, 70, 107, 116.

Ф

Фальцет – 8, 30, 33, 37, 38, 39, 61, 69, 94.

Х

Хорова студія – 24.

Хорова капела хлопчиків – 24.

Хорова школа – 24.

Хорове сольфеджіо – 11, 83, 84, 85.

Хоровий спів – 12, 15, 17, 18, 22, 76, 90, 103, 107.

Хоровий колектив – 23, 25, 26, 45, 51, 54, 68, 88, 89, 90, 95.

Хорові вправи – 53, 95, 121.

Ш

Шкільний хор – 25, 28.

ДОДАТКИ

Додаток А

Орієнтовна тематика та зміст навчальної програми хорового колективу (хорового гуртка) 1 рік навчання

Тема 1. Світ хорового мистецтва. Знайомство з колективом.
Знайомство з дітьми; бесіда щодо творчого плану роботи колективу.

Тема 2. Диригентський жест: “увага”, “дихання”, “початок”, “закінчення” співу: виховання навичок розуміння диригентського жесту (вказівки диригента “увага”, “дихання”, “початок”, “закінчення” співу).

Тема 3. Основні вокально-хорові навички. Співоча постава: посадка хорового співака, положення корпусу, голови, артикуляція під час співу; дихання перед початком співу; одночасний вдих і початок співу; різний характер дихання на початку співу. Звукоутворення, звуковедення, дикція й артикуляція: природний, вільний звук без крику й напруги (форсування); м'яка атака звуку.

Тема 4. Основні прийоми звуковедення: легато, нон легато й стакато: пояснення штрихів у співі - легато, нон легато й стакато; відпрацювання даних прийомів під час виконання творів і вправ.

Тема 5. Навички “ланцюгового дихання”. Цезура у співі: поняття “цезура”; знайомство з навичками “ланцюгового” дихання (спів витриманого звуку наприкінці твору, виконання тривалих музичних фраз на “ланцюговому” диханні).

Тема 6. Дикція й артикуляція. Роль голосних та приголосних у співі: розвиток дикційних навичок; основні правила вимови слів у співі; голосні й приголосні, їх роль у співі; взаємозв'язок голосних і приголосних у співі; віднесення усередині слова приголосних до наступного складу.

Тема 7. Ритм, метр, темп: прості ритмічні малюнки, що складаються з восьмих, четвертних, половинних тривалостей; пунктирний ритм; прості розміри - 2/4, 3/4; темп - повільний, помірний, швидкий.

Тема 8. Динамічні відтінки і агогічні зміни: динамічні відтінки та їх позначення; різноманіття агогічних можливостей виконання творів; музичні терміни, що пов'язані із динамікою.

Тема 9. Ансамбль і стрій. Унісон в хорі: вироблення унісону в хорі (чисте і виразне інтонування щаблів ладу); побудова ритмічної стійкості при співвідношенні найпростіших тривалостей (четвертна, восьма, половинна).

Тема 10. Слухання хорової музики. Бесіди та роздуми про неї: виховання вміння слухати і розуміти хорову музику; відвідування концертів хорової музики, участь у концертних програмах школи.

Тема 11. Елементарний аналіз музичного твору. Знайомство з музичною формою: період, куплетна і одночастинна форма: аналіз словесного тексту і його змісту; визначення музичної форми (куплетна, одночастинна), поділ на мотиви, періоди, речення, фрази.

Тема 12. Одноголосся: стійке інтонування одноголосного співу із простим акомпанементом, що дублює мелодійну лінію; спів без супроводу простих поспівок, примовок, українських народних пісень (a capella).

Тема 13. Вокально-хорові вправи в дитячому хорі: вокально-технічна робота у хорі (розспівування, що мають різноманітні творчі та технічні завдання, спів гам, вправи на різні інтервали); робота над розвитком слуху і голосу.

Орієнтовна тематика та зміст навчальної програми хорового колективу (хорового гуртка) (2 рік навчання)

Тема 1. Вокально-хорові навички: подальше закріплення та удосконалення придбаних вокально-хорових навичок: дихання, прийоми звуковедення, робота над удосконаленням дикції, досягнення чистоти інтонації.

Тема 2. Диригентський жест: розуміння учнями диригентського жесту керівника та відповідної реакції на нього.

Тема 3. Складний ритмічний малюнок у музичному творі: складні ритмічні малюнки (пунктирний ритм, тріоль); ритмічна стійкість у швидких і повільних темпах з більш складним ритмічним малюнком (шістнадцяті, пунктирний ритм).

Тема 4. Ансамбль і стрій. Унісон у хорі: подальша робота над унісонним звучанням у хорі; робота над ансамблем в окремій партії та між партіями; мелодичний та гармонічний стрій у хорі.

Тема 5. Музично-виразні засоби та контраст у музиці: темп та знайомство з позначеннями темпу (*andante*, *moderato*, *allegro*); динаміка – нюанси (*forte*, *piano*, *crescendo*, *diminuendo*); агогіка, штрихи; закріплення раніше вивчених прийомів звуковедення; фразування.

Тема 6. Музична форма: знайомство зі складними музичними формами (дво- та тричастинними); виконання хорових творів, різних за формою.

Тема 7. Читання з аркуша хорових партитур: розучування творів за партитурами, читання з аркуша нескладних поспівок, вокальних вправ тощо.

Тема 8. Одноголосся: стійке інтонування одноголосного співу із простим акомпанементом, що дублює мелодійну лінію; спів без супроводу нескладних добутків (українських народних пісень а *capella*).

Тема 9. Двоголосся: освоєння навички співу двоголосся з акомпанементом (хорова партія не дублюється в акомпанементі); спів не складних двоголосних творів без супроводу (канони, з витриманим звуком в одному з голосів).

Тема 10. Вокально-хорові вправи в дитячому хорі: опанування багатоголосних хорових вправ, різні види вокалізації; спів гам у терцію; робота над розширенням звуковисотного й динамічного діапазону; розвиток слуху й голосу дитини.

Орієнтовна тематика та зміст навчальної програми хорового колективу (хорового гуртка) (3 рік навчання)

Тема 1. Вокально-хорові навички. Удосконалення знань і виконавських навичок: виконання пауз між звуками без зміни подиху (*стаккато*); робота над диханням як фактором виразного виконання; удосконалення навичок “ланцюгового” дихання (на довгих фразах, що не мають пауз; на довгих звуках або акордах у декількох тактах; спів творів цілком на “ланцюговому” диханні); розвиток свободи та рухливості артикуляційного апарата за рахунок активізації роботи губ, язика; вироблення навички активної й чіткої вимови приголосних; розвиток дикційних навичок у швидких і повільних темпах; збереження дикційної активності при нюансах *піано* і *піаніссімо*.

Тема 2. Фразування та нюансировка у творі: різноманітні динамічні відтінки, агогічні нюанси.

Тема 3. Ансамбль і стрій: побудова різноманітних хорових ансамблів; вироблення чистої інтонації при дво- та триголосному співі; володіння навичками співу без супроводу.

Тема 4. Двоголосся: удосконалення навичок співу двоголосся з акомпанементом без дублювання хорової партії; спів складних двоголосних творів без супроводу. Спів триголосних творів а capella, та з супроводом.

Тема 5. Вокально-хорові вправи: розспівування, різні види вокалізації; спів гам, вправ на різні інтервали; робота над розвитком співочого голосу і слуху дитини.

Тема 6. Концертна діяльність хорового колективу: участь у концертній діяльності школи, міста, будинку культури тощо. Тематичні концертні програми.

Вокально-хорові вправи для дитячого хору

А) Вправи для розвитку активної артикуляції та опорного дихання; відпрацювання чистоти інтонування різних ступеней мажорного звукоряду; виконання різних штрихів звуковедення

1.

2.

3.

4.

Б) Вправи на формування високої позиції звуку, округлості голосних, гострого інтонування терцового тону, володіння опорним диханням; робота над фразуванням та розширенням діапазону; активна артикуляція.

5.

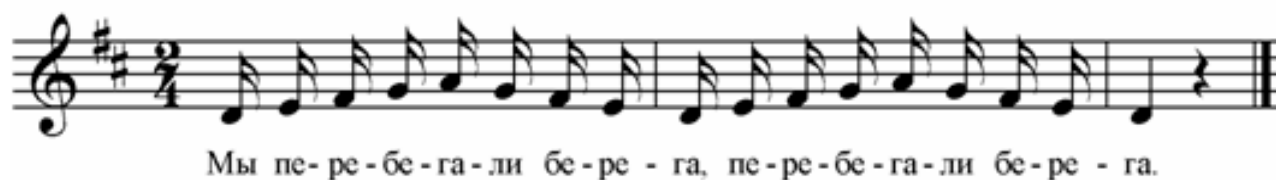

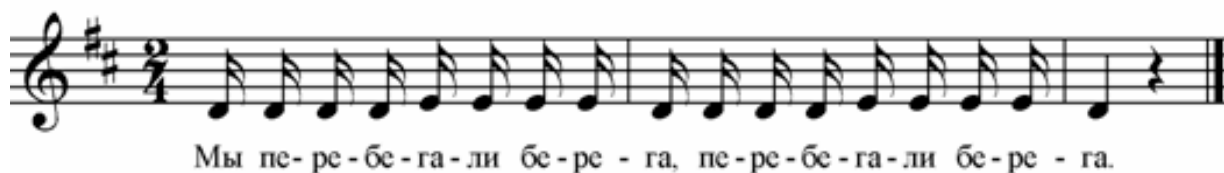
12.

13.

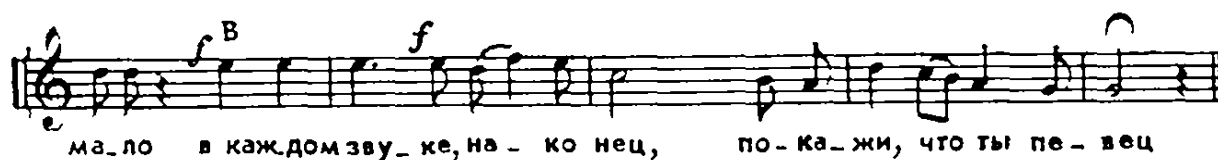
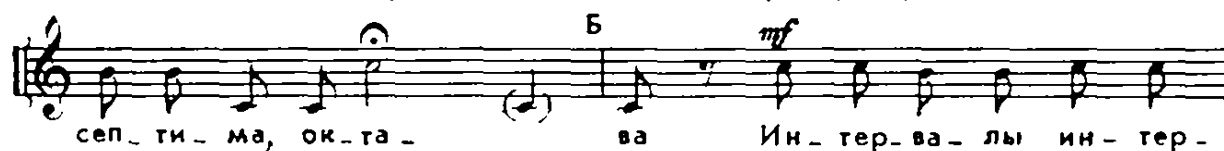

14.

15.

Умеренно

В) Багатоголосні вправи

16.

I
II
Здрав- ствуй- те, здрав- ствуй- те, здрав- ствуй - те!

III

17.

Дож- дик, дож- дик, лей силь- ней, что- бы бы- ло ве- се- лей.

18.

mf
Как по шла на ши по друж ки в лес по я - го ды гу - лять

19.

Не быстро
Ут- ром ра- но на за- ре, спят ро- син- ки на тра- ве.

20.

Умеренно
Сол- ныш- ко взош- ло, птич- ки все по- ют.

21.

Певуче

Ах, бе - ре - зынь - ка, ты ку - дря - ва - я.
Ты за - чем сто - ишь, да близ - ко бе - ре - га.

22.

Не быстро

Тах, тах, тах, тах тах, тах, тах, тах,
Тах, тах, тах, тах тах, тах тах,
Тридцать три ва - го - на в ряд та - ра - то - рят, та - рах - тят.
По до - ро - ге друг за дру - гом все впе - рёд, впе - рёд ле - тят.
тах, тах, тах, тах, тах, тах, тах, тах.

23.

24.

Спокойно

Бе - рез - ки бе - ло - ствольны - е, рас - ти - те ве - се -
лей. Шу - ми, зем - ля при - вольна - я, вет. вя - ми то - по - лей.

25.

Оживленно Русская народная песня
Обр. М. МАТВЕЕВА

Не ле - ти, со - кол, за си - не мо - ре,
не го - ни ко мне ле - бе - дей ста - до.

26.

Легко, оживлённо К а н о н

Хо-ро-шо нам петь так звонко, петь свободно и лег-ко. Хо-ро-шо нам петь так...

Хо-ро-шо нам петь так звонко, петь свободно и лег-ко. Хо-ро-шо...

27.

Умеренно, певуче

Ба - ю, ба - ю, ба - ю, ба - ю.

Ба - ю, ба - юш - ки, ба - ю, не ло - жи - ся на кра - ю.

При - дёт се - рень - кий вол - чок, он ух - ва - тит за бо - чок.

Ба - ю, ба - ю, ба - ю, бай!

28.

Умеренно

Мм (закр. ртом)

Ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля.

Ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля - ля.

Мм (закр. ртом)

29.

Оживлённо, легко В. РЕБИКОВ

В си-нем мо-ре, на про-сто-ре, под ла-зур-но-ю вол-ной

вьёт-ся бы-стро крош-ка рыб-ка с зо-ло-ти-стой че-шу-ёй!

30.

Умеренно, певуче Ф. МЕНДЕЛЬСОН

Песня льётся вдоль по-лей, в сердце от-да-ётся,

пусть зву-чит о-на нежней, пусть везде по-ёт-ся!

31.

а) б)

в) г)

32.

Звон-но, строй-но пой!

Зи-ма приш-ла!

33.

Тра-та-та-та, тра-та-та-та!

34.

35.

36.

37.

38.

39.

Не торопясь

Волны лодку чуть на - ча - ют, ве - чер я - сен, ве - тер стих.

40.

Спокойно, певуче К а н о н ГАЙЕС

1^й голос

Во - ды ручь - я те - кут так спо - кой - но и ров - но,

2^й голос

Во - ды ручь - я...

3^й голос

Во - ды ручь - я...

в даль стру - ей зве - ня и над во - дой скло - ня - ют - ся

и - вы, лист - во - ю ти - хо ше - ле - стя.

Вправи для розвитку артикуляційного апарату (скоромовки)

- *Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.
- *Заболіло горло в горили - бо горила багато говорила.
- *Бурі бобри брід перебрали, забули бобри забрати торби.
- *Черпаха чаплю вечором пригощала чаєм з печивом.
- *Чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз.
- *Тигренятко з тигром-татом тренувалися стрибати.
- *Миші в шафі шаруділи шість шарфів шерстяних з'їли.
- *Пироги перепечені перцем переперчені.
- *Бабин біб розцвів у дощ. Буде бабі біб у борщ.
- *Ніс Гриць горіх через поріг. Став на горіх, упав на поріг.
- *Великі мурахи грали у шахи, а маленькі мурашки – у шашки.

*У діброві - дуби,
Під дубами - гриби,
Трава - між грибами,
Хмарки - над дубами.

*Павло і Пилипко
Поливали липки.
Виросли липки
У Павла і Пилипка.

*Обережний хитрий лис
До нори вечерю ніс.
Біг додому лісом лис,
Шелестів над лісом ліс.

*Босий хлопець сіно косить, роса росить ноги босі.

*Був бик тупогуб,
Тупогубенький бичок.
У бика була тупа губа.

*Ворона проворонила вороненя.

*Дзижчить над житом жвавий жук, бо жовтий він вдягнув кожух.
*Жовтий жук купив жилет, джемпер, джинси та жакет.

*Ковпак на ковпаку, під ковпаком - ковпак.

*На возі коза, під возом лоза.

*Ой був собі коточок,
Украв собі клубочок
Та й сховався в куточок.

*Сидів горобець на сосні,-
Заснув - і упав уві сні.
Якби не упав уві сні.
Сидів би він ще на сосні.

*Хитру сороку спіймати морока,
А на сорок сорок - сорок морок.

*Гава прогавила гавеня.
Гава кличе до сніданку
Гавенят своїх на ганку.

*Жатка жваво жито жне,
Жатку жнець не дожене.

*Королева коло лева,
Коло королеви — лев.
Лева любить королева,
Королеву любить лев!

*Мила Мила мишку милом,
Мила мило упустила.
Упустила Мила мило,
Мишку милом не домила.

*Радо грати дітворі
У широкому дворі.
Гомінлива дітвора
На весь двір кричить: «Ура!»

—ЙО 8 — восьмий (перший) ступінь

—ТІ 7 — сьомий ступінь

—РА 6 — шостий ступінь

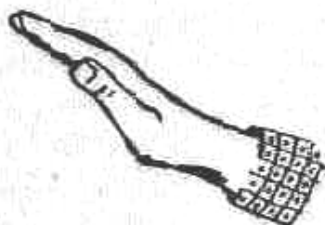
—ЗО 5 — п'ятий ступінь

—НА 4 — четвертий ступінь

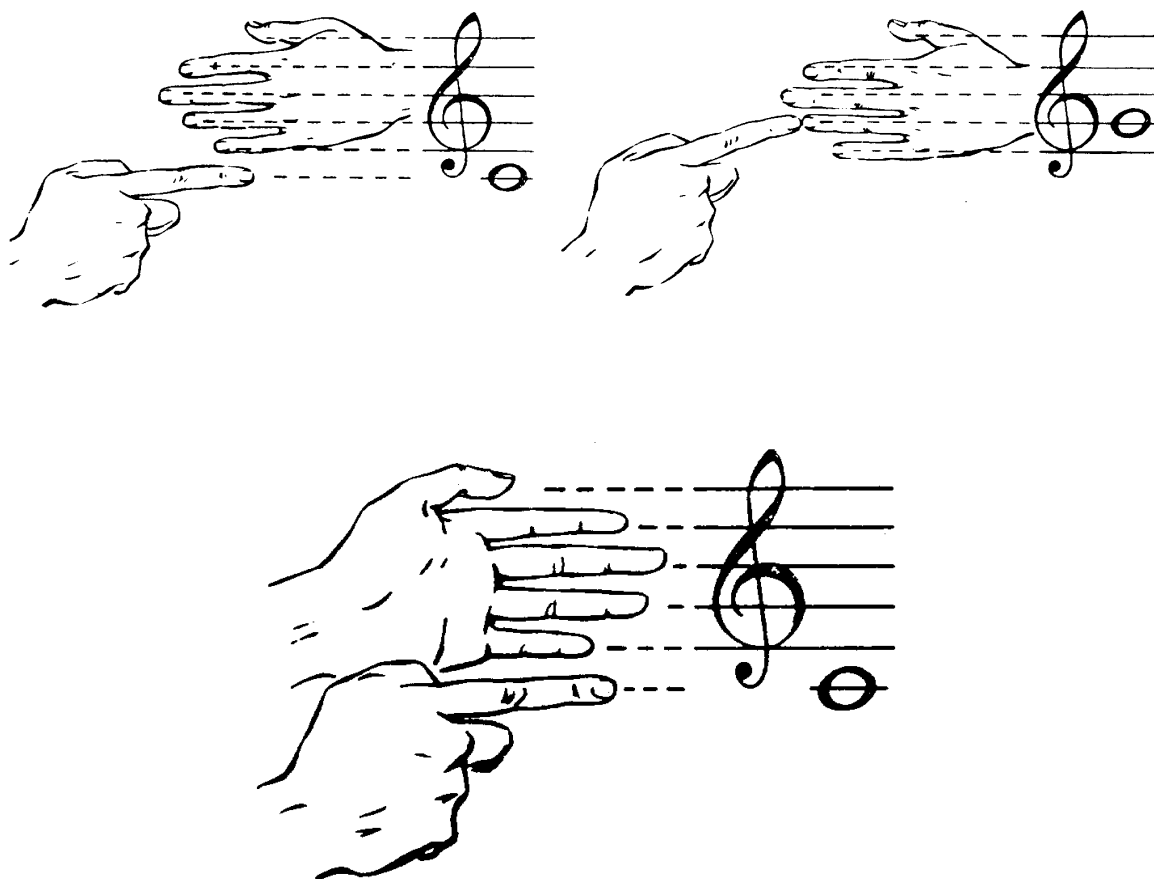
—ВІ 3 — третій ступінь

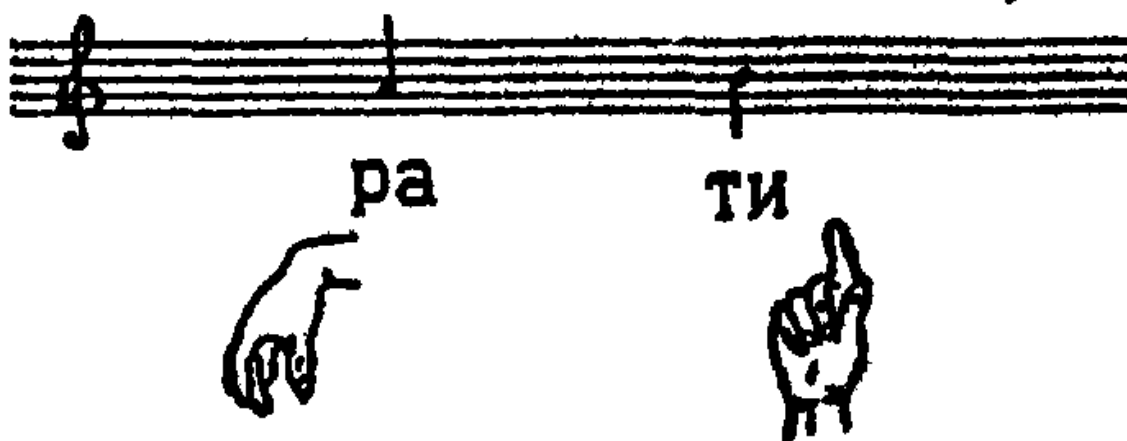
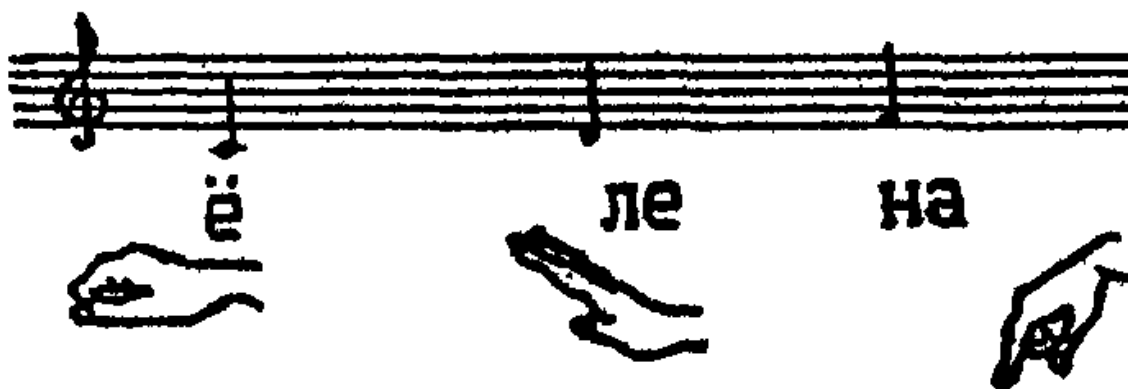

—ЛЕ 2 — другий ступінь

—ЙО 1 — перший ступінь

Спочатку діти засвоюють п'яту ступінь (зо).	Приклад: "Андрій- воробій " "Ду-ду-ду, дуй в трубу " "Дон - дон" "Барашеньки".
Після п'ятої ступені діти засвоюють третю (ві) ступінь. І співають поспівки на малу терцію, що характерно для народної пісні.	Приклад: "Добрий ранок" "Два коти" "Дощик" "Виросла липка"
Далі діти опановують шосту ступінь (ра) і співають спочатку на двох звуках (зо - ра), а потім на 3 звуках (зо-ві-ра).	Приклад: "Уж как шла лиса" (зо-ра) "Лепёшки" "Дон-дон" "Кицька" "Тілі-тень" "Шоколад"

1. Засвоєння нижньої першої ступені йо, спів на 2 звуках.	"Кудахчут куры"
Спів на 3 звуках: зо-ві-йо	"Я иду и пою" "Вверх-вниз" "Бубенчики"
3. Спів на 4 звуках: зо-ві-йо-ра	"Новый дом"
4. Засвоєння четвертої ступені: спів на 2 звуках: зо-на.	"Горелки" "Приди - приди солнышко" "Сорока" "Синица"
5 . Спів на 3 звуках: ра-на-зо Засвоєння другої ступені (льо) Спів на 3 звуках.	"Ой, звоны звонят" "Дождик" "Зайчик" "Семейка"
6. Спів на 4 звуках.	"Во поле берёза стояла" "Поросята" "Лиса" "Считалочка"
7. Спів на 5 звуках.	"Скачет зайка"
8. Спів на 6 звуках.	"Кукушка" "Спи, мой котик"
9. Засвоєння сьомої ступені (ті). Спів на 4 звуках.	"Василёк" "Лошадка" "Как под горкой" "Колыбельная" "Как под наши ворота"
10. Спів на 7 звуках.	"Плыл по морю чемодан"

Орієнтовний репертуарний список хорових творів

Твори сучасних композиторів

1. «Песенка о школе» (муз. М. Парцхаладзе, сл. В. Викторова)
2. «Музыкальная семья» (муз. Б. Можжевельова, сл. А. Пассовой)
3. «Слон и скрипочка» (муз. В. Кикты, сл. В. Татаринова)
4. «Неприятность эту мы переживем» (муз. Б. Савельева, сл. А. Хайта)
5. «Про меня и муравья» (муз. и сл. Л. Абелян)
6. «Песенка про Деда Мороза» (муз. О. Юдахиной, сл. И. Черницкой)
7. «Песенка Деда Мороза» (муз. Е. Крылатова, сл. Ю. Энтина)
8. «Солнечная капель» (муз. С. Соснина, сл. И. Вахрушевой)
9. «Мама все поймет» (муз. Е. Ботярова, сл. М. Пляцковского)
10. «Смешной человечек» (муз. А. Журбина, сл. П. Синявского)
11. «Котенок и щенок» (муз. Т. Попатенко, сл. В. Викторова)
12. «Зеленые ботинки» (муз. С. Гаврилова, сл. Р. Алдониной)
13. «Солнечный зайчик» (муз. В. Мурадели, сл. М. Садовского)
14. «Песенка о лете» (муз. Е. Крылатова, сл. Ю. Энтина)
15. «Лошадка пони» (муз. М. Славкина, шотл. Нар. поэзия)
16. «Если добрый ты» (муз. Б. Савельева, сл. М. Пляцковского)
17. «Все мы делим пополам» (муз. В. Шаинского, сл. М. Пляцковского)
18. «Два барана» (муз. В. Синенко, сл. С. Михалкова)
19. «Из чего же, из чего же» (муз. Ю. Чичкова, сл. М. Пляцковского)
20. «Кашалот» (муз. Р. Паулса, ср. И. Резника)
21. «Песня о волшебниках» (муз. Г. Гладкова, сл. В. Лугового)
22. «Кабы не было зимы» (муз. Е. Крылатова, сл. Ю. Энтина)
23. «Снежинки» (муз. В. Шаинского, сл. М. Танича)
24. «Песенка про папу» (муз. В. Шаинского, сл. М. Танича)
25. «Праздник бабушек и мам» (муз. М. Славкина, сл. Е. Каргановой)
26. «Пряничная песенка» (муз. А. Журбина, сл. П. Синявского)
27. «Как лечили бегемота» (муз. М. Матвеева, сл. Е. Руженцева)
28. «Мир похож на цветной луг» (муз. В. Шаинского, сл. М. Пляцковского)
29. «Телега» (муз. М. Минкова, сл. М. Пляцковского)
30. «Песенка о мечте» (муз. Б. Чайковского, сл. Д. Самойлова)
31. «Дорога добра» (муз. М. Минкова, сл. Ю. Энтина)
32. «Чему учат в школе» (муз. В. Шаинского, сл. М. Пляцковского)
33. «Из чего наш мир состоит» (муз. Б. Савельева, сл. М. Танича)
34. «Песня друзей» (муз. Г. Гладкова, сл. Ю. Энтина)
35. «Планета Детства» (муз. А. Журбина, сл. П. Синявского)
36. «Страна Читалия» (муз. Е. Крылатова, сл. В. Сулова)

37. «Ты – человек» (муз. Е. Крылатова, сл. Ю. Энтина)
38. «Новый год» (муз. М. Славкина, сл. И. Токмаковой)
39. «Песня-спор» (муз. Г. Гладкова, сл. В. Лугового)
40. «Снеженика» (муз. Я. Дубравина, сл. М. Пляцковского)
41. «Наши мамы самые красивые» (муз. Ю. Чичкова, сл. М. Пляцковского)
42. «Мама» (муз. В. Гаврилина, сл. А. Шульгиной)
43. «Песенка про жирафа» (муз. Ю. Чичкова, сл. М. Пляцковского)
44. «Добота» (муз. И. Лученка, сл. Н. Тулуповой)
45. «Облака» (муз. В. Шаинского, сл. Козлова)
46. «Большой хоровод» (муз. Б. Савельева, сл. Л. Жигалкиной)
47. «Не дразните собак» (муз. Е. Птичкина, сл. М. Пляцковского)
48. «Хоть глазочком заглянуть бы...» (муз. Е. Крылатова, сл. Ю. Энтина)

Твори російських та зарубіжних композиторів

1. «Осень» М. Анцев
2. «Ходит-бродит осень» Т. Попатенко
3. «Ты, соловушка, умолкни» М. Глинка (обр. А. Егорова)
4. «Старинная французская песенка» П. Чайковский
5. «За рекою старый дом» И. С. Бах
6. «Старый добрый клавесин» Й. Гайдн
7. «Колыбельная» В. А. Моцарт
8. «Веселый кузнец» З. Кодай
9. «Вечерняя песня» М. Мусоргский
10. «В чистом поле дуб стоит», «Урожай», «Подснежник», «Ночь»
А. Гречанинов
11. «Падает снег» Т. Попатенко
12. «Веселая fuga» В. Шаинский
13. «Ландыш» В. Шебалин
14. «Заря лениво догорает» Ц. Кюи
15. «Считалка» Б. Барток
16. «Сурок», «Счастливый человек» Л. Бетховен
17. «Весенняя песня» И. С. Бах
18. «Заход солнца» Э. Григ
19. «Азбука» В. А. Моцарт
20. «Привет весне» Р. Шуман
21. «Задремали волны» М. Анцев
22. «Черемуха душистая» Р. Бойко
23. «Жаворонок» М. Глинка
24. «Озеро» М. Парцхаладзе
25. «Песня о родной земле» А. Пахмутова
26. «Черемуха» Г. Струве

- 27.«Желанный час» И. С. Бах
- 28.«Колыбельная» Й. Брамс
- 29.«Весна» Э. Григ
- 30.«Утренняя серенада» Ф. Шуберт
- 31.«Домик у моря» Р. Шуман
- 32.«Мы дружим с музыкой» И. Гайдн

Твори українських композиторів

А.Й. Кос-Анатольський

- «Озерце в Карпатах»
- «Виноград»
- «Журавлик»

М.С. Завалішина

- «Ми любимо весну»
- «Моя таємниця»
- «Годинник»
- «Будинок краси»

Ю.Г. Рожавська

- «Пісенька про олівці»
- «Конвалія»
- «Кульбаба»
- «Зима»

М.В. Дремлюга

- «Мій квітник»
- «Чорногуз»
- «Розквітли яблуні в садах»

В.М. Верменич

- «Осінь барвіста»
- «Повертайся ластівко»
- «Світанок»
- «Польова царівна»

М.В. Кармінський

- «Новорічна пісенька»
- «Веселий поїзд»
- «Соловейко»
- «Журавлики»

«Пока живу-тебе молюсь»

Ж.Ю. Колодуб

«Перший раз у перший клас»

«Літо»

Б.М. Фільц

«Берізки по коліна у воді»

«Дощик»

«Колискова»

«Любіть Україну»

«Здивовані квітки»

«Любимо землю свою»

«Облітав журавель»

«Вишеньки-черешеньки»

«На зеленому горбочку»

«Маленький пастушок»

«Два хлопчики»

«Скоро сонечко пригріє»

«Жменька сонця»

«Зацвіла в долині червона калина»

Л.В. Дичко

«Весна»

Осінь з кантати «Здрастуй, новий добрий день»

М.І. Чембержі

«Рідна Вітчизна»

«Колискова для мами»

«Останній дзвоник»

А.В. Мігай

«Лікар Айболить»

«Дощик»

«Зимонька-зима»

«Подарунок»

В.А. Уманець

«Де ж ти, веснонько»

«Про Морозенка»

І.Ф. Карабиць

«Спасибі, солдати»

«Де вітер землю голубить»

О.І. Білаш

«Лелеченьки»

«Впали роси на покоси»

«Мати»

«Ластовинки»

«Білі лебеді»

~ ДЛЯ ПОДАТОК ~

В.В. ГРИГОР'ЄВА

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА РОБОТИ З ДИТЯЧИМ ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ

Навчально-методичний посібник

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 01.08.2014р.

Гарнітура «Times New Roman». Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Друк – цифровий. Ум.-друк. арк. 9,1. Обл.-вид. арк. 9,4

Наклад 300 прим. Зам. № 87

Видавництво та друк Ткачук О.В.

71110, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Кірова 52/49, 53

Тел. (097)918-66-41, (066) 106-29-93; e-mail: Tizdat@gmail.com

<http://izdatelstvo.at.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3377 від
29.01.2009 р.